

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERÎM'E GÖRE CÂHİLİYE ÇAĞI İNSANI

Yüksek Lisans Tezi

Halime ÖZDEMİR

İstanbul, 2006

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI
İSLAM TARİHİ BİLİM DALI

KUR'ÂN-I KERÎM'E GÖRE CÂHİLİYE ÇAĞI İNSANI

Yüksek Lisans Tezi

Halime ÖZDEMİR

Danışman
PROF. DR. MUSTAFA FAYDA

İstanbul, 2006

KISALTMALAR

a.g.e	: Adı geçen eser
a.g.m	: Adı geçen makale
as:	: Aleyhisselem
A.Ü.İ.F.D.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
b.	: İbn, Bin
bint	: Binti
Bkz.	: Bakınız
dğr.	: Diğerleri
DİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
H.	: Hicrî
hşy.	: Haşıye
Hız.	: Hazreti
İ.A.	: MEB İslam Ansiklopedisi
İ.Ü.İ.F.D.	: İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
s.	: Sayfa
S.D.Ü.İ.F.D.	: Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
şrh	: Şerh eden
thk.	: Tahkik
trc.	: Tercüme
ts.	: Tarihsiz
U.Ü.İ.F.D.	: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
vb.	: Ve benzeri
Y.Y.Ü.İ.F.D.	: Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ÖNSÖZ

Hiz. Peygamber'den kısa bir dönem öncesi ve onun dönemindeki Câhiliye Çağı İnsanının âyetlerde nasıl tanıtıldığını tespit ederek tanımlamaya çalıştığımız “*Kur’ân-ı Kerîm’e Göre Câhiliye Çağı İnsanı*” adlı bu çalışmamızla, Hiz. Peygamber’in nasıl bir toplumla, hangi geleneklerle mücadele ettiğini göstererek o dönem insanının karakterini tespit etmeye yardımcı olmaktır.

Tezimiz iki bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Câhiliye Çağı İnsanının dîni hayattaki özellikleri tespit edilmeye çalışılmıştır. Allah inançları, şirk, peygamberlik ve Hiz. Peygamber, kitap ve ahiret hakkındaki düşünce ve inançları incelenmiştir. İkinci bölümde ise o dönem insanının evlenme, boşanma, evlat edinme gibi özelliklerinin anlatıldığı sosyal hayatı ele alınmıştır.

Çalışmamızın temel kaynağı Kur’an-ı Kerîm oldu. Klasik tefsirlerden Taberi’nin *Câmiu’l-Beyân an-Te’vîli’l-Kur’ân’ı*, modern tefsirlerden İzzet Derveze’nin *et-Tefsîru’l-Hadîs Nüzûl Sırasına Göre Kur’ân Tefsiri* en çok başvurduğumuz iki tefsir oldu. *Kütüb-i Sitte*’yi tarayarak konuyu hadîs-i şeriflerle zenginleştirdik. Bunun yanında Câhiliye dönemini ele alan İslâm tarihi kaynakları, Arap edebiyatına dair kitaplar, araştırma ve makalelerden de istifade ettik.

Bu konuyu tez olarak almamızı tavsiye eden ve çalışmamızın her aşamasında yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer danışman Hocam Prof. Dr. Mustafa FAYDA’ya, tezimizi aldığımız ilk andan itibaren değerli yardımlarını esirgemeyip kıymetli mesailerinden bize vakit ayıran saygıdeğer Hocam Prof. Dr. İsmail YİĞİT’e, bize mesai ayırarak tezimizi ayrıntılı bir şekilde okuyan ve değerli katkılarını esirgemeyen saygıdeğer Hocam Prof. Dr. Metin YURDAGÜR’e, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Bilim Dalı’ndaki tüm değerli hocalarıma, tezimizi okuyarak değerli görüşlerinden faydalanmamızı sağlayan değerli Hocam Dr. Casim AVCI’ya, değerli büyüğüm, saygıdeğer ablam Dr. Gülgün UYAR’a, değerli Hocam Nuh ARSLANTAŞ’a, şahsi kütüphanesinden faydalanmamıza izin veren değerli Hocam Doç. Dr. Emin AŞIKKUTLU’ya, akademik çalışma ortamının en güzel örneğini vermeye çalışan İSAM Kütüphanesi yöneticileriyle çok değerli çalışanlarına da sonsuz teşekkürlerimi sunmayı bir borç addederim. Ayrıca bizleri maddî-manevî anlamda destekleyen herkese teşekkür ederim. Sevgili arkadaşım Ayşe UYGUN’a bu tezin oluşumu sırasındaki paylaşımları için müteşekkirim. En özel teşekkürü ise her an yanımda olan ve her zaman beni destekleyen sevgili aileme sunuyorum.

Halime ÖZDEMİR

BATMAN-2006

İÇİNDEKİLER

KUR'ÂN-I KERÎM'E GÖRE CÂHİLİYE ÇAĞI İNSANI

KISALTMALAR.....	IV
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ.....	1

I. BÖLÜM

CAHİLİYE ÇAĞI İNSANININ DİNÎ HAYATI

1 Allah İnancı.....	8
1.1 Allah'ı Yaratıcı Olarak Kabul Etmeleri.....	10
1.2 Zorda Kaldıkları Zaman Allah'ı Anmaları.....	11
1.3 Allah'a Çocuk İsnat Etmeleri.....	12
1.4 Allah ile Cinler Arasında Soy Bağı Kurmaları.....	13
1.5 Allah'a Yalan İftira Etmeleri.....	16
1.6 Allah Hakkında Tartışmaları.....	17
1.7 Allah'ı (Rahman'ı) İnkâr Etmeleri.....	19
2 Şirk.....	21
2.1 Putlara Tapma Sebepleri.....	23
2.2 Putlar.....	25
2.3 Putlar Hakkındaki İnançları.....	36
2.4 Allah'ın Putların Vasıflandırması.....	49
3 Arapların Peygamber Beklentisi İçerisinde Olmaları ve Hz. Peygamber Hakkındaki Düşünce ve Davranışları.....	40
3.1 Peygamber Beklentisi İçerisinde Olmaları.....	40
3.2 Hz. Peygamber'in İnsan Olmasına Şaşkırmaları.....	41
3.3 Hz. Peygamber'den Peygamberliğini Doğrulayıcı Mucizeler İstemeleri.....	42
3.4 Hz Peygamber'e “Sihirbaz, Deli, Büyücü, Yalancı, Şair, İftiracı ve Ataların Dininden Uzaklaştıran” Demeleri.....	45

3.5 Hz. Peygamber'in Görevini Yapmasını Engellemeye Çalışmaları.....	51
3.6 Hz. Peygamber ile Alay Etmeleri.....	54
3.7 Hz. Peygamber'e Eziyet Etmeleri.....	57
3.8 Hz. Peygamber'i Kabullenmeme Sebepleri.....	65
3.9 Allah'ın Peygamber'e Düşmanca Davrananların Karşısında Nasıl Davranması Gerektiğini Peygamberine Bildirmesi.....	69
4 Kur'an-ı Kerim Hakkındaki İnançları.....	73
4.1 Kendilerine Kitap İstemeleri ve Kur'an-ı Kerim'in Arapça İndiriliş Sebebi.....	73
4.2 Kur'an-ı Kerim'e “Sihir, Eskilerin Masalı, Peygamber Uydurdu, Yalan” Demeleri ve Kur'an-ı Kerim'i İnkâr Etmeleri.....	75
4.3 Kur'an-ı Kerim Dinlemeleri.....	80
4.4 Kur'an-ı Kerim'e Yüz Çevirmeleri.....	82
4.6 Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'in Özelliklerini Bildirmesi.....	86
5 Ahiret İnançları.....	87
5.1 Yeniden Dirilişi Kabul Etmemeleri.....	88
5-2 Azabı Sormaları ve Onu Hemen İstemeleri.....	93
5.3 Azabı Hak Etmeleri.....	94
5.4 Kıyametin Kopuş Zamanını Sormaları.....	95
5.5 Ahiretteki Halleri.....	96

II. BÖLÜM

CAHİLİYE ÇAĞI İNSANININ SOSYAL HAYATI

2.1 Evlenme.....	119
2.2 Boşanma.....	122
2.3 Evlat Edinme.....	124
2.4 Hayvan.....	125

2.5 Atalarının Yolundan Gitmeleri ve Evlatla Övünmeleri.....	128
2.6 Müslümanlarla Alay Etmeleri ve Onlara Eziyet Etmeleri.....	132
2-7 Allah'ın Cahiliye Çağı İnsanın Vasıflarını Bildirmesi.....	134
SONUÇ.....	141
BİBLİYOGRAFYA.....	143

The Characteristics of the Pre-Islamic Society according to the Holy Koran

Prior to the arrival and enforcement of the Holy Koran, the Arabic society was led by a system of faith controversial to Islam. Thus, both, the religious and social life were also containing aspects contradicting the Islamic belief. The Holy Koran is pointing out at these aspects by the orders and prohibitions it introduces. When we review Koran, we observe that in spite of their recognition of Allah as the creator, yet, the members of the Pre-Islamic society were deifying angels and idols as Allah's associates. Furthermore, although they were wishing for a prophet, they were in denial of both, the messenger sent for them and the holy book conveyed, claiming that this prophet would not qualify due to the lack of prosperity and descent.

The social life in that era allowed little to no status for women. The masculine dominance was evident in both, the process of matrimony and divorce. Adopting children was a quite common practice since the amount of male descents was considered a status of superiority. Muslims were subject to derogation and even torture since they were believed to betray their ancestors. Also, they used to set free some livestock and avoid benefiting from them considering their amount of birth.

Kur'ân-ı Kerîm'e Göre Câhiliye Çağı İnsanı

Kur'ân-ı Kerîm nâzil olmadan önce Arap toplumunda İslâma aykırı bir inanç sistemi bulunmaktaydı. Bu doğrultuda oluşturulmuş olan dîni ve sosyal hayat da İslam dinine ters unsurlar ihtiva etmekteydi. Kur'ân-ı Kerîm getirmiş olduğu emir ve yasaklarla bunları bildirmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'e bakıldığı zaman Câhiliye Çağı'ndaki insanların Allah'ı yaratıcı olarak kabul etmelerine rağmen O'na yaklaşmak gayesiyle melekleri ve putları onun ortağı olarak kabul ettikleri görülmektedir. Ayrıca kendilerine bir peygamber gelmesini istemelerine rağmen kendilerine peygamber olarak gelen kişiyi mal ve evladının çok olmaması sebebiyle peygamber olarak kabul etmemişler, tebliğ ettiği kitabı da reddetmişlerdir.

O dönemin sosyal hayatında kadınların değeri yok denecek kadar azdı. Gerek evlenirken ve gerek de boşanırken erkek egemenliğinin hakim olduğu görülmektedir. Çok erkek çocuğa sahip olma üstünlük vesilesi olduğu için evlat edinme sistemi uygulanırdı. Atalarına son derece saygı duyduklarından onların yolundan ayrılan ve onları kötüleyen Müslümanlarla alay ederler hatta onlara eziyet dahi ederlerdi. Ayrıca doğum sayıları dikkate alınarak bazı hayvanlar serbest bırakılarak hiçbir şekilde onlardan faydalanılmazdı.

GİRİŞ

İslâmiyetten önceki döneme Câhiliye Çağı denilmektedir. İslâmiyetle birlikte kullanılmaya başlanan bir terim olan Câhiliye, Arapların İslâmdan önceki hayatlarını ifade eder. Bu dönemde Arapların çevrelerinde bulunan insanlara göre kültür ve medeniyet bakımından daha aşağı bir seviyede bulunmaları, yakın dönemde bir peygamber gelmemiş olması neticesinde dinden yoksun olmaları, toplumun genel olarak nizam ve intizamdan yoksun olup, zayıfların ezilip, güçlülerin güçlerine güç kattıkları için döneme câhiliye denilmiştir.¹ Ancak ne kadar bilgisizlik manasında kullanılsa da asıl anlamının sert, kaba ve hoyrat manalarına geldiği de ifade edilir. Hatta “câhiliye” kelimesine “barbarlık, zorbalık” manası da verilmektedir.²

Câhiliye, Arapça “chl” kökünden cehileden türemiş bir kelime olup üç ayrı manaya gelmektedir. Bilgisizlik, bir şeyi olduğundan farklı şekilde düşünmek ve yapılmayacak bir şeyi bile bile yapmak manalarına gelmektedir. Câhiliye kelimesinin de bu üçüncü mânada kullanıldığı yani o dönem insanının bile bile bazı şeyleri yanlış yaptığı için bu ad verildiği bildirilir. Hatta Araplar da câhiliye denildiği zaman bu son manayı anlamışlardır.³

Câhiliye Çağı Hz. Peygamber’in peygamber olarak görevlendirilmesiyle bitmiştir. Bununla birlikte Mekke’nin Fethi’yle (630) sona erdiği de söylenmektedir. Câhiliye Çağı, Ahzâb Sûresi’nin otuz üçüncü âyetine⁴ binaen ilk ve ikinci Câhiliye diye ikiye ayrılmıştır. İlk Câhiliyenin hangi dönemde olduğu konusunda farklı görüşler vardır. İlk Câhiliyenin Âdem-Nûh; Âdem-İbrâhim; Nûh-İdrîs; Nûh-İbrâhim; Dâvûd-Süleymân veya Mûsâ-Îsâ peygamberler arasındaki dönem olduğu söylenir. İkinci câhiliye ise Hz. Îsâ ile Hz. Peygamber arasında geçen dönem olarak tanımlanmıştır. Bu dönemin V. yüz yıl ile Hz. Peygamber’in doğumundan az önceki dönem olduğu da söylenir. Bazı âlimler ise ilk

¹ Câhiliye kelimesinin anlamı hakkında bkz. İbn Manzûr, *Lisânu’l-Arab*, Dâru’s Sâdır, XI, 130; Mustafa Fayda, “Câhiliye”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, 17

² T. H. Weir, “Câhiliye”, *İA*, III, İstanbul 1988, 11; Nafiz Danışman, “Câhiliye Kelimesi”, *AÜİFD*, V, Ankara 1956, 1-4 sayı, 192

³ Nafiz Danışman, *a.g.m.*, 192-193

⁴ ... eski câhiliye adetinde olduğu gibi ...

câhiliyenin Hz. Peygamber'den önceki tüm devirleri kapsadığını söylerken ikinci câhiliyenin İslâm döneminde görülen bazı Câhiliye tezahürleri olduğunu söylemişlerdir.⁵

Biz tezimizde Hz. Peygamber'in doğumundan az önceki dönem ile onun dönemindeki Câhiliye anlayışını âyet-i kerîmeler ışığında ele alıp inceleyeceğiz.

⁵ Fayda, *a.g.m.*, s. 19

I. BÖLÜM
CÂHİLİYE ÇAĞI İNSANININ DİNÎ HAYATI

I. BÖLÜM

CÂHİLİYE ÇAĞI İNSANININ DİNÎ HAYATI

Arapların en eski dinlerinin tevhid dîni olduğu söylenebilmektedir. Bu dinden uzaklaşan Câhiliye Arapları, yine de Allah'ı en yüce varlık olarak kabul ederler ve putlarından ayrı olarak “Ya Allah!” veya “Allahümme” diye dua ederlerdi. Hz. İbrahim’e gönderilen Haniflik dinini tahrip Allah’a yaklaşmak için araçlar ortaya çıkarmışlar ve bu şekilde putlara tapınmaya başlamışlardı. Bu dönemde putperestlerle birlikte sayıları az da olsa Hanîf olduklarını söyleyen putları reddedip Allah’a inanan kimseler de vardı.⁶ Bu kimseler, tek başlarına dîni bir hayat yaşarlardı. Hz. Peygamber’in dünyaya geldiği dönemde Hanîf olarak bilinenlerin başında Varaka b. Nevfel, Ubeydullah b. Cahş, Osman b. Huveyris, Kus b. Sâide geliyordu. Güney Arabistan’da ise ay, güneş ve Zühre yıldızından oluşan bir tanrılar sistemi vardı.⁷

Onlar, tabiatın üstünlüğünü kabul etmekle birlikte, onu kendi hizmetlerine alabileceklerine inanırlardı. Ağaçlar, mağaralar ve büyük kayalıklarda ruhlar olduğuna inanılırdı. Kişinin cinin adını bildiği takdirde ona hükmedebileceğine inanırlardı. Her kabilenin kendi putu vardı fakat başka kabilelerin tanrılarına da saygı gösterilirdi. Kabile yerini değiştirdiği zaman, kabilenin tanrısı yerinde kalır ve o, oraya yerleşen başka kabilelerin tanrısı olurdu ve senede birkaç defa da bu tanrılar ziyaret edilirdi.⁸

Câhiliye Çağı’nda en yaygın olan ibadet ise hac idi. Müşrikler, haccı her yıl bahar mevsimine denk düşürmek için iki veya üç yılda bir tekrarlanan nesî’ ile ayların yerini değiştirdiklerinden hac, asıl zamanı olan Zilhicce ayı yerine başka aylarda yapılır, ancak hac yirmi dört yılda bir gerçek Zilhicce’ye rastlardı. Hacı adayları, hac mevsiminin başlatıldığı ayın ilk günü ihramlı olarak yirmi gece Ukâz panayırı’nda kalırlar ve orada alışveriş yaptıktan sonra on gece Mecenne Panayırı’nda , sekiz gece Zülmecâz Panayırı’nda

⁶ el-Hac 22/31

⁷ Mustafa Çağrı, “Arap, İslâm’dan Önce Araplarda Din”, *DİA*, III, İstanbul 1991, 316-320

⁸ Carl Brockelmann, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, (trc. Neşet Çağatay), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1964, s. 7-8

kalırlar ve terviye günü Zülmecaz'dan ayrılarak arefe günü Arafat'a çıkarlardı. Kureyş ve ona mensup olanlar Müzdelife'de vakfe yapıp kendilerine "hums" derlerdi. Ebrehe'nin ordusunun Allah tarafından hezimete uğratılması üzerine Araplar Kâbe'ye ve hac ibadetine daha önce görülmemiş derecede değer vermeye başladılar. Bu olay Kâbe'de "ehlullah" kabul edilen Kureyş'e de çok büyük bir itibar kazandırdı. Başta Kureyş olmak üzere Kinâne, Huzâa ve Benî Âmir gibi kabileler Hz. İsmail'in soyundan geldikleri, Mekke'de oturdukları ve Kâbe'nin hizmetinde bulundukları için kendilerini diğer Arap kabilelerinden daha üstün bir mevkide görmeye başladılar ve bazı imtiyazlı adetler edinip çeşitli kurallar koydular. Dini inanç ve yaşayışları konusunda katı ve tavizsiz, savaşta güçlü ve cesur olmaları sebebiyle kendilerine bu ad verilmiştir. Buna göre humsa mensup olanlar, yalnız humsa mensup olanlar evlenecekler, hilleye mensup olanlar (harem bölgesi dışında oturan kimseler) tacirler Mekke'ye yiyecek ve içecek sokamaz ve ihtiyaçlarını oradan karşılar, hac sırasında Kâbe'yi ziyaret edecekleri zaman üzerindeki elbiseleri çıkarıp Mekkelilerden alacakları elbiseleri giyerler ve ayrılırken bunları mübarek yerde kalmasını düşünerek orada bırakılırdı. Leka adı verilen bu elbise kimse tarafından alınmaz ve orada çürümeye terk edilirdi. Bir kimse tavaf ettiği çok sevdiği elbisesini atıp ona yaklaşamazken şöyle demiştir:

"Hüzün olarak onun üzerine dönmem kâfidir.

Sanki o elbiseler tavaf edenlerin önünde haram kılınmış bir leka gibidir."

Elbise bulamayanlar ise kadınlar da dahil tavafı çıplak yaparlar, bundan çekinenler ise gece tavafını tercih ederlerdi. Humslar, hacda ihrama girdikten sonra süt içmez ve ondan yapılmış herhangi bir şey yemez, avlanmaz, saç ve tırnak kesmez, koku sürünmez ve kadınlara yaklaşmazlar, ayaklarına sandal, üzerlerine de yeni bir elbise giyerlerdi; bu elbisenin kıl veya yünden olmaması gerekirdi. Ayrıca deve tüyünden yapılmış çadırlarda oturmaz, evlerine kapılarından girip çıkmaz, yasak saydıkları bazı bitkileri de yemezlerdi. Hums mensupları diğer Arapların kendileriyle bir olamayacağını iddia ettiklerinden başka kabileler Arafat'a ve Mina Vadisi'ne gittikleri halde onlar gitmezler, güneş ufka yaklaşınca kadar Nemîre'de kalıp sonra Müzdelife'ye akın ederlerdi; çünkü Arafat ve Mina harem sınırları dışındaydı. Humsa mensup olanlar, "Biz, Allah Teâla'nın kavmiyiz yani Beytullah'ın komşularıyız, biz O'nun hareminden dışarı çıkmayız" derlerdi.

Müşrikler, güneş doğmadan Müzdelife'den Mina'ya gitmez ve “Ey Ebû Kubeys Dağı! Güneş ziyâsıyla yıldıra da biz, Minâ'ya gidelim” diyerek güneş doğuncaya kadar Müzdelife'den ayrılmazlardı. O gece Müzdelife'de geçirilir, ertesi gün fecirden önce vakfeye başlanıp güneş yükselinceye kadar vakfeye devam edilir, arkasından da Mina'ya doğru gidilirdi. Mina'da üç gün boyunca şeytan taşlanır, ayrıca kurban kesme menâsiki tamamlandıktan sonra çeşitli toplantılar düzenlenir, şiirler okunur ve kabileler atlarıyla övünürdü. Mina'dan Mekke'ye geldiklerinde şehir halkının evlerinde kalır ve buna karşılık onlara bazı hediyeler verirlerdi. Kâbe'yi tavaf ettikten sonra Safâ ile Merve arasında sa'y yapılır akabinde İsâf putunun yanında kurbanlar kesilir, kanından Kâbe'nin duvarlarına sürülürdü. Fakat kurban kesenler bu etlerden yemezdi. Daha sonra her kabile hangi tanrı için ihrama girmiş ve telbiye getirmişse onun putunu ziyaret eder, yanında traş olur ve ihramdan çıkardı. Câhiliye Arapları Kâbe dışında Lât, Menât, Uzzâ ve Zülhalesa gibi tanrıların tapınaklarını, ileri gelenlerin kabirlerini ve dikili taşları da tavaf eder ve buna “devâr” derlerdi. Her iki grup da haram aylara hürmet gösterirdi. Hums ile hille arasında yer alan “tıls” adlı bir gruptan daha vardı. Bunlar Kâbe'yi çıplak tavaf etmezler, evlerine kapılarında girer ve hille mensuplarıyla birlikte vakfe yaparlardı. Yemen, Hadramut, Ak, Acîb ve İyâz Arapları bu gruba dahildi.

Umre ise nesî' yoluyla hurma mevsimine rast getirilen recep ayında yapılır, Kâbe'nin ziyaret edilmesi ve Safa ile Merve arasında say ile tamamlanırdı. Câhiliye devrinde müşrikler hac aylarında umre yapmayı yeryüzünde işlenen günahların en büyüğü zannederlerdi. Bunlar Muharrem ayındaki hürmeti de Safer ayına naklederek: “Devenin arkasındaki yara iyi olur, huccâcın ayak izleri gider, Safer ayı da çıkarsa artık umre etmek umreciye helâl olur” derlerdi.⁹

Câhiliye Çağı'nda insanlar, birbirleriyle sürekli savaş halinde oldukları için savaşmanın yasak olduğu haram ayları haram olmayan bir ayla değiştirirler ve savaşa devam ederlerdi. Bu uygulama Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle işaret edilmektedir: “*O nesi'*

⁹ Buhârî, *Tefsîr*, 25, 31; *Hac*, 34, 92, 101, *Menâkıbu'l-ensâr*, 25, *Ebvâbu'l-umre*, 18; Müslim, *Hac*, 121, 152, 198; Tirmizî, *Hac*, 53; Ebû Dâvûd, *Menâsik*, 57, 64, 79; İbn Mâce, *Menâsik*, 58, 61; Nesâî, *Hac*, 213, *Menâsikü'l-Hac*, 213; Zeynü'd-dîn Ahmed b. Ahmed b. Abdî'l Latîfî ez-Zebîdî, *Sahîhi Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, (trc. Ahmed Naim-Kamil Miras), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, ts., VI, 93, 145-146; İbn Hişâm, I, 149-150; Mustafa Çağrı, “Arap, İslâmdan Önce Araplarda Din”, *DİA*, III, İstanbul 1991, 320; Abdülkerim Özaydın, “İslâmda Hac”, *DİA*, XIV, İstanbul 1996, 387; Recep Uslu, “Hums”, *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, 364

denilen haram ayları ertelemek sadece kafirlikte ileri gitmektir. Çünkü onunla kafirler şaşırtılır. Allah'ın haram kıldığıнын sayısını bozmak ve O'nun haram kıldığını helal kılmak için haram ayını bir yıl helal sayarlar, bir yıl da haram sayarlar. Bu şekilde onların kötü işleri kendilerine güzel gösterilmiştir. ...”¹⁰ Müşriklerin haram aylarını¹¹ hangi aylarla değiştirip helali haram yaptıkları konusunda farklı görüşler mevcuttur.

a) Müşriklerin elebaşlarından biri, bir yıl Muharrem ayını, diğer yıl Safer ayını haram ederdi ve diğer insanlar buna uyarlardı. Bu uygulama ile hem haram ayı ertelerler, hem de yeni bir haram ay meydana getirirlerdi.

b) Hac yaptıkları zaman Muharrem ayına Zilhicce, Recep'e Şaban, Şaban'a Ramazan diyerek ayların yerlerini değiştirirlerdi.

c) Bazen de Muharrem ayına Safer deyip o ayı helal ederler ve böylece haram ayların sayısı üçe inerdi. Ertesi yılda Safer ayına Muharrem derler, bununla da haram ayların sayısını beşe çıkarırlardı.

Haram aylarda hiçbir surette kavga edilmez, adam öldürülmez hatta düşmana dahi el kaldırılmazdı. Bu uygulamayı başlatanın Cünâde b. Avf b. Ümeyye olduğu, onun, halkın karşısına çıkarak kendisine karşı gelinemeyeceğini söyledikten sonra haram olan ayı helal, helal olan ayı da haram yaptığı rivâyet edilir.¹²

Ayların yerlerinin değiştirilmesi iki sebebe bağlanmıştır. Birincisi Câhiliye Arapları zamanlarının büyük bir çoğunluğunu kan davaları, yağma, çapulculuk ve talanla geçirdiklerinden haram ayların kurallarına uymakta zorlanmaları, ikincisi ise kameri takvimde ayların her yıl on bir gün önce gelmesi sebebiyle hac mevsimi olan Zilhicce'nin kötü hava şartlarına rastlaması ve insanların da bundan hoşnut olmamalarıdır.

¹⁰ et-Tevbe 9/37

¹¹ Zilkade, Zilhicce, Muharrem ve Receb

¹² Taberi, XI, 449-457

Bu aylarda savaş yapılmaması, sevap ve günahların kat kat olacağının düşünülmesi onların bu aylara önem vermelerine neden olmuştur.¹³

Câhiliyede insanlar, mukaddes saydıkları Ebû Kubeys Dağı'na giderek itikâf ederlerdi hatta o dönemde Hz. Ömer'in de Kâbe'de itikâf yapmayı adadığı bildirilir.¹⁴ Ayrıca onlar, aşure orucu da tutarlardı.¹⁵

Bu dönem insanların bir takım hurafelere inandıkları da bildirilmektedir. Bu hurafeler; hastalığın geçmesi için teşe'üm, öğey ve baykuş ötmeleri, safer ayının hayır ve şerle alametinin olmaması gibi şeylerdir.¹⁶

Câhiliye Çağı insanı Zülkarneyn'i merak eder ve Hz. Peygamber'e sorular sorar¹⁷ “*Bir de sana Zülkarneyn'den soruyorlar. ...*”¹⁸ ve onunla zaman zaman da kader meselesini tartışır ve onu inkar ederlerdi.¹⁹

Câhiliye Çağı insanının genel olarak bazı ibadet şekilleri ve inançları hakkında kısa bir bilgi verdikten sonra şimdi âyet-i kerîmeler ışığı altında onların dînî inançlarından bahsedeceğiz.

1. ALLAH İNANCI

Câhiliye Arapları'nın Allah'a inandıkları Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerden açıkça anlaşılmaktadır. Bu dönemde yaşayan Araplar, Allah'ın varlığını kabul ediyorlar ancak O'nu müdahalesi sınırlı bir varlık olarak düşünüyorlardı. Onlar, Allah'ı, dünyadaki her şeyin yaratıcısı,²⁰ önemli bir şey için kendisine yemin edinilen,²¹ zor durumda kaldığında kendisinden yardım istenilen, dinin sadece O'na has kılındığı varlık²² ve Kâbe'nin Rabbi²³

¹³ Hüseyin Algül, “Haram Aylar”, *DİA*, XVI, İstanbul 1997, 105

¹⁴ Buhârî, *Ebvâbu'l-i'tikâf fî aşri'l-evâhir*, 5, 15, 16, *el-Eymân ve'n-nuzûr*, 29, *Meğâzî*, 20, 55, *Humus*, 19; Ebû Dâvûd, *Sıyâm*, 80; *el-Eymân ve'n-Nüzûr*, 25; Nesâî, *Eymân ve'n-Nüzûr*, 36; Tecrîd-i Sarîh, VI, 327; Abdullah Boks, “Ebûkubey's”, *DİA*, X, İstanbul 1994, 280

¹⁵ Buhârî, *Tefsîr*, 20; Müslim, *Sıyâm*, 113, 114, 116, 117, 118, 119, 121; Tirmizî, *Oruç*, 48; Ebû Dâvûd, *Sıyâm*, 64; İbn Mâce, *Sıyâm*, 42; *Tecrîd-i Sarîh*, VI, 307

¹⁶ Buhari, *Tıbb*, 19; *Tecrîd-i Sarîh*, XII, 84

¹⁷ Taberi, XV, 368

¹⁸ el-Kehf 18/83

¹⁹ İbn Mâce, *Mukaddime*, 10

²⁰ el-Mü'minûn 23/84-89

²¹ el-Mâide 5/53; Ayrıca bkz. el-En'âm 6/109; en-Nahl 16/38; el-Fâtır 35/42

²² Lokmân 31/32

²³ Kureyş 106/3

olarak kabul ederlerdi. Âyette de ifade edildiği gibi Allah'ı, Kâbe'nin sahibi (Rabbu'l-Kâbe), Evin sahibi (Rabbu'l-Beyt) ve Mekke'nin sahibi (Rabbu Mekke) olarak düşünürler ve bu kavramlardan da en çok Rabbu Mekke kavramını kullanırlardı. Hatta bu kavram, sadece Mekke'de değil Mekke'ye yakın yerlerde de kullanılırdı. Câhiliye Arapları hakkındaki temel bilgi kaynaklarından olan Câhiliye şiirlerinde de bu kavrama rastlanmaktadır. Hîre²⁴ Sarayı'nın Hıristiyan Arap şairi Adî b. Zeyd²⁵'in şu mısraları buna örnektir:

“Düşmanlar, bana karşı kötülük yapmak için gayret ettiler.

Mekke'nin sahibi'ne ve salîbe and olsun ki bana yapacakları hiç bir kötülüğü geri koymuyorlar.”²⁶

Câhiliye Arapları'nda, Allah ve diğer tanrılar arasında hiyerarşik bir sistem vardı. Bu sistem içerisinde Allah, hiyerarşinin en üst noktasında yer alırdı. Hiyerarşinin zirvesinde olan Allah, günlük hayatla ilgili konularda rahatsız edilmez, onun yerine hiyerarşinin alt tabakasında olduklarını düşündükleri diğer tanrılara başvururlardı.²⁷ Arapları böyle bir düşünceye sevk eden ise tanrıların, Allah katında şefaet etme yetkilerinin olduğu inancı²⁸ ve onların Allah'ı kral gibi düşünmeleri idi. Çünkü krala ulaşmak için araya başka kişiler konulduğu gibi Allah'a ulaşmak için de Allah ile kendileri arasına bu tür tanrıların konulması gerektiğine inanıyorlardı. Böylece tanrılara iyi muamele ederlerse onların sayesinde Allah katında yüksek bir mevkiye sahip olabilirlerdi.²⁹ Hac zamanlarında

²⁴ Hîre, bugünkü Irak'ın Necef iline bağlı bir ovada kurulmuştur. Hîre Devleti'nin kuruluşu M.Ö 605-562 yıllarına kadar gider. III. Münzir zamanında en gösterişli günlerini yaşamıştır. Hıristiyanlık en yaygın din idi. Şehir, 602 yılında hükümdar III. Numan b. Münzir'in ölümü üzerine Sâsânîler'in eline geçti. (Geniş bilgi için bkz. Hüseyin Ali Ed-Dakûkî, “Hîre”, *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, 122-124)

²⁵ Milâdî 550 yıllarında Hîre'de doğan Adî ve Medâin Sarayı'nda eğitim görmüştür. Arapça ve Farsça'yı çok iyi bildiği için sarayda mütercimlik görevinde bulunduğu rivâyet edilmektedir. Hîre Hükümdarı III. Numan'ın kızıyla evlenerek saraydaki nüfuzunu artırdı. Bu durumu kıskananlar, İran'ın çıkarlarını düşünmeyip Arapların çıkarlarını düşündüğünü söyleyerek onun hükümdarın gözünden düşmesine ve hükümdar tarafından boğularak öldürülmesine neden oldular. (Geniş bilgi için bkz. Muzaffer Özcanoglu, “Adî b. Zeyd”, *DİA*, I, İstanbul 1988, 382)

²⁶ Toshihiko Izutsu, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, (trc. Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts., s. 128-133

²⁷ Izutsu, s. 54

²⁸ Yûnus 10/18

²⁹ Murat Sarıçık, *İnanç ve Zihniyet Olarak Câhiliye*, Nesil Yayınları, İstanbul 2004, s. 112-113

“Lebbeyk, Allahümme lebbeyk” şeklinde telbiye getirmeleri de mevcut hiyerarşi içerisinde Allah’ın ayrıcalıklı konumunu göstermesi açısından önemlidir.³⁰ Fakat Kâbe’yi tavaf ederken zaman zaman da “Lebbeyke lâ şerîke leke. Yalnız bir şerîk müstesna, o senin şerîkindir, sen ona da, onun mâlik olduğu şeylere de mâliksin” diye telbiye getirirlerdi.³¹

Bu bilgiler, Arapların Allah’ı yüce varlık olarak kabul ettiklerini, ulaşılması zor olan Allah’a yaklaşmak için aracı tanrılara başvurmak suretiyle şirke düştüklerini göstermektedir.

1. 1 Allah’ı Yaratıcı Olarak Kabul Etmeleri

Araplar, Allah’ı yeryüzünde olan her şeyin yaratıcısı olarak kabul ediyorlardı. “*De ki: “(Resûlüm!) de ki: Eğer biliyorsanız (söyleyin bakalım), Yeryüzü ve onda bulunanlar kime aittir?” “Allah’a aittir.” diyecekler. De ki: “O halde hiç düşünmez misiniz?” Sor onlara, de ki: “Kimdir o yedi kat göklerin Rabbi ve o büyük arşın sahibi?” “Allah’ındır.” diyecekler. De ki: “O halde korkmaz mısınız?” Her şeyin mülkiyeti ve yönetimi, kudreti elinde olan, kendisi her şeyi koruyup kollayan, fakat kendisi korunmayan kimdir? diye sor.” “Allah’ındır” diyecekler. De ki: “O halde nasıl büyüleniyorsunuz?”*”³²

Âyetlerden de anlaşıldığı üzere Araplar, Allah’ın yaratıcı olduğunu kabul ediyorlardı. Fakat bu yaratmanın nasıl olduğu konusunda fazla bilgiye sahip değillerdi. Çünkü onlar, yaratmanın nasıl olduğunu düşünmezlerdi. Araplara göre Allah, ilk yaratmadan sonra insanı serbest bırakır ve insan artık hayatı boyunca dehrin³³ yani zamanın yönetimi altına girerdi ve dehr, kişinin ölümüyle vazifesine son noktayı koyardı. Bu noktada Allah, İzutsu’ya göre “çocuğunun işine karışmayan baba” olarak tasavvur

³⁰ Mahmud Esad Seydişehri, *Târih-i Dîn-i İslâm*, Matbaa-i Hayriyye, I, Dersaadet 1327-1329, 543; Mücteba Uğur, *Hicri Birinci Asırda İslam Toplumu*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980, s. 11

³¹ Müslim, *Hac*, 22

³² el-Mü’minûn 23/84-89; Ayrıca bkz. el-Ankebût 29/61-63; Lokmân 31/25; ez-Zümer 39/38; ez-Zuhruf 43/9, 87

³³ “O hayat ancak bizim şu dünya hayatımızdan ibarettir. Ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak zaman yok eder.” (el-Câsiye 45/24); Dehr, dünyada yaşanan uzun zaman dilimidir. Câhiliye Arapları, kainatta olup biten her şeyi dehrin gücüne bağlarlar ve ahireti de reddederlerdi. Her şey dehrin elinde olduğu inancından dolayı da zamana küfredereklerdi. (Geniş bilgi için bkz. İbn Manzûr, *Lisânu’l Arab*, IV, 292-295; Hayrani Altıntaş, “Dehriyye”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, 107-109)

edildiğinden O'nun yaratıcılığı da hayatın başlangıcındaki yaratma ile sınırlandırılmaktaydı.³⁴

1. 2 Zor Durumda Kaldıkları Zaman Allah'ı Anmaları

Araplar, hayatın başında Allah'ı pasif bir duruma getirirken zor bir durum ile karşılaştıkları zaman diğer tanrılarını bir tarafa bırakarak Allah'ı tekrar aktif hale getirmeye çalışmaktaydılar. Bu durumda yalvarma ve yardım isteme mevkiiini sadece Allah'a mahsus kılmaktaydılar. *“De ki: “Kendinizi bir düşünür müsünüz, Allah'ın azabı başınıza gelse veya kıyamet başınıza kopsa Allah'tan başkasına mı yalvarırsınız? Eğer doğru söylüyorsanız söyleyin bakalım!” Doğrusu yalnız O'na yalvarırsınız. O dilerse yalvardığınız belayı üzerinizden kaldırır ve o an O'na koştuğunuz ortakları unutursunuz.”*³⁵

Bu konudaki bir diğer âyet ise şöyledir: *“Baksana gemiye bindiklerinde dini Allah'a has kılarak O'na ihlâsla dua ederler. Derken kendilerini karaya çıkardı mı derhal (Allah'a) ortak koşmaya koyulurlar.”*³⁶ Rivâyete göre bu âyet, İkrime b. Ebû Cehil ile arkadaşlarının yaşadığı bir olaya işaret etmektedir. Mekke'nin fethinde ismi kanı heder edilenler arasında geçen İkrime b. Ebû Cehil ve arkadaşları gemi ile Habeşistan'a gitmek üzere yola koyuldukları zaman, fırtınaya yakalanırlar. Onlar, kendilerini denizdeki bu zor durumdan ancak Allah'ın kurtarabileceğini söyleyerek Allah'a duâ etmeye³⁷ başlarlar. İkrime ise kendilerini bu zor durumdan ancak Allah kurtarıyorsa her yerde yegâne yaratıcı ve kurtarıcının da O olduğunu söyler ve bulundukları durumdan kurtuldukları takdirde Hz. Peygamber'in yanına giderek Müslüman olacağını ilâve eder. İkrime, fırtınadan kurtulunca sözünü tutarak Müslüman olur.³⁸ Diğerleri ise tekrar Allah'a şirk koşmaya devam ederler.³⁹

³⁴ Izutsu, s. 154-158, 164

³⁵ el-En'âm 6/40-41

³⁶ el-Ankebût 29/ 65; Ayrıca bkz. Lokmân 31/32

³⁷ el-Furkân 25/77

³⁸ Taberî, *Câmiu'l-beyân an te'vîli'l-Kur'ân*, Dâru Â'lîmi'l-Kütüb, XVIII, Riyad 2003, 441; İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-Hadis Nüzûl Strasına Göre Kur'an Tefsiri*, (trc. Şaban Karataş ve dğr.), Ekin Yayınları, III, İstanbul 1997, 179

³⁹ Derveze, II, 89-90

Kur'ân-ı Kerîm'de, bu durumun, sadece Araplara has bir özellik olmadığını genel olarak bütün insanların zor durumda kaldıkları zaman Allah'ı daha fazla hatırlayarak O'ndan yardım istedikleri bildirilmektedir.⁴⁰

1. 3 Allah'a Çocuk İsnat Etmeleri

Câhiliye Arapları, yegâne yaratıcı ve kurtarıcı olarak Allah'ı kabul etmelerine rağmen bazen de Allah'a çocuk isnat ederlerdi: “*“Allah çocuk edindi.” dediler ki ...*”⁴¹

Melekleri cinsiyet bakımından dişi⁴² kabul eden Araplara göre melekler, Allah'ın kızları idi: “*(Ey müşrikler!) Şimdi Rabbiniz, erkek çocukları sizin için ayırdı da, kendisi meleklerden kız çocukları mı edindi? ...*”⁴³ Herhangi bir bilgiye dayandırmaksızın söylemiş oldukları bu nitelendirmenin⁴⁴ kaynağı, Allah'ın kızlarının yani meleklerin Allah katında şefa'at etme yetkilerinin olduğu inancıydı. Bu inanca göre meleklerle iyi davranılırsa meleklerin hoşnutluğu kazanılacak ve bu takdirde kendilerine “uzak” gördükleri Allah'a yaklaşmış olacaktı.⁴⁵

Ayrıca Allah'ı dişi kabul etmeleri ve melekleri hiç görmemiş olmaları da meleklerin kız olarak düşünülmesine sebep olmuştur. Çünkü onlara göre melekler erkek olsalardı muhakkak görünürlerdi. Bu ise o zamana kadar hiç gerçekleşmemişti.⁴⁶

Araplar, Allah'ın kızları olarak kabul ettikleri meleklerle bazen de tanrılık atfederlerdi. Bu nedenle meleklerle taparak onları aracısız olarak şefa'at yetkisine sahip kılarlardı. Bazen de atfettikleri bu tanrılık vasfını onlardan alarak melekleri tabiatüstü

⁴⁰ Yûnus 10/12; Ayrıca bkz. ez-Zümer 39/8, 49

⁴¹ Yûnus 10/68; Ayrıca bkz. el-Kehf 18/4; Meryem 19/88, 91; el-Enbiyâ 21/26; ez-Zuhruf 43/15

⁴² es-Sâffât 37/150; Ayrıca bkz. ez-Zuhruf 43/19; en-Necm 53/27

⁴³ el-İsrâ 17/40

⁴⁴ en-Necm 53/28

⁴⁵ Derveze, II, 349; IV, 128, 190; Mustafa İslamoğlu, *Âlemlerin Rabbi Allah(cc) Bilmek-Tanımak-Anlamak*, Denge Yayınları, İstanbul 2006, s. 25

⁴⁶ Sarıcık, s.145-146

güçlerle donanmış kabul ederek onları Allah katında şefaet edecek varlık konumuna çıkarırlardı.⁴⁷

Yukarıda söylenenlere aykırı bir şekilde Arapların, melekleri kız olarak nitelendirmelerinin sebebi, onların nazarında kızın değersiz olması olabilir. Çünkü Kur’ân-ı Kerîm’de Arapların kızlardan hoşlanmadıkları⁴⁸ ve bundan dolayı kız çocukları olduğu zaman evden dışarıya çıkamadıkları, kavimlerinden gizlendikleri ve yüzlerinden anlaşılabilecek kadar da doğan o kız çocuğundan utandıkları bildirilmektedir.⁴⁹

Onlar, kızları “*Onlar, kızların Allah’a ait olduğunu iddia ediyorlar.*”⁵⁰ isnat ettikleri gibi bazen de hem kızları, hem erkekleri “... *bilgisizce O’na oğullar ve kızlar yakıştırdılar* ...”⁵¹ şeklinde Allah’a çocuklar isnat ederlerdi.

1.4 Allah ile Cinler Arasında Soy Bağı Kurmaları

Câhiliye Arapları’nın cinler hakkındaki düşünceleri ile ilgili âyetlere geçmeden önce, onların cinlerle ilgili genel anlayışlarının bilinmesi ayetlerin anlaşılmasına katkı sağlayacağından öncelikle Araplar’ın genel cin anlayışı hakkında bazı bilgilerin verilmesi yerinde olacaktır.

Araplar, şair, kâhin ve sihirbazların gibi kimselerin yaptıklarının kaynağı olarak cinleri kabul ederler ve onların her an kendilerine zarar verebileceğine inandıkları için cinlerden korkarlardı. Her hangi bir olayda cinlere sığınarak bu korkularını yeneceklerine inanırlardı. Çünkü Araplara göre cinlerin Allah’a yakın olması onların da Allah’a yakın olmasını sağlayabilirdi.⁵² Yukarıda çeşitli vesilelerle ifade ettiğimiz gibi aslında onlar yaptıkları her şeyde Allah’a yakın olmak gayesi güdüyorlardı.

⁴⁷ İzutsu, s. 23

⁴⁸ en-Nahl 16/62

⁴⁹ en-Nahl 16/58-59; Ayrıca bkz. ez-Zuhruf 43/17

⁵⁰ en-Nahl 16/57; Ayrıca bkz. ez-Zuhruf 43/16, 18; es-Sâffât 37/149

⁵¹ el-En’âm 6/100

⁵² Derveze, II, 6

Cinler, tıpkı insanlar gibi yeryüzünde toplu halde yaşarlar ve zaman zaman da birbirleriyle çatışma içerisine girerlerdi. Şekil olarak insana benzemez, ateş ve havadan yaratıldıkları için de insana çok nadir görünürlerdi. Tenha ve kuytu yerlerde yaşarlardı. Onların taş ve ağaç gibi yerlerde yaşadıklarına olan bu inanç, bu nesnelere tapınılmasına ve onlara ibadet edilmesine neden olmuştur. Yararlı oldukları gibi zararlı da olurlardı. Onlara göre zararlı cinler, doğal afetlere, salgın hastalıklara sebep olur ve delilere musallat olurlardı.⁵³ Cinler, insanların karşısına genelde hayvan şeklinde çıkarlar ve çoğunlukla da yılan şekline bürünürlerdi. O hayvanların, gerçekte hayvan mı, cin mi olduğu gözlerinin titremesinden anlaşıldı. Ağaçlarda, dağ başlarında yaşadıklarına olan inanç, ağaçlardan dal koparılmasını engeller, koparıldığı takdirde koparan kişinin cinler tarafından zarara uğratılacağına inanılırdı. Bu yüzden onlara karşı son derece saygı duyulurdu. Nitekim yeni bir yere yerleşecekleri zaman orada yapılan ilk yemek cinlere takdim edilir, ev yaparken onlara keçi kurban edilir ve kurbanın kanı evin duvarlarına sürülerek onun kendilerine zarar vermesi engellenir, cin, hastaya musallat olduğu zaman da hastanın kolları ve bacakları bağlanarak hasta tutsülenirdi. Böyle yapıldığı zaman hastanın cinden kurtulacağına inanılırdı.⁵⁴

Yukarıda özelliklerini vermeye çalıştığımız cinlerden başka, Câhiliye Arapları, bu cinlerin karaya düşmeleri sonucu meydana gelen ve gûl adı verilen cinlerin varlığına da inanırlardı. Her türlü renge ve şekle girebildikleri için sürekli olarak değişim geçirmeleri onların tanınmasını engellerdi. Ayrıca ayaklarının hiç değişmemesi gibi bir özelliğe sahip olmaları da ayaklarından tanınmalarına neden olur ve insanların onları öldürmelerini kolaylaştırırdı. Gûl, bir vuruşla ölür, ikinci defa vurulduğunda ise tekrar hayata dönerdi.

⁵³ Neşet Çağatay, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 103; Bahriye Üçok, *İslamdan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1967, s. 9; M. Süreyya Şahin, “Cin”, *DİA*, VIII, İstanbul 1993, 8

⁵⁴ Ernst Zbinden, *İslam'da ve Eski Ortadoğuda Cin ve Ruh İnançları*, (trc. Ekrem Sarıkçıoğlu), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul ts., s. 59-71

Genellikle geceleri dolaşırlar ve insanlara güzel kadınlar şeklinde görünürlerdi. Bu cinler, musallat oldukları o kişilerle evlenerek onların hayatlarına dahi son verebilirlerdi.⁵⁵

Cinlere bu şekilde olağanüstü özellikleri verenler daha ziyade bedevilerdi. Bunun sebebi olarak onların yaşam tarzları gösterilebilir.⁵⁶ Çünkü çölde hiçbir zaman ne ile karşılaşılacağına bilinmemesi onların hayal gücünü bu şekilde düşünmeye sevk etmiş olabilir.

Câhiliye Arapları, Allah ile cinlerin akraba olduğuna inanıyorlardı: “*Bir de Allah ile cinler arasında nesep bağı kurdular. ...*”⁵⁷ Ayetteki cin kelimesine farklı manalar vermişlerdir. Burada kastedilenin cinler gibi görünmeyen varlıklardan olan melekler olduğu, Câhiliye Arapları’nın cinlerin atası olarak kabul ettikleri İblis’in melek olduğuna, Allah ile İblis’in kardeş olduğuna inandıkları, cinlere tapındıklarına ve Allah’ın cinlerle evlenmesiyle meleklerin de bu akrabalık sonucunda olduğuna inandıkları bildirilmiştir.

Onlar, meleklerle cinleri akraba sayarlardı. Hz. Ebû Bekir ile müşrikler tartışırken müşrikler, meleklerin Allah’ın kızları olduğunu söylemişlerdir. Bunun üzerine Hz. Ebû Bekir, onların annelerinin kim olduğunu sorduğunda onlar, cinlerin zenginlerinin kızları olduğunu söylemişlerdi.

Onlara göre cinler ateşten, melekler de nurdan yaratılmışlardı. Allah, ateş olan cinlerle evlenince onların ateşini nura çevirmiş ve bu evlilik neticesinde O’nun kızları olan melekler meydana gelmişti.⁵⁸

Araplar’ın, cinlerin Allah’ın kızları olduğuna inanmalarını Arabistan’ın iklim şartları ile coğrafi konumuna bağlayanlar da olmuştur.⁵⁹ İnsanoğlu, her dönemde görünmeyene karşı özel anlamlar ve görevler yüklemeye meyillidir. Bunun sebebi, insanın görünmeyene olan merakı ve onlara duyulan korkudan başka bir şey değildir. Çünkü

⁵⁵ D. B. Macdonald, “Gül”, *İA*, IV, 822; İlyas Çelebi, “Gül”, *DİA*, XIV, İstanbul 1996, 177

⁵⁶ Zbinden, s. 67

⁵⁷ es-Sâffât 37/158

⁵⁸ Taberî, XIX, 644-646; Derveze, III, 150-151

⁵⁹ Üçok, s. 9

insanda var olan kaygı, bir durum, olay veya nesneyle irtibatlandırıldığı zaman korku oluşur. Bunda da hem toplumun, hem doğal çevrenin etkisi vardır ve bu korkular, nesilden nesile anlatıldıkça artarak devam eder.⁶⁰ Bununla alakalı olarak Huxley'in şu sözünü aktarmak yerinde olacaktır: “Bilinende sınır vardır, bilinmeyende sınır yoktur. İnsan aklı anlaşılmazlığın engin okyanusunda barınacak bir ada sağlar. Her kuşağa düşen iş, bu okyanustaki adayı biraz daha toprak katarak büyütmeektir.”⁶¹ Çünkü ne zaman, nerede karşılaşılacağı belli olmayan ve insanın etkisinin olmadığı her varlık korkulacak, düşman bir varlık olarak kabul edilebilir. Araplar da bu şekilde cinlerden korkarak onları hayal dünyalarında genişletmişler ve yukarıdaki benzetmeleri yakıştırmışlardır. Onlardan fayda gelebileceği gibi zarar gelme ihtimali de yüksek olduğundan her zaman temkinli davranmayı tercih etmişlerdir.

Onların bu yaptıkları aslında Allah hakkında yalan uydurmadan başka bir şey değildi ki Allah, onların diğer yalanlarını da bildirmektedir.

1.5 Allah’a Yalan İftira Etmeleri

Câhiliye Arapları, gerek yaptıkları işleri ve gerekse söyledikleri sözleri Allah’a isnat ederek onlara meşruluk kazandırma yoluna gitmişlerdir. Allah adına söz söylemeleri neticesinde onlar, Kur’ân-ı Kerîm’de: “*Allah’a iftira ederek yalan uyduran ...*”⁶² olarak tanıtılmıştır.

Genel olarak Allah’a yalan isnat etmeleri yanında bazı hayvanlar konusunda da dolaylı olarak Allah adına yalan uydurmuşlardır. Araplar, bazı hayvanları -özellikle develeri- belirli sayıda doğum yaptıktan sonra serbest bırakarak hiçbir surette onlardan faydalanmazlardı. O hayvanlar da ölünceye kadar başıboş bir şekilde gezerlerdi: “*Allah, ne kulağı yarılan (bahîra), ne salma bırakılan (sâibe), ne erkek-dişi ikizler doğuran (vasîle), ne de on defa doğurması yüzünden yük vurulamayan (hâm) hayvanların (adanmasını)*

⁶⁰ Özcan Köknel, *Korkular Takıntılar Saplantılar*, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul 1990, s. 20

⁶¹ Köknel, s. 22

⁶² el-En’âm 6/21; Ayrıca bkz. el-En’âm 6/93; Yûnus 10/59-60; Hûd 11/18; el-Ankebût 29/68, ez-Zümer 39/32; es-Saff 61/7

meşru kılmadı. Fakat, kafirler, Allah'a karşı yalan uyduruyorlar. Zaten çoklarının da aklı ermez."⁶³

Araplar, bazı hayvanları helal addederek yerler, bazılarını da haram addederek yemezlerdi: *"De ki: "Baksanıza Allah sizin için rızık olarak neler indirdi de siz ondan bir kısmını haram, bir kısmını da helal yaptınız." De ki: "Size Allah mı izin verdi, yoksa Allah'a iftira mı ediyorsunuz?" Yalanı Allah'a iftira edenler kıyamet gününü ne sanıyorlar.* ...⁶⁴

Araplar, bu adetleriyle yeni dinî emirler ortaya koyuyorlardı. Allah da onların bu yaptıklarının karşılığını kıyamette muhakkak göreceklerini ondan kurtulamayacaklarını ve muhakkak azabı tadacaklarını,⁶⁵ Allah'ın lânetine uğrayacaklarını,⁶⁶ onların uydurdukları yalanın başlarına belâ olacağını zira bu yalanın onları cehenneme götüreceğini⁶⁷ haber vermektedir.

1.6 Allah Hakkında Tartışmaları

Câhiliye Araplarının elebaşları, büyüklüklerine, zenginliklerine çok güvenirlerdi. Onlardaki bu güven duygusu, Allah hakkında tartışmaya, yerli yersiz konuşmaya götürecektir kadar büyüktü. Bu konuşmaları herhangi bir bilgiye de dayanmamaktaydı: *"Gök gürültüsü Allah'ı hamd ile tesbih eder; melekler de O'nun korkusundan dolayı tesbih ederler. Yıldırımlar gönderir de onunla dilediğini çarpar; onlar ise Allah hakkında mücadele edip duruyorlar. Oysa O'nun gücü çok şiddetlidir."*⁶⁸ Bu âyet, rivâyete göre zalim bir kimse hakkında nâzil olmuştur. Hz. Peygamber, bu zalim kimseye bir sahabisini gönderdiğinde o kişi, Allah'ın ve peygamberin kim olduğunu, Allah'ın altından mı, gümüşten mi, yoksa inciden mi olduğunu, Allah'ı görüp görmediklerini sormaya kalkışmıştı. Bu sırada Allah tarafından gönderilen yıldırımın çarpmasıyla o kişi ölmüştür. Başka bir rivâyet ise bu

⁶³ el-Mâide 5/103; el-En'âm 6/138-139; Ayrıca bkz. İshak Yazıcı, "Bahîre", *DİA*, IV, İstanbul 1991, 487.

⁶⁴ Yûnus 10/59-60

⁶⁵ el-En'âm 6/21, 93

⁶⁶ Hûd 11/18

⁶⁷ el-Ankebût 29/68; Ayrıca bkz. ez-Zümer 39/32; es-Saf 61/7

⁶⁸ er-Ra'd 13/13

şiddet verici sonun, Hz. Peygamber'i ve Kur'ân-ı Kerîm'i yalanlayan bir kimsenin başına geldiğini bildirmektedir.⁶⁹

Kur'ân-ı Kerîm, onların, bilgisiz bir şekilde Allah hakkında tartıştıkları zaman hangi duruma düştüklerini ortaya koymaktadır: *“İnsanlardan kimileri de Allah hakkında bilgisizce tartışır da her azgın şeytanın ardına düşer.”*⁷⁰ Bir rivâyete göre, buradaki şeytandan kasıt Mekke müşriklerinin ileri gelenleridir. Çünkü onlar, hem tartışmayı başlatırlar, hem de ona devam ederek insanları peşlerinden sürüklerlerdi. Onların Hz. Peygamber ile tartışmaları, Alah'ın varlığı, birliği gibi konular etrafında cereyan ederdi. Bu tartışmaların kaynağı, onların Hz. Peygamber'in risâlet görevini yapmasını engellemek istemeleriydi. Çünkü Araplar, Allah ile ilgili olarak Hz. Peygamber'in bildirdiği bu doğruları kabul ederlerse, kendilerinin nüfûzu üzerinde önemli paya sahip olan putlarını yok saymış olacaktı. Bu da onları sıradan bir insan durumuna düşürmekten başka bir işe yaramayacaktı. Bu âyetteki tartışmanın kahramanının Nadr b. Hâris olduğu söylenmekle birlikte, genel olarak tüm müşrik zenginlerinin tavrı olduğu da ifade edilir.⁷¹

*“İnsanlardan kimi de vardır ki, ne bir bilgiye, ne bir yol göstericiye, ne de aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın Allah hakkında tartışır. Yanını bükerek -büyüklük taslayarak- Allah yolundan saptırmak için ki, dünyada ona bir rüsvaylık vardır; kıyamet günü de kendisine o yangın azabını tattıracağız.”*⁷² Bu ayette anlatılan durumun da yine Nadr b. Hâris'le ilgili olduğu ifade edilmekle beraber, Ebû Cehil'le ilgili olduğu da bildirilmektedir. Âyet, aynı zamanda onların tartışma esnasındaki tavırlarını da gözler önüne sermektedir. Sûrenin devamındaki ayetlerden⁷³ kendi yaptıklarının karşılığı olarak cezalarını çekeceklerini öğrenmekteyiz. Onların dünyadaki cezaları, Bedir Savaşı'nda

⁶⁹ Taberî, XII, 479-482

⁷⁰ el-Hac 22/3

⁷¹ Taberî, XVI, 459; Derveze, IV, 406

⁷² el-Hac 22/8-9

⁷³ “Yanını bükerek -büyüklük taslayarak- Allah yolundan saptırmak için ki dünyada ona bir rüsvaylık vardır; Kıyamet günü de kendisine o yangın azabını tattıracağız. “Bu yaptığın işlerden dolayıdır” diye, yoksa Allah kullarına zulmeden değildir.”(el-Hac 22/9-10)

öldürülmeleri; ahiretteki cezaları da cehenneme girecek olmalarıdır.⁷⁴ Çünkü Allah, kendisi hakkında ileri geri konuşan ve tartışanların muhakkak cezaya çarptırılıp azabı tadacaklarını haber vermiştir.⁷⁵

1.7 Rahmân'ı (Allah'ı) İnkâr Etmeleri

Kur'ân-ı Kerîm'deki âyetlerden Arapların, Allah'ın varlığını kabul ettiklerini öğrenmekteyiz. Fakat bazı âyetlerde de onların, Allah'ı yani Rahmân'ı inkar ettikleri açıkça ifade edilmektedir. Nitekim: "... onlar Rablerini (Rahmân'ı) inkâr ederlerken ..." ⁷⁶ meâlindeki âyet bunu doğrulamaktadır. Ra'd Sûresi'nin otuzuncu âyeti, onların Hudeybiye Antlaşması⁷⁷ esnasındaki tavırlarını sergilemektedir. Çünkü Mekkeli müşrikler, bu antlaşmayı imzalarken antlaşmanın başına yazılan "Bismillâhirrahmânirrahîm" yazısına Rahmân'ın ne olduğunu bilmediklerini söyleyerek itiraz etmişler ve "Bismikellâhümme" yani "Allah'ın adıyla" yazılmasını istemişlerdir. Ayrıca "Allah'ın elçisi" sözüne de Allah'ın elçisi olduğunu kabul etmediklerinden dolayı onunla harb ettiklerini söyleyerek itirazda bulunmuşlardır. Bunun üzerine Hz. Peygamber de onların dediği gibi yazdırmıştır. Başka bir rivâyette ise onların, Rahmân ile alakalı olarak Hz. Peygamber'i "Ya Allah! Ya Rahmân!" diye dua ederken işittiklerinde kendilerini, hem tek Allah'a ibadete çağırıp hem de kendisi Allah ve Rahmân adında iki varlığa dua ediyor diye şaşırdıkları zikredilir. Bütün bu rivâyetler, Câhiliye çağı insanının, tanrı olarak kabul ettikleri Allah'ı inkar etmediklerinin, aksine Rahmân ismine yabancı olduklarından dolayı Rahmân olan Allah'ı inkâr ettiklerinin bir göstergesi olarak kabul edilebilir.⁷⁸

⁷⁴ Taberî, XVI, 468-471; Derveze, IV, 409-410

⁷⁵ el-Hac 22/9; eş-Şûrâ 42/16

⁷⁶ er-Ra'd 13/5; Ayrıca bkz. er-Ra'd 13/30

⁷⁷ 628 yılında Hz. Peygamber ile Mekkeli müşrikler arasında imzalanmıştır. Müşrikler, bu antlaşmayı imzalamakla Medine İslâm Devleti'ni tanımış oldular. Antlaşma, on maddeden müteşekkil olup birinci maddesinde "bismikellâhümme" yani "senin adınla Allah'ım" yazılıdır. (Geniş bilgi için bkz. Muhammed Hamidullah, *el-Vesâiku's-Siyâsiyye Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*, (trc. Vecdi Akyüz), Kitabevi, ts., s. 88-97; *İslâm Peygamberi*, (trc. Salih Tuğ), İrfan Yayınevi, I, İstanbul 1980, 271-283; Muhammed Hamidullah, "Hudeybiye Antlaşması", *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, 297-299)

⁷⁸ Taberî, XII, 530-531; Derveze, IV, 388-389; V, 85; Buhârî, *Sulh*, 6, *Meğâzi*, 45; Müslim, *el-Cihâd ve'siyer*, 90, 92, 93; Cevâd Ali, *el-Mufasssal fi Târihi'l Arab Kable'l İslâm*, VII, Beyrut 1966-1972, 39

Onlar, Rahmân ismine şaşırıyor ve onun, Hz. Peygamber’e Kur’ân-ı Kerîm’i ilham eden kişi olduğuna inanıyorlardı. Bu tezlerinin doğruluğuna da Rahmân Sûresi’nin ilk âyetlerini⁷⁹ delil olarak gösteriyorlardı. Kur’ân’da ismi geçen bu Rahmân’ın, Yemameli Rahmân adında bir kimse olduğunu söyleyerek Hz. Peygamber’i suçluyor ve ona asla inanmayacaklarına dair yemin dahi ediyorlardı. Hatta söylediklerini doğrulamak için göğre merdiven çıkarsa veya Hz. Peygamber’e kendisini doğrulayan dört melek dahi gelse inanmayacağını söyleyecek kadar ileri gidenler⁸⁰ de vardı.⁸¹

*“Rahmân’a secde edin denildiği zaman, “Rahmân da neymiş?” Bize emrettiğin şeye secde eder miyiz hiç?” derler ve bu emir onların nefretini artırır.”*⁸² Müşrikler, bu âyette geçen rahmândan kastın peygamberlik iddiasında bulunan Müseylimetü’l-Kezzab⁸³ olduğunu ifade etmişlerdir.⁸⁴

Allah’ın isimleri konusunda ilhâda düştükleri için onların cezaya uğrayacakları dabildirilir: *“... O’nun isimleri hakkında gerçeği çarpıtanları bırakın. Yarın onlar yaptıklarının cezasını çeceklerdir.”*⁸⁵ Onların, Allah’ın isimleri konusunda yaptıkları şeyler arasında Allah’ın isimlerini kısaltmaları veya bu isimlere ekleme yapmaları gösterilebilir. Allah isminin Lât; Azîz isminin Uzzâ olması gibi.⁸⁶

⁷⁹ “Rahmân, Kur’ân’ı öğretti.” (er-Rahmân 55/1-2)

⁸⁰ Bu kişi, Hz. Peygamber’in halası Atîke bint Abdulmuttalib’in oğlu, Abdullah b. Ümeyye idi. Annesi Atîke, Peygamberimizin babası Abdullah’ın vefat etmesi üzerine kardeşinin adı olduğu için oğluna Abdullah ismini koymuştur. (Martin Lings, *Hız. Muhammed’in Hayatı*, (trc. Nazife Şişman), İz Yayıncılık, İstanbul 1998, s. 115)

⁸¹ Cevâd Ali, VII, 39-40; Martin Lings, s. 115

⁸² el-Furkân 25/60

⁸³ O kendisini “Yemâme Rahmânı” olarak adlandırarak bahçesine de “Rahmân’ın Bahçesi” adını vermiş ve oraya bir put dikerek kendisine vahyedilen dini bu bahçede anlatmaya başlamıştır. Söz konusu olay üzerine de müşrikler, Hz. Peygamber’in ona secde edilmesini emrettiğini zannederek âyette ifade edildiği gibi ona itirazda bulunmuşlardır. (Geniş bilgi için bkz. Derveze, II, 79; Bahriye Üçok, *İslamdan Dönerler ve Yalancı Peygamberler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1967, s. 96)

Üçok 96

⁸⁴ Derveze, II, 79

⁸⁵ el-A’râf 7/180

⁸⁶ Taberî, X, 595-598; Derveze, I, 501

Rahmân olan Allah'ı inkâr eden müşrikler, zaman zaman da Hz. Peygamber'e gelerek kendilerine Allah'ı tanıttırmasını da istemişlerdir.⁸⁷

Gerek âyet-i kerîmelerden gerekse diğer bilgilerden Câhiliye Çağı insanının Allah'ı kabul ettikleri anlaşılmaktadır. Fakat onların ilâhi dine bağlı inançlardan yoksun olmaları, onların zamanla Allah hakkında yanlış inanç ve düşüncelere yönelmelerine neden olmuştur. Biz de onların bu, yanlış inanç ve düşüncelerini ayetler ışığı altında izah etmeye çalıştık.

2 ŞİRK

Câhiliye Çağı Araplarının en belirgin özelliklerinden birinin de şirk olduğunu Kur'ân-ı Kerîm bildirmektedir. Onlar, Allah'ı bırakıp çeşitli şeylere tapmak suretiyle O'na ortaklar koşuyorlardı.⁸⁸ Allah'a ortak koşanların kimler olduğu konusunda iki farklı görüş vardır:

Bu konuda Abdullah b. Abbâs, bu kimselerin bütün müşrikler olduğunu, Arap veya ehl-i kitap müşrikleri diye bir ayrımın yapılmadığını söylerken, Mücâhid ise bunların Yahudi ve Hristiyanlar olduğunu, zira onların Tevrat ve İncil'den Allah'ın bir olduğunu öğrendikleri halde Allah'a bile bile denkler koştuklarını söyler. Taberî ise İbn Abbâs'ın görüşünü kabul ederek bütün müşriklerin bu sınıfa dahil olduğunu ifade eder.⁸⁹

*“İnsanlar arasında Allah'ı bırakıp da O'na ortak koşanlar vardır. Onları Allah'ı sever gibi severler. ...”*⁹⁰ Burada zikredilen “endâd” kelimesi hakkında farklı iki görüş mevcuttur:

Katâde, Mücâhid, Rebi' b. Enes ve İbn Zeyd, “endâd”dan maksadın müşriklerin Allah dışında taptıkları her tanrı olduğunu, çünkü onların, putlarını Allah'ı sever gibi sevip, onlarla da övündüklerini ifade etmektedirler. Süddî ise buradaki “denkler”den

⁸⁷ Tirmizî, *Tefsir*, 91

⁸⁸ Âl-i İmrân 3/151, Ayrıca bkz. el-Bakara 2/22; Âl-i İmrân 3/186; el-En'âm 6/1, 14, 19, 41, 137, 148, 150; Yûnus 10/104; Yûsuf 12/106; er-Ra'd 13/33; el-Hicr 15/94, 96; en-Nahl 16/1, 3; el-Mü'minûn 23/92; en-Neml 27/59, 63; el-Ankebût 29/42; el-Kasas 28/68; es-Sebe' 34/27; el-Fussilet 41/9

⁸⁹ Taberî, I, 147

⁹⁰ el-Bakara 2/165

maksadın Allah’a ortak koşanların elebaşları olduğunu, çünkü diğerlerinin Allah’a asi olmak suretiyle elebaşlarına itaat ederek onların sözlerinden çıkmadıklarını söyler.⁹¹

Kur’ân-ı Kerîm’de Araplar’ın, Allah’tan başka taptıkları şeylere ibadet ettikleri, *“De ki: “Ben sizin Allah’tan başka taptıklarınıza ibadet etmekten men edildim. ...”*⁹² ve onların zor durumda kaldıkları zaman da Allah’a yönelip, zor durumdan kurtulduklarında ise tekrar O’na ortaklar koşmaya devam ettikleri bilgisi de mevcuttur: *“De ki: “Karanın, denizin karanlıklarından, gizliden gizliye yalvara yalvara: “Ahdimiz olsun eğer bizi kurtarırsan, hiç şüphesiz şükredenlerden oluruz” dediğinizde kim kurtarır sizi? De ki: “Onlardan ve her türlü sıkıntıdan sizi Allah kurtarır. Ama siz yine de O’na ortak koşarsınız”*⁹³

Câhiliye Araplarının şirk anlayışları sadece putlarla sınırlı değildi. Onlar, cinlere de taparak Allah’a ortak koşarlardı: *“Cinleri Allah’a ortak koştular Oysaki onları da Allah yaratmıştı. ...”*⁹⁴ Müfessirler, bu konuda farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Bazıları bu ayette zikredilen cinden maksadın melek olduğunu, çünkü cinin “gizlenen” manasına geldiğini ve hem cinler hem de melekler için kullanılabileceğini söylerken; bazıları da buradaki cin kelimesinden maksadın sadece cin olduğunu, kimileri de buradaki cin kelimesinin şeytan olduğunu, ona itaatın ibadet olduğunu söylemişler ve Arapların fiili olarak şeytanı Allah’a ortak koştuklarını söylerken *“Şeytanın hakimiyeti sadece onu dost edinenler ve onu Allah’a ortak koşanlar üzerinedir.”*⁹⁵ âyetini de buna delil olarak göstermişlerdir. Bazıları da bu ayetin Mecûsilerin hayır ve şerr veya karanlık ve aydınlık ilâhları konusundaki inançlarına atıfta bulunduğunu, çünkü onların, şeytanların veya cinlerin şerr ve karanlık ilâhları olduğuna inandıklarını söylemiştir. Derveze, buradaki cin kelimesinin kendi manasında, yani sadece “cin” olarak kullanıldığını, başka mana vermek için çalışılmaması gerektiğini ifade eder.⁹⁶

⁹¹ Taberî, I, 391

⁹² el-En’âm 6/56; Ayrıca bkz. Yûnus 10/104; el-Mü’min 40/66

⁹³ el-En’âm 6/63-64; Ayrıca bkz. en-Nahl 16/54

⁹⁴ el-En’âm 6/100

⁹⁵ en-Nahl 16/100

⁹⁶ Derveze, III, 79-80

Onlar, taptıkları şeyleri dost olarak kabul ederlerdi. Allah da onların bu yaptığını şöyle bir benzetme ile açıklıyor: “Allah’tan başka dostlar edinenlerin durumu, örümceğin durumu gibidir. Örümcek bir yuva edinir; halbuki yuvaların en çürüğü şüphesiz örümcek yuvasıdır. Keşke bilselerdi!”⁹⁷

2.1 Putlara Tapma Sebepleri

Câhiliye dönemi insanı, Allah’a ortak koştuklarını bilir ve bunu da çeşitli sebeplere bağladı: “Allah’a ortak koşanlar diyecekler ki: “Eğer Allah dileseydi biz de ortak koşmazdık, babalarımız da.” ...”⁹⁸ Bu ayette müşriklerin Hz. Peygamber’i susturmaya çalıştıkları, buna binaen Allah’ın da yalancıların her devirde aynı karakterde yani “kurnaz, kendini üstün görme ve karşı koyma ruhuna sahip” oldukları bildirilmektedir.⁹⁹

Onların, putlara tapmalarının en önemli sebebi, putların Allah katında şefaathçi olacağına olan inançtı: “Onlar, Allah’ı bırakıp, kendilerine ne zarar, ne de fayda verebilecek şeylere tapıyorlar ve: “İşte bunlar Allah katında bizim şefaathçılarımızdır” diyorlar. ...”¹⁰⁰ Onlar putlara, Allah katında onları kendileri için şefaathçi gördükleri ve Allah ile kendi aralarında vasıta olarak kabul ettikleri için tapıyorlardı. Bu şirkin ortaya çıkmasında önemli bir unsurdu.¹⁰¹ Allah, onların gerçek olmayan batıl bir sözün peşinden gittiklerini, çünkü onların asla şefaathçi olmayacağını haber vermektedir.¹⁰²

“... Onlar, yalnızca önceden atalarının taptığı gibi tapıyorlar. Biz onlara azaptan nasiplerini mutlaka eksiksiz olarak vereceğiz.”¹⁰³ Onların bu yaptıkları sapıklık olarak kabul edilmekte ve Allah’ın, onların bu yaptıklarını hayırda, şerrde ve azapta noksansız olarak takdir edeceği de bildirilmektedir.¹⁰⁴

⁹⁷ el-Ankebût 29/41-42; Ayrıca bkz. eş-Şûrâ 42/6, 9

⁹⁸ el-En’âm 6/148; Ayrıca bkz. Yûnus 10/18; en-Nahl 16/35; ez-Zümer 39/3; ez-Zuhruf 43/20

⁹⁹ Derveze, III, 112-113; IV, 15-16

¹⁰⁰ Yûnus 10/18

¹⁰¹ Cevâd Ali, VII, 161

¹⁰² Taberî, XII, 142-143

¹⁰³ Hûd 11/109

¹⁰⁴ Taberî, XII, 590-592; Derveze, II, 487-488

“(İnsanları) Allah’ın yolundan saptırmak için Allah’a ortaklar koştular. ...”¹⁰⁵

Bu kimseler, Kureyş’in elebaşlarıdır ve onlar, kendilerine peygamber olarak gelen kişiye nankörlük ederek Allah’a ortak koşmak suretiyle ona karşı gelmişlerdir.¹⁰⁶ “Sonra o sizden o zararı giderdiğinde, içinizden bir zümre, derhal Rablerine ortak koşarlar. Kendilerine verdiğimiz nimetlere nankörlük etmek için böyle yaparlar. ...”¹⁰⁷

“Onlar, kendilerine bir itibar ve şeref sağlasın diye, Allah’tan başka ilâhlar edindiler.”¹⁰⁸ Rivâyete göre bu ayetteki ilâhtan maksat, meleklerdir. Çünkü onlar, melekleri Allah’a ortak koşarak, Allah katında onların şefaathlerini umuyorlardı.¹⁰⁹

Kendilerine yardım etmeleri için de ortaklar koşmuşlardır. “Belki kendilerine yardım edilir diye Allah’ı bırakıp da ilâhlar edindiler.”¹¹⁰

Câhiliye Çağı insanını puta tapmaya iten güç; onların Mekke’ye ve Kâbe’ye olan saygılarıyla alakalıydı. Onlar, Mekke’den ayrıldıkları zaman dahi putlara olan bağlılıklarını devam ettirmek için yanlarında götürdükleri taşı, karşılına koyarak Kâbe’yi tavaf ediyormuş gibi onu tavaf ederler ve ona olan bağlılıklarını bu şekilde gösterirlerdi.¹¹¹ Bu putların içlerinde ilâhi bir güç olduğuna inanıldığından o ilâhi güçten yararlanmak için putlara taparlardı.¹¹²

Câhiliye Çağı insanının putlara tapmalarının başka bir sebebi olarak da onların zayıf bir ruh yapısına sahip olmaları gösterilebilir. Zira bu durum, Allah’ı düşünebilecek bir kapasiteye sahip olmalarını engelleyen bir unsurdur. Bu yüzden de put, taş, vb. şeylerle irtibat kurarak onlar kutsallaştırılmıştır.¹¹³

¹⁰⁵ İbrâhim 14/30

¹⁰⁶ Derveze, IV, 103

¹⁰⁷ en-Nahl 16/54-55

¹⁰⁸ Meryem 19/81

¹⁰⁹ Derveze, II, 154

¹¹⁰ Yâsin 36/74

¹¹¹ İbnü’l-İbnü’l-Kelbî, *Kitâbu’l-Esnâm*, (trc. Beyza Düşüngen), 1969, s. 26

¹¹² Ekrem Sarıçioğlu, “Kur’an’a Göre Müşrikler ve Putperestler”, *İslâmi Araştırmalar*, Ankara 1986, sayı 1, s. 30

¹¹³ Muhammed Heykel, *Hiz. Muhammed’in Hayatı*, I, 133

2.2 Putlar

Câhiliye Çağı putları hakkında bilgi vermeden önce putperestliğin kökeni ve putperestliğin Arabistan'a nereden geldiği konusunda bilgi vermek yerinde olacaktır. Bu konuda Şemsettin Günaltay şunları söylemektedir:

“Câhiliye devrinin dini hakkında tarihin zapt edebildiği an'aneler, bütün iptidâî kavimler gibi şimâl Araplarının da totemizm, animizm ve fetişizm gibi merâhili geçirmek suretiyle putperestliğe kadar çıkmış olduklarının derin izlerini muhafaza etmektedir.

Arabistan'da pederşâhîlik şekl-i ictimâiyyesinin zuhûru İslâm tarihlerine doğru nispeten yeni bir müessese olduğu muhakkaktır. Arap heyet-i ictimâiyyesinin menşesine doğru çıkıldığı surette ilk şekli ictimâiyyenin mâderşâhî ve totemi esasa müstenid olduğu anlaşılmaktadır. Arap neseplerinin nispeten muahhir zamanlarda mevcut birer şahıs ve kahraman haline kalb eyledikleri kabile isimlerinden bir çoğu üzerlerinde totem damgası muhafaza etmektedir.

Demek ki kabilelerin ilk nüvesi semiyyledir. İptidâî insanların ilk kümesi olan semiyyenin ilk vasf-ı mümeyyizi vardır ki bunlar eski Arap kabilelerinde görülmektedir. Evvelâ her semiyyede, o semiyyeyi teşkil eden fertler kendilerini bir râbıta-i garâbetle yekdiğerlerine merbût zannederler. Bu garâbet, onların aynı ismi taşıdıklarından neş'et eder. Semiyye efrâdı kendilerini akraba tanıdıkları için birbirlerine karşı muâvenet, ekzeşâr, mâtem ... gibi vezâîfin ifâsını mecbur görürler. Semiyyenin bu ilk vasf-ı mümeyyizinin izleri eski kabilelerde vâzıhan seçilebilmektedir.

Sâniyen her semiyyenin kendine mahsus bir totemi vardır. Aynı kabilenin muhtelif iki semiyyesi aynı toteme malik olamazlar. Arap kabilelerinin muhtelif batınları arasındaki münasebete dair tarihin verdiği malûmat bu ikinci vasf-ı mümeyyizin vücudunu tasdik ettirecek bir mahiyettedir. Devr-i Câhiliyede yaşayan Arap kabile ve batınlarının taşıdıkları totem damgası taşıdıkları isimlerdir. Esasen totem, bir semiyyenin taşıdığı isim değildir. Totem, hayvanî veya nebâtî olurlar. Fakat ekseri ahvalde hayvandır. Câmid şeyler nâdiren totem olmaktadır. Bu hal, aynen Arap kabilelerinde

görülmektedir. Filhakika Arap kabile ve batınlarından bir çoğunun ismi hayvanî, bir kısmının nebâtî ve pek azının da hayvan ve nebattan ayrı şeylerdir.

Kabile isimlerini tetkik ettiğimiz zaman bunların aslan, kaplan, köpek, köpek balığı, keler, çakal, sırtlan yavrusu, tilki, yılan, âta tavşanı, müşhil otu, Ebû Cehil karpuzu, çakıl taşı, keskin sirke ... manalarını ifade ettiği görülmektedir. Demek ki bunlardan Benî Esed Kabilesi'nin totemi arslan, Benî Nemr Kabilesi'nin kaplan, Benî Kelb Kabilesi'nin köpek balığı ve Benî Dıbbâ Kabilesi'nin dişi keler, Benî Dail Kabilesi'nin çakal, Benî Behdel Kabilesi'nin sırtlan eniği, Benî Sa'lebe Kabilesi'nin kancık tilki, Benî Vebre Kabilesi'ni âta tavşanı, Benî Sasaa Kabilesi'nin müşhil otu, Beni Hanzala Kabilesi'nin Ebû Cehil Karpuzu, Benî Fehr Kabilesi'nin küçük bir taş, Benî Sakîf Kabilesi'nin de keskin sirkedir.”¹¹⁴

Putperestlikte, her kabilenin kendine has bir putu vardı ve bu puta dayanarak yüce bir varlığa ulaşılmaya çalışılırdı. Bu yüce varlık Allah olduğu için O'nun evi olan Kâbe kutsallaştırılmış ve haccın, önemli “inanç ve ritüellerini” oluşturmuştur. Ayrıca Allah ile kendileri arasında putları şefaathçi kabul etmeleri onları tevhide yöneltmiştir.¹¹⁵

Câhiliye Çağı putlarının o dönemin kültürü hakkında bilgi verdiği için önemlidir. Fakat Arap Yarımadası'nda putların birliği olmaması da dikkatten kaçmaması gereken bir durumdur.¹¹⁶

O dönemde diğer ülkelerde putlar heykel şeklinde idi. Fakat Arabistan'da hayvan, bitki ve kayalardan müteşekkil putlar vardı.¹¹⁷ Putların taş ve kayalardan ibaret olmasının sebebi, o dönem insanın bu nesnelere ilâhî bir ruh atfettiklerinin ve bunlara taparken de sadece tanrı olarak değil “uluhiyetin odağı” olarak baktıklarının göstergesi olarak kabul edilir.¹¹⁸

¹¹⁴ Şemsettin Günaltay, “Kable'l-İslâm Araplar ve Tedeyyünleri”, *Darulfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, Evkâf Matbaası, İstanbul 1926”, sayı 3, s. 146-147

¹¹⁵ Abdulaziz Durî, *İlk Dönem İslam Tarih-i -bir önsöz-*, (trc. Hayrettin Yücesoy), Endülüs Yayınları, İstanbul 1991, s. 70-71

¹¹⁶ Mücteba Uğur, s. 11

¹¹⁷ Seydişehrî, I, 486

¹¹⁸ Şinasi Gündüz, “Câhiliye Dönemi”, *Dinler Tarihi Araştırmaları*, I, Ankara 1998, 359

Putlar, taş, tahta ve madenden yapılmakta ve yapıldıkları malzemeye göre isim almakta idiler. Zira insan şeklinde olup madenden yapılan putlara sanem (çoğulu esnam), insan şeklinde olup taş veya ağaçtan yapılan putlara vesen (çoğulu evsân), her hangi bir şekli olmayıp da sadece tapınmak gayesiyle yapılan putlara ise nusûb (çoğulu ensâb) adı verilirdi.

Arapların önemli putları Kâbe’de bulunurdu ve bunların sayısı 360 idi. Kâbe’de 360 tane putun olmasının sebebi, bir ayda 30 gün ve bir yılda 12 ayın olması ve ikisinin çarpımının da 360’a tekabül etmesi sonucunda her güne ibadet için bir putun karşılık gelmesi gösterilmektedir. Mina’da da 7 putun olmasının sebebi ise ibadet için haftanın 7 gününe bir putun ayrılmasıydı. Ayrıca Kâbe’de bulunan putlardan başka yaklaşık olarak yüz kadar da tağut denilen tapınakları vardı ki, Kâbe’ye gösterdikleri saygıyı bu tapınaklara da gösterirlerdi. Hem Kâbe’deki putlara, hem de bu tağutlara kurban kesilirdi. Putlara çocuk, köle ve esirlerin az da olsa kurban edildikleri bilgisinin yanında, asıl olarak hayvanlar kurban edilirdi. Putlara kurban kesmelerinin sebebi, putlara olan bağlılıklarını göstermek ve onlara yaklaşımdı. Onlar, koyun, sığır, deve ve ceylan gibi hayvanları keserler ve kanlarını putun üzerine döktükten sonra, etlerini parçalayıp putların üzerine koyarlar ve bu etleri yırtıcı hayvanların ve kuşların yemesini beklemeye başlarlardı. Onların huzurunda fal okları çekilir, onlar tavaf edilir ve tağutların yanında hacıpler bulunurdu. Özel olarak kestikleri kurbanları da vardı. Bunlardan biri fer’edir. Bu deve ve koyunların ilk yavrularının putlara kesilmesidir. Bir diğeri ise Recep ayının ilk on gününde kesilen ve kanını putlarının başlarına sürdükleri koyun kurbanı olan Atîre’dir. Bu kurbana ve kesilen puta da ıtr denildiği gibi, Recep ayında kesildi için bu kurbana recebiyye de denirdi. Bazen cimri davranarak koyun yerine ceylan keserlerdi. Bu durum Araplar arasında darb-ı mesel haline gelmişti. Başkasının yerine suçsuz olarak cezalandırılan birine “koyun yerine ceylan tutulması gibi başkasının günahından da bizi sorumlu tutunuz.” derlerdi. Bu iki kurbanın özel bir zamanı yoktu. Kâbe, her zaman için Allah’ın evi (Beytullah) olarak kabul edilirdi. Putların en önemlileri; Batn-ı Nahle’de bulunan Uzzâ, Taif’te bulunan Lât ve Kudeyf’te bulunan Menât’tı. Aynı zamanda evlerinin bir köşelerinde putları olup ona karşı ibadetlerini de yerine getirirlerdi. Kişi

hadarî ise putunu değiştirmesi oldukça zordu. Ancak kabilesinden ayrıldığı zaman putunu değiştirmesi ve yeni bir ma'bûd edinmesi mümkün olurdu.¹¹⁹

Bu dönemdeki din anlayışı hakkında Maxime Rodinson şöyle diyor:

“Bazı ağaçlarla bazı taşlar (özellikle gök taşları ve insan şeklini andıran taşlar), ruhların ve ulûhiyet sahibi varlıkların makamı bilinirdi. Ulûhiyet sahibi varlıklar arasında gökyüzünü mekan edinmiş olanlar ve hatta yıldız şeklinde tezahür edenler de vardı. Bunlardan bazıları da, uluhiyet kazanmış eski bilgeler diye kabul edilirdi. Bu ilâhi varlıkların sayısı ve her birine verilen önem, gerçi kabileden kabileye değişmekteydi ama en önemlileri bütün Arap Yarımadası'nda saygınlık kazanmıştı. Bunların başında da Allah (el-Îlâh, Tanrı) gelmekteydi. İlâhi ve kutsal dünyayı en yüksek şekilde benliğinde toplayan Allah, evrenin yaratıcısı ve imanın bekçisi sayılırdı. Hicaz'da üç ilâhe (tanrıça) “Allah'ın kızları” olarak başta geliyordu. Önce Heredotos'un Alilat şeklinde zikrettiği Ellat (el-Lât veya Lât) vardı. ismi doğrudan doğruya “ilâhe” anlamına gelen Ellat'ın, Sabah Yıldızı'nı (Venüs veya Zühre) temsil ettiği söylenebilir. Elenleşmiş Araplarsa Ellat'ı, eski Yunan tanrıçalarından Atena'yla özdeşleşir. Ellat'ın ardından başka bir takım kaynakların Venüs ile özdeşlediği ve ismi “pek kudretli” anlamına gelen Uzzâ yer almaktaydı. Üçüncü büyük ilâhe de kader iplerini kesen makasları elinde tutan ve deniz kıyısında bir tapınağı bulunan kader tanrıçası Menât idi. Kırmızı akik suretli Hübel ise, Mekke'nin büyük tanrısıydı.

Şu ya da bu biçimde bir tanrının varlığının izini taşıyan bazı yerler kutsal sayılmaktaydı. Bu gibi yerlerin sınırları iyiden iyiye belirlenir ve bu sınırlar içinde hiçbir canlı varlık yok edilemezdi. Bu bakımdan böyle yerler, bir öç alıcının takibine uğrayanlar için, eşi bulunmaz birer sığınak teşkil ederdi. Bu yerler rahip aileleri

¹¹⁹ Buhârî, *el-Mezâlim ve'l-gasb*, 32, *Meğâzî*, 50, *Tefsîr*, 192, *Menâkıbu'l-ensâr*, 23, *Akîka*, 3, 4; Müslim, *Cihad ve's-siyer*, 87, *Edâhî*, 38; Tirmizî, *Tefsîr*, 18; Ebû Dâvûd, *Menâsik*, 92, *ed-Dahâyâ*, 19-20; İbn Mâce, *Zebâih*, 2; Nesâî, *Fer'a ve Atîre*, 1, 2, 3; *Tecrîd-i Sarîh*, X, 35-36, 311, XI, s. 404; Cevâd Ali, VII, 64, 71-73; Mahmud Esad Seydişehri, I, 484; Günay Tümer-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ankara 1993, s. 300; Muhammed Hamidullah, *İslam Tarihi Dersleri*, (trc. Ruhi Özcan), Erzurum 1976, s. 43; Sadettin Ünal, “Kâbe”, *DİA*, İstanbul 2001, XXIV, 16; Ali Bardakoğlu, “Kurban”, *DİA*, XXVI, Ankara 2002, 436; Halit Ünal, “Atîre”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, 79

tarafından korunmaktaydı. Bu ilâhlara çeşitli armağanlar sunulur, adaklar adanır ve (hatta bazen belki de insan da) kurban edilirdi. Bazı tapınaklar, belirli ayinlerin yapıldığı birer hac yeri haline gelmişti. Bu ayinler çoğunlukla, kutsal bilinen nesnenin çevresinde durmadan dönme şeklinde cereyan ediyordu. Ayinler sırasında bazı haller, örneğin cinsel bağlantı hali yasaklanmıştı.”¹²⁰

Câhiliye Çağı insanının taptığı putların bazılarının özel isimleri mevcuttu. Bunlardan üçü Kur’ân-ı Kerîm’de:

“Siz de gördünüz değil mi Lât ve Uzzâ’yı? Üçüncü olarak da öteki Menât’ı?”¹²¹ diye zikredilmektedir. Lât kelimesi, Allah lafzının müennesi olarak kabul edilir. Eski Irak bölgesi putlarından olan Lât, Hz. Peygamber’den yaklaşık bin yıl öncesine kadar Arap Yarımadası’nın putudur. Bu isim, Nebât, Lihye ve Semud yazıtlarında “el-Lat”, “el-Let” şeklinde olup, bu yazıtlar, bi’setten üç yüz ila sekiz yüz yıl önce yazılmıştır. Derveze, Lât isminin, Allah lafzının müennesi olduğu görüşünü kabul etmemekte; Allah lafzının “vehile”, “elîhe” veya “lâhe” den türemiş olabileceğini, Lât putunun ise Arap Yarımadası’ndan Irak’a veya Irak’tan Arap Yarımadası’na gelmiş olduğunu söylemektedir.¹²²

Lât, Tayy Kabilesi’nin putu olup dört köşe bir kayadan oluşturulmuştu. Bu kayanın üzeri örtülmüş, herkes ona saygı göstermeye başlamıştır. Bir rivâyete göre de Lât, yağ ve seviği karıştırarak hacılara yiyecek dağıtan bir kişidir. Onun bekçileri Sakif Kabile’sinden Attâb b. Mâlikoğulları idi. Araplar, ona nispetle “Taym al-Lât” ve “Zeyd al-Lât” gibi isimler kullanmaktaydılar.¹²³

Putlar içerisinde en eskisi Menât idi. Bu ismin ona önünde kurban kanları akıtıldığı için verildiği söylenir. Müfessirlere göre bu kelime, “nev” kökünden türemiştir. Derveze, buna dayanarak Arapların istedikleri her şey için ayrı putlar edindiklerini ifade eder. Araplar bu puta atfen çocuklarına “Abd Menât” ve “Zeyd Menât” gibi isimler

¹²⁰ Maxime Rodinson, *Hazreti Muhammed*, (trc. Attilâ Tokatlı), Sosyal Yayınları, İstanbul 1994, s. 18-19

¹²¹ en-Necm 53/19

¹²² Derveze, I, 241-242

¹²³ Buhârî, *Tefsîr*, 287; İbnü’l-Kelbî, *Kitâbu’l-Esnâm*, (trc. Beyza Düşüngen), s. 30-31

koyarlardı. Menât, Mekke ve Medine arasında bulunan el-Müşellel yöresindeki Kudayd'da sahilde dikil idi. Ona en çok saygıyı Evs ve Hazrec Kabileleri göstermekle beraber, diğer kabileler de saygıda kusur etmezler, ona kurban keser, hediyeler takdim eder ve telbiyede bulunurlardı. Menât'ın karşısında olan putlara say etmek günah sayılırdı. Ona telbiye getirenler Safâ ile Merve arasında tavaf etmekten çekinirler ve koşarak "Biz Bathâ'yı (vadinin dibini) ancak koşarak geçeriz" derlerdi. Araplar haccedip, vakfede bulunduktan sonra başlarını Menât'ın yanında traş olurlardı. Bu şekilde yapmazlarsa; haclarının makbul olmayacağına inanırlardı.¹²⁴

Lât ve Menât dışında bir diğer put ise Uzzâ'dır. Zâlim b. Es'ad adındaki bir kişi bunu put edinmiş olup, mevki itibariyle Suriye Nahlesı'nın kuzeyinde el-Gumayr'ın karşısında, Mekke'den Irak'a gidişte sağda Hûrâz adlı bir vadide bulunmaktaydı. Uzzâ'ya nispetle çocuklara "Abdu'l-Uzzâ" diye isim koyulurdu. O da diğer putlar gibi ziyaret edilir, ona kurbanlar kesilir ve hediyeler takdim edilirdi. Kureyşliler, Kâbe'yi tavaf ederken şu mısraları söyleyerek tavaflarını yaparlardı:

"Lât hakkı için, Uzzâ hakkı için

Onlar yüksek turnalardır.

Onların şefaatine ümit bağlanabilir.

Üçüncüleri Menât hakkı için

Derlerdi ki: Onlar Allah'ın kızlarıdır. O'nun yanında şefaatchilerdir."¹²⁵

Câhiliye insanı, Hz. Peygamber'i Uzzâ putu ile korkutmaya çalışmışlardır: "... *Seni O'ndan başkalarıyla korkutuyorlar ...*"¹²⁶ Bir rivâyete göre bu âyet, Hz. Peygamber, Uzzâ putunu kırmak üzere Hâlid b. Velîd'i Sukam Vadisi'ne gönderdiği sırada, putun bekçisinin, ona bu putun çok güçlü olduğunu, bu yüzden de hiçbir şeyin onun karşısında

¹²⁴ Buhârî, *Ebvâbu'l-umre*, 10, *Hacc*, 79-80, *Tefsîr*, 17, 288, *Menâkıbu'l-ensâr*, 26; Müslim, *Hac*, 259, 260, 261, 262, 263; *Tecrîd-i Sarîh*, VI, 129; İbnü'l-Kelbî, s. 29-30; Derveze, I, 242

¹²⁵ İbnü'l-Kelbî, s. 31-32

¹²⁶ ez-Zümer 39/36

duramadığını söylemesi üzerine, Hâlid b. Velid'in putun burnunu balta ile kırması üzerine nâzil olmuştur.¹²⁷

Lât, Menât ve Uzzâ'nın bulundukları mevki itibariyle birbirlerinden farklı yerlerde olduğu rivâyeti yanında, üçünün de Kâbe'nin avlusunda olduğu rivâyeti de mevcuttur. Derveze şu delilleri öne sürerek bu üç putun da Mekke'de olduğunu söyler:

Bilindiği üzere Hz. Peygamber'in davetinin ilk önce Mekke'de başladığı ve bu ayetlerin de (Necm 53/19-20) ilk inen ayetlerden olduğu, hitabın yakına yönelik olarak sorulduğu, Mekkelilerin Lât ve Uzzâ adına yemin ettikleri konusundaki bilginin sağlamlığı, Mekkelilerin bu putlara nispetle çocuklarına Abduluzzâ, Abdullât ve Abdumenât isimlerini koymalarının onların putlara mabud gözüyle baktıklarını, Ebû Cehil'in "Muhammed sizi Lât ve Uzzâ'dan döndürmek istiyor" ve Ebû Süfyân'ın da Uhud Savaşı sonunda Müslümanlara karşı "Bizim Uzzâ'mız var, sizin Uzzâ'nız yok" demesi delil olarak gösterilebilir.¹²⁸

Câhiliye Çağı insanları ilâhlık atfettikleri bu putlar üzerine yemin ederlerdi. Bir gün Ebû Cehil, Hz. Peygamber'in hala namaz kılıp kılmadığını sorduğunda evet cevabını alınca "Lât ve Uzzâ'ya yemin olsun" diyerek yemin etmiştir. Hatta yeni Müslüman olmuş kimseler dahi ağız alışkanlığı olarak zaman zaman bu şekilde yemin ederlerdi.¹²⁹

Sa'd putu, Kinâneoğulları'ndan Mâlik ve Milkân boylarının Cudda (Cidde) kıyısında bulunan ve uzun bir kayadan oluşan putudur. Bu putla alakalı olarak rivâyet edilen bir hadise şöyledir: "Bir kişi, bir gün develerini Sa'd'a vakfetmek ve onun tarafından takdis olunmak gayesiyle yanına vardığı zaman develeri ürker. Zira putun üzerine kan dökme adeti vardı. Develerin her biri bir tarafa dağılarak oradan uzaklaşır. Adam, bunun üzerine çok üzülererek, yerden bir taş alır ve puta fırlatarak: "Allah, senin

¹²⁷ Taberî, XX, 210-211; Derveze, III, 240

¹²⁸ Derveze, I, 239-240

¹²⁹ Nesâî, *Eymân*, 12

ilâhlığını kaldırsın! Develerimi kaçtırttın” diyerek develerini aramaya başlar. Develerini bulduktan sonra tekrar putun yanına gelerek:

“Biz, Sa’d’a bizi birleştiresin diye geldik.

Fakat Sa’d, bizi darmadağın etti. Öyleyse biz, Sa’d’dan değiliz

Sa’d artık çöldeki bir kayadan başka bir şey değİL.

Ona ne eğri, ne de doğru için dua edilir.”¹³⁰ diye serzenişte bulunur.

Cüsse olarak putların en büyüğü, kırmızı akikten, insan şeklinde, sağ kolu kırık olduğu için Kureyşlilerin altından bir kol taktıkları Hübel putu idi. Onu ilk diken kişi Huzeyme b. Mudrika b. el-Ya’s b. Muzâr olduğu için ona “Huzeyme’nin Hübeli” de denirdi. Hübel, Kâbe’nin içinde bulunur ve önünde çeşitli fonksiyonlara sahip yedi tane fal oku vardı. Bu fal oklarının birinde “sarih” (saf), diğerinde “mulsak” (saf değil, eğreti) yazılı olup bir doğumdan şüphelendiklerinde ona hediye takdim edilir ve sonra önünde fal okları çekilirdi. Çekilen bu oklardan eğer “sarih” yazılı ok çıkarsa çocuk kabul edilir, “mulsak” yazılı ok çıkarsa çocuk kabul edilmezdi. Ölüm ve nikâh için de ayrı bir okları vardı. Ayrıca her hangi bir konuda anlaşmazlığa düştüklerinde, ticaret için yola çıkmaya karar verdiklerinde de yine onun önünde bulunan fal oklarına müracaat edilirdi. Nitekim Hz. Peygamber’in dedesi Abdulmuttalib, oğullarını kurban etme konusundaki adağını yerine getirmek için onun önünde fal oku çekerek oğlu Abdullah ile ilgili kararı orada sonuca bağlamıştı. İbnü’l Kelbî, diğer üç okun ne amaçla kullanıldığını öğrenemediğini söyler.¹³¹

Sayısı ve yanında bulundukları kimselere göre ikiye ayrılır:

a) Üçlü Fal Okları: Bu fal okları herkesin yanında bulunurdu ve birinin üzerinde “Rabbim bana emretti” veya “yap” yazılı iken diğerinde “Rabbim bana yasak etti” veya “yapma” şeklinde yazı bulunurdu. Üçüncüsünde ise hiçbir yazı bulunmazdı. Çekilen

¹³⁰ İbnü’l-Kelbî, s. 41

¹³¹ İbnü’l-Kelbî, s. 36

okta ne yazılı ise ona göre amel edilirdi. Eğer çekilen okta yazı yoksa yazı çıkana kadar ok çekme işlemine devam edilirdi.

b) Yedili Fal Okları: Bu oklar Kâbe'nin içinde bulunan Hübel'in yanında, kahinlerde ve hakimlerde bulunur ve üzerlerinde “evet”, “hayır”, “sizden”, “başkasından”, “açık değil”, “diyet”, ”su” gibi ibareler yer alırdı. Kişi, çocuğun babasını tespit etmek, su kuyusu açmak, evlenmek gibi sebeplerle hediyelerle bu okların bulunduğu kimsenin yanına gelir ve çıkan oka göre amel ederdi. Bu işten putun da razı olduğu anlaşıldı.

2) Kumar Okları: On ok bulunur ve bunların üç tanesinde yazı olmaz diğer yedi tanesinde ise birden yediye kadar rakamlar yazılıdır. Kişi çektiği bu oklara göre maldan pay alırdı. Eğer yazısız okları çekerse hem maldan pay alamaz, hem de kumar oynanan malın parasını öderdi. Bu oklara daha ziyade devenin kesilip paylara ayrılacağı zaman başvurulurdu.¹³²

Câhiliye insanının oklardan başka bir de falları vardı. Cahiliye insanının bildiği fallar ise şunlardır:

Hattü'r-Reml: Kuma çizilen çizgilerle bakılırdı.

Zecr, tiyare ve iyâfe: Hayvan ve insanların seslerine ve davranışlarına bakılarak sonuca varılan faldır.

Irâfe: Suyu bakılarak bir sonuca varılan su falıdır.

İhtilâc: İnsan davranışlarına bakılarak bunları iyi veya kötüye yorumlamaktır.

Ketfe: Kürek kemiğinin rengine bakılarak fal bakma yöntemidir.

Tark (Kehânet): Çakıl taşları, hurma çekirdeği, nohut gibi bakliyat türü ürünlere bakılarak fal bakmadır.

¹³² Mustafa Öz, “Ezlâm”, *DİA*, XII, İstanbul. 1995, 67

Firâset (Kıyâfe): İnsan fiziğinden yola çıkarak insanların huylarını belirlemedir.¹³³

Bir işin hayırlı olup olmadığına kuş uçurularak karar verilirdi. Bu işe zacuratutu't-tayr, bu işle uğraşana da “zâcir” denirdi. Bu işlem şöyle yapılırdı: “Bir kuş uçurulur, kuş soldan sağa doğru uçarsa uğursuzdur; zira avlanması biraz güç olur. Birinciye sanih, ikinciye bârit derler. Bu nevi kehânete “ıyâfe” denildiği gibi “tıyare” de denirdi. Herkes bu şekilde kendine fal açabilirdi. Önce niyet eder, yanından bir kuşun yahut başka bir hayvanın yukarıda söylenildiği şekilde uçuşması ve geçmesinden hüküm çıkarırdı. Fal uğursuz çıktığı takdirde kâhin, kişinin söz konusu işi yapmamasını yüksek sesle kendisine söylerdi.¹³⁴

Kâbe’de İsâf ve Nâile adında iki büyük put daha vardı. Bunlara nasıl tapınılmaya başlandığına dair rivâyet şu şekildedir: Cürhüm Kabilesi’ne mensup İsâf, Yemenli Nâile’ya aşık olmuştur. Nâile, hac için Mekke’ye geldiğinde, İsâf ile Kâbe’ye girerek orada cinsel ilişkide bulundukları esnada ikisi de taşa dönüşmüşlerdir. İnsanlar, sabah olduğu zaman, o iki kişiyi taş olmuş bir şekilde Kâbe’de bulunca onları taş oldukları yere dikmişlerdir. Bir müddet sonra da hac için Kâbe’ye gelen herkes, onlara tapınmaya başlamışlardır.

Câhiliye Arapları’nın bunlar dışında taptıkları başka putlar da vardı. Menâf putu Kureyşliler’e; el-Ya’bûb putu, Tayy Kabilesi’nden Cedîla’ya; Bâcâr (Bâçar veya Bâcir) putu Ezd, Tayy ve Kuzâa’ya komşu olanlara; Yenbu Bölgesi’nin Ruhat yöresinde bulunan Suvâ putu, Lihyanoğulları’na; Dûmetu’l-Cendel’de Vedd putu, Kelb Kabilesi’ne; Balha’da bulunan Nasr putu, Himyerililer’e; Yağûs Putu, Mazhic Kabilesi ve Curaş halkına; Ye’ûk putu Hayvan Kabilesi’ne; Zu’l-Keffeyn putu, Devsoğulları’na; Zu’sşarâ putu, el-Haris b. Yeşkur b. Mubaşşiroğulları’na; el-Ukaysir putu, Kuzâa, Lahm, Cüzâm, Amila ve Gatafan’ın Suriye dolaylarındaki putu; Nuhm putu, Müzeyne Kabilesi’ne; Âlim putu, Ezd es-Sarât’a; Su’ayr putu, ’Anaza’na; Mekke ile Yemen

¹³³ İlyas Çelebi, “İslâm'da Fal”, *DİA*, XII, İstanbul 1995, 138; Müslim, *Mesâcid*, 33; Ebû Dâvud, *Salât*, 171; Nesâî, *Sehv*, 20

¹³⁴ Lütüfî Doğan, “Batıl İtikadlar: Cahiliye Devri Arap Adetleri”, *İslam*, III, Ankara 1960, sayı 31, s. 220

arasındaki Tabala bölgesinde bulunan Zü'l-Halâsa putu, Umâmeoğulları'na; Havlân bölgesi'nde bulunan 'Umyanis putu ise Havlanlılar'a aitti.

Havlanlılar, putun rızasını kazanmak için, gerek hayvanlarından ve gerekse elde ettikleri ürünlerinden bir kısmını Allah ile put arasında bölüştürürlerdi. Putun hakkı Allah'a geçerse onu hemen geri alarak puta verirler, Allah'ın hakkı puta geçerse de onu puttan geri almazlardı. Nitekim aşağıda meâli verilen âyet-i kerîmede bu husus şöyle ifade edilmektedir: *“Tutup Allah'ın yarattığı ekin ve davardan O'na pay ayırdılar ve kendi kanaatlerince: “Bu Allah için, bu da ortaklarımız için” dediler. Fakat ortakları için olanlar Allah tarafına geçmez, Allah için ayrılmış olan ise, ortaklarının tarafına geçer.”*¹³⁵ Bir rivâyete göre bu put isimleri ve onlara tapınma şu şekilde başlamıştır. Bu yukarıda sayılan put isimleri Nûh kavmindeki salih kimselerin isimleri idi. Şeytan, bu salih kimseler ölünce kavimlerine gelerek onların hatırasına dikitler dikmelerini ve bu dikilen dikitlere de onların isimlerini vermelerini söyledi. Bunun üzerine halk, şeytanın dediğini yaptı. İlk zamanlar bu dikitlere tapınılmıyordu. Ancak daha sonraki nesil, o dikitlerin neden dikildiğini bilmediği için o putlara tapmaya başladı.

Bazı putlar, ancak belirli zamanlarda ziyaret edilirdi. Hevâzinliler, Ukaysir putunu, Kuzâa, Lahm ve Cüzam Kabileleri'nden bir kişi saçını traş ettikten sonra her saç demetiyle beraber bir avuç unu karıştırıp attığı esnada ziyaret ederlerdi. Şayet onlar, karıştırılmış unla saç atılmadan önce ziyarete gelirlerse, saçın sahibinden unu isterlerdi. Eğer bu karışım atıldıktan sonra gelirlerse, saç, bitleri ile beraber yerden alarak onunla ekmek pişirirler ve o ekmeği yerlerdi.¹³⁶

Yine bu dönemde bazı kimselerin güneş ve aya taptıkları da şu âyet-i kerîmeden anlaşılmaktadır: *“Gece ve gündüz, güneş ve ay, Allah'ın varlığının delillerindendir. Güneşe ve aya secde etmeyin. ...”*¹³⁷ . Güneşe tapma milattan önceki zamanlara kadar gitmektedir. Abdüşems ismini ilk kullanan kişi, ilk defa güneşe tapmayı başlatan kişi

¹³⁵ el-En'âm 6/136

¹³⁶ Buhârî, *el-Cihâd ve's-siyer*, 153, 191, *Tefsîr*, 329, *Menâkıbu'l-ensâr*, 20; Müslim, *el-Fiten ve eşrâti's-sâ'a*, 51; İbnü'l-Kelbî, s. 28-29, 38, 40-44, 46, 53

¹³⁷ el-Fussilet 41/37

olan Sebe el-Kebîr idi. Lât, Menât ve Uzzâ'nın da güneşi temsil ettiğine inanılırdı. Onların çocuklarına “güneşin kulu” anlamındaki “Abdüşems” ismini koymaları bunun delili olarak gösterilebilir. Ayrıca Benî Ümeyye'nin dedesinin ismi de Abdüşems olup bu kabile, güneşin heykelini yaparak onu mâbetlerine koymuşlardır.¹³⁸

*“Onlar (müşrikler), onu bırakıp da yalnız dişilere tapıyorlar ve sadece inatçı bir şeytandan dilekte bulunuyorlar.”*¹³⁹ meâlindeki âyet, müşriklerin taptıkları şeyleri dişî kabul ettiklerini ortaya koymaktadır. Burada kastedilen dişîlerin ne olduğu konusunda farklı görüşler vardır.

Ebû Mâlik, Süddî, Mücâhid, Urve, İbn Zeyd ve Taberî'ye göre burada zikredilen dişîlerden maksat, Lât, Menât ve Uzzâ gibi kendilerine dişî ismi verilen putlardır. İbn Abbas, Katâde ve Hasan-ı Basrî'ye göre tahta ve taş gibi ruhu olmayan, ölü şeyler veya putlardır. Çünkü onlar, putlar hakkında konuşurken “filan kabilenin dişîsi” derlerdi. Dehhâk'a göre ise bunlar, meleklerdir. Çünkü o dönemin insanı melekleri “Allah'ın kızları” olarak görürdü.¹⁴⁰

2.3 Putlar Hakkındaki İnançları

Câhiliye Çağı insanının inancına göre putlar, Allah'ın komutanları olup istediklerini Allah'a yaklaştırma gücüne sahip varlıklar olarak kabul ediliyordu.¹⁴¹

O dönem insanı, kolay bir şekilde put edinirdi. Mesela sıradan bir taşla secde eder, daha güzel bir taş bulduğu zaman ise onu bırakarak yeni bir taşla tapınmaya başlardı. Civarda taş yoksa, bir kum yığını oluşturup yığına devenin sütü akıtılarak buna ibadet ederlerdi. Bazen de toprağı koyun sütüyle karıştırarak onu put haline dönüştürürlerdi.¹⁴²

Yolculukta acıktıkları takdirde yenilebilecek un veya helvadan put yapılır acıkınca da bunlarla açlıklarını giderirlerdi. Bu tuhaf uygulama hiçbir zaman

¹³⁸ Derveze, III, 310; Mustafa Çağrıncı, “Arap, İslâmdan Önce Araplarda Din”, *DİA*, III, İstanbul 1991, 318

¹³⁹ en-Nisâ 4/117

¹⁴⁰ Taberî, VII, 486-490

¹⁴¹ Murat Sarıcık, *İnanç ve Zihniyet Olarak Câhiliye*, Nesil Yayınları, İstanbul 2004, s. 122

¹⁴² Buhârî, *Mağâzi*, 72; Seydişehri, I, 486-487

garipsenmezdi. Nitekim önceleri putperest olup zamanla Hristiyanlığı kabul eden Benî Hanîfe'nin, putperestlik dönemlerindeki bir kıtlık anında un ve hurmadan yaptıkları putlarını yediklerini nakleden rivayet bunun bir örneği teşkil etmektedir.¹⁴³

Mekke'de ikamet eden herkesin bir putu vardı. Evden ayrılmadan önce en son yaptıkları şey o puta dokunmaktı. Eve döndükleri zaman yaptıkları ilk şey de yine puta dokunmaktı. Yolculuk esnasında ise konakladıkları yerlerde dört tane taş seçerek bunların en güzelini put olarak kabul ederler, diğer üç taşın üstünde yemek pişirirlerdi. Ayrıldıkları zaman bunları orada bırakırlar ve yeni konaklama yerinde de yine aynı yöntemle put edinirlerdi. Bir putu veya tapınağı olmayan kimse ise beğendiği bir taşı, Kâbe'nin veya tapınağın önüne koyarak onu tavaf ederdi. Bütün bunlara rağmen Kâbe'nin üstünlüğü kabul edilirdi. Yolculuk esnasında taş seçerek tapınma uygulaması da onların Kâbe'ye olan derin saygılarından kaynaklanmaktaydı.

Hayızlı kadınların putlara dokunması kesinlikle yasaktı. Ancak onların belirli bir mesafede durmalarına izin verilirdi. Hayızlı kadınlar, temiz kabul edilmediklerinden ancak yıkandıkları zaman putlara dokunmalarına müsaade edilirdi.¹⁴⁴

Putların, kendilerini her türlü kötülükten koruduğuna olan inançları, onların savaşa gittikleri zaman putlarını da yanlarında götürmelerine sebep oldu. Bedevîler, konakladıkları zaman putu karşlarına koyarak ona tapınmaya başladılar. Eğer kişi hadarî ise putunu değiştirmesi oldukça zordu. Ancak kabilesinden ayrıldığı zaman putunu değiştirebilir ve yeni bir ma'bud edinebilirdi.¹⁴⁵

Bunaldıkları, sıkıntıda oldukları bir zamanda putlara kurban kesmeyi adarlar, fakat sıkıntıdan kurtuldukları zaman ise “bir taş parçası öyle şeyleri fark etmez” diyerek adadıkları koyunu kesmekten vazgeçerek avladıkları her hangi bir geyiği adak olarak keserlerdi.¹⁴⁶

¹⁴³ Murat Sarıcık, s. 103-104; Mehmet Ali Kapar, “Hanîfe (Benî Hanîfe)”, *DİA*, XVI, İstanbul 1997, 42

¹⁴⁴ İbnü'l-Kelbî, s. 38-39; Ali Osman Ateş, *İslâma Göre Câhiliye ve Ehl-i Kitâb Örf ve Âdetleri*, Beyan Yayınları, İstanbul 1996, s. 41-42

¹⁴⁵ Cevâd Ali, VII, 64

¹⁴⁶ Seydişehri, I, 487

Câhiliye insanı putlara o derece bağlıydı ki kendileri ölünce onlara tapılmayacak diye ağladıkları dahi olurdu. Onlardan biri de Ebû Uhayha'dır. O, ölmek üzere iken Ebû Leheb, kendisini ziyarete geldiğinde ağlamaya başlar. Kendisine neden ağladığı sorulduğunda Ebû Uhayha, öldükten sonra kimsenin Uzzâ'ya tapmayacağını söyleyerek ağlamaya devam eder. Ta ki Ebû Leheb, o olsa da olmasa da Uzzâ'ya tapılacağını söyleyinceye kadar.¹⁴⁷

Onlar bazen de putlarına rızıklarından pay ayırırlardı: “*Bir de onlar kendileri için verdiğimiz rızıklardan tutup o hiçbir şey bilmeyen nesnelere bir pay ayırıyorlar.*”¹⁴⁸ Câhiliye Çağı'nda bazı hayvanlar putlara adandığı için hiçbir şekilde kullanılmazdı. Bu hayvanlar şunlardı: Bahîre, Câhiliye Araplarınca sütü putlara bağışlanan, bu sebeple hiç kimse tarafından sağılmayan deve idi. Sâibe, ilâhlar için serbest bırakılan, üzerine hiçbir yük yüklenmeyen deve idi. Vâsile, ilk doğumunu dişi yapıp sonra ikinci doğumunu da dişi yapan ve araya erkek doğum girmeyen devedir. Bu da putlar için salıverilir ve bundan sonra ondan hiçbir şekilde istifade edilmezdi. Hâm, dölünden muayyen batın yavruya ulaşılan erkek devedir. Bu da putlara adanır ve yükte kullanılmazdı. Bu uygulamayı Arap Yarımadası'nda ilk başlatan Amr b. Âmir el-Huzâî idi ve bu kişi putlara adak olsun diyerek hayvanları serbest bırakmıştır.¹⁴⁹

Câhiliye Arapları putlarını o derece yüceltirlerdi ki onlara yalvarırlardı: “*Allah onların kendisini bırakıp da hangi şeylere yalvardıklarını biliyor. ...*”¹⁵⁰ ve putlarının adı anıldığı zaman sevinçleri yüzlerinden belli olurdu: “*... Allah bir olarak anıldığında, ahirete inanmayanların yürekleri burkulur. Ondan başkaları anıldığı zaman hemen yüzleri güler.*”¹⁵¹

¹⁴⁷ İbnü'l-Kelbî, s. 34

¹⁴⁸ en-Nahl 16/56

¹⁴⁹ Buhârî, *Tefsîr*, 112, *Menâkıb*, 12, *Ebvâbu'l-amel fi'-salat*; 11; Müslim, *Cennet ve sıfatı naimihâ ve ehlihâ*, 50, 51; *Tecrîd-i Sarîh*, IV, 244, IX, 234; Abdülkerim Özaydın, “Amr b. Luhay”, *DİA*, III, İstanbul 1991, 87-88

¹⁵⁰ Ankebût 29/42; Ayrıca bkz. el-Mü'min 40/66

¹⁵¹ ez-Zümer 39/45

Câhiliye Arapları, putlarını her şeyden ve herkesten üstün görürlerdi: “*Meryem oğlu İsa bir misal olarak anlatılınca senin kavmin hemen bağrıışmaya başladılar. “Bizim tanrılarımız mı hayırlı, yoksa İsa mı?” dediler. Bunu sadece seninle tartışmak için ortaya attılar. ...*”¹⁵² Bir rivâyete göre müşriklerin âyet-i kerîmede Hz. İsa’nın misal olarak verilmesini Hristiyanlar İsa’yı ilâh edindiği için Muhammed de kendisinin ilâh edinilmesini istiyor diyerek yaygara kopardıkları bildirilir. Başka bir rivâyette ise Hz. Peygamber ile taptıkları ilâhlarını veya Hz. İsa ile taptıkları ilâhlarını kıyasladıkları bildirilmektedir.¹⁵³

2.4 Allah’ın Putları Vasıflandırması

Allah Teâlâ, putları çeşitli şekillerde vasıflandırmıştır: Allah’ın haklarında hiçbir delil indirmedikleri,¹⁵⁴ kendilerine zarar ve fayda vermeyecekler,¹⁵⁵ yaratamamaları,¹⁵⁶ yaratılmış olmaları,¹⁵⁷ işitmeyip, görmemeleri,¹⁵⁸ hep ölü olmaları ve ne zaman diriltileceklerini bilmemeleri,¹⁵⁹ hiçbir şey bilmemeleri,¹⁶⁰ hiç bir rızka sahip olmamaları,¹⁶¹ cehennem mermileri oldukları ve cehenneme girerek orada ebedi kalacakları ve orada olanları işitmemeleri,¹⁶² kendilerini kurtaramayıp Allah’tan da himaye göremeyecek olmaları,¹⁶³ batıl olmaları,¹⁶⁴ zararı yararından daha fazla olmaları,¹⁶⁵ cahiller,¹⁶⁶ hiç bir şeye güçleri yetirememeleri,¹⁶⁷ kıyamet günü kendilerine tapıldığını inkar edecekleri,¹⁶⁸ şefaât edememeleri,¹⁶⁹ duaya cevap verememeleri ve

¹⁵² ez-Zuhruf 43/57-58

¹⁵³ Taberî, XX, 621-629

¹⁵⁴ el-En’âm 6/151; Ayrıca bkz. el-Hac 22/71

¹⁵⁵ el-En’âm 6/71; Ayrıca bkz. el-A’râf 7/ 192, 197; Yûnus 10/18, 106; er-Ra’d 13/14, 16; en-Nahl 16/75-76; el-İsrâ 17/56; el-Hac 22/12; el-Furkân 25/3, 55; es-Sebe’ 34/22; Yâsin 36/75

¹⁵⁶ el-A’râf 7/191; Ayrıca bkz. en-Nahl, 16/17, 20; el-Hac 22/73; el-Furkân 25/3

¹⁵⁷ el-A’râf 7/191; Ayrıca bkz. en-Nahl 16/20

¹⁵⁸ el-A’râf 7/195, 198; Ayrıca bkz. el-Fâtır 35/14

¹⁵⁹ en-Nahl 16/21

¹⁶⁰ en-Nahl 16/56

¹⁶¹ en-Nahl 16/73; Ayrıca bkz. Lokmân 31/30

¹⁶² el-Enbiyâ 21/98-100; Buhârî, *el-Cihâd ve’siyer*, 22

¹⁶³ el-Enbiyâ 21/43

¹⁶⁴ el-Hac 22/62

¹⁶⁵ el-Hac 22/13

¹⁶⁶ el-Hac 22/71

¹⁶⁷ el-Fâtır 35/13

¹⁶⁸ el-Fâtır 35/14; Ayrıca bkz. el-Ahkâf 46/6

¹⁶⁹ ez-Zuhruf 43/86

duadan habersiz olmaları,¹⁷⁰ onların sadece Arap atalarının uydurduğu isimler olmaları.¹⁷¹

3. Arapların Peygamber Beklentisi İçerisinde Olmaları ve Hz. Peygamber Hakkındaki Düşünce ve Davranışları

3.1 Peygamber Beklentisi İçerisinde Olmaları

Kur’ân-ı Kerîm’de, bu dönem insanının, kendilerine bir peygamber gelmiş olsa ona ve onun getirdiklerine uyup, diğer kavimlerden daha mutlu olacaklarına dair yemin ettikleri bildirilmektedir: *“Onlar, kendilerine bir uyarıcı (peygamber) gelirse kesinlikle herhangi bir millettten daha çok doğru yolda olacaklarına dair bütün güçleriyle Allah’a yemin etmişlerdi. ...”*¹⁷² Yahudi ve Hristiyanlar arasında meydana gelen tartışmalara onların böyle düşünmesine neden olmuştur.. *“Hepsi de Kitab’ı (Tevrat ve İncil) okumakta oldukları halde ‘Yahudiler: ‘Hristiyanların dayandığı bir şey yoktur.’ derken, Hristiyanlar: ‘Yahudilerin dayandığı bir şey yoktur.’ dediler. ...”*¹⁷³ Kendilerine peygamber geldiğinde ona uyacaklarına dair yemin etmelerine karşılık, o geldiği zaman yeminlerini bozarak ona karşı cephe almışlardır.¹⁷⁴

O dönem insanının, mevcut dinlerdeki bozulmalar neticesinde insanlar arasında devam eden savaşları yadırgadıkları ve bu sebeple bazı kimselerin, kavimlerinin içine düştüğü durumdan kurtulması için Yahudiliği, hristiyanlığı ve az da olsa hanifliği kabul ettikleri görülmektedir. Ayrıca Yahudilerin, Arap toplumuna kendi içlerinden bir peygamber geleceğini ve kendilerinin de ona uyacaklarına belirttiklerine ancak, o peygamber gelince inkar ettiklerine dair de ayet mevcuttur: *“Daha önce kafirlere karşı*

¹⁷⁰ el-Ahkâf 46/5

¹⁷¹ en-Necm 53/23

¹⁷² el-Fâtır 35/42

¹⁷³ el-Bakara 2/113, Ayrıca bkz. el-Bakara 2/253; Âl-i İmrân 3/ 19; el-Mâide 5/13-14

¹⁷⁴ Taberî, XIX, 392-395; Derveze, II, 115-117

zafer isterlerken kendilerine Allah katından ellerindeki (Tevrat'ı) doğrulayan bir kitap (Kur'ân) gelince onu inkâr ettiler. ...”¹⁷⁵

3.2 Hz. Peygamber'in İnsan Olmasına Şaşkınlıkları

Câhiliye Çağı insanının tasavvurundaki peygamberle, kendilerine gönderilen peygamber arasında oldukça fazla fark vardı. Onlar, Hz. Peygamber'in kendileri gibi bir insan olmasına şaşıyor ve peygamberin bir insan olmaması gerektiğine inanıyorlardı: “... Allah bir insanı mı peygamber olarak gönderdi?”¹⁷⁶ Yine Kur'ân-ı Kerîm, bu şekilde davrananların sadece o dönem insanına has bir özellik olmadığını ve insanlık alemine bir peygamber gönderildiği zaman onun, kendileri gibi oturan-kalkan, yiyen-içen bir insan olmasının yadırgandığını haber vermektedir: “... Bu nasıl peygamberdir ki, yemek yiyor ve çarşılarda dolaşıyor. ...”¹⁷⁷ Bu ayet, müşriklerin, Kâbe'de toplanarak Hz. Peygamber'e bazı teklifler sunmaları üzerine nâzil olmuştur.¹⁷⁸

Allah, onların bu şaşkınlıklarına, iki ayetle cevap vermektedir. Birincisinde Allah, peygamberi insanlara gönderdiği için, gelen peygamberin de insan olduğu ve bunun da şaşılacak bir durum olmadığını bildirmektedir:¹⁷⁹ “Söyle onlara: “Eğer yeryüzünde uslu uslu yürüyen melekler olsaydı, elbette onlara gökten peygamber olarak bir melek gönderirdik!””,¹⁸⁰ ikincisinde ise Allah'ın, diğer peygamberleri de insan olarak gönderdiği ve bunu da insanları imtihan etmek için yaptığı vurgulanmıştır. “Senden önce gönderdiğimiz bütün peygamberler de hiç şüphesiz yemek yerler ve çarşılarda dolaşırlardı. ...”¹⁸¹

¹⁷⁵ el-Bakara 2/89

¹⁷⁶ el-İsrâ 17/94; Ayrıca bkz. el-Enbiyâ 21/3; el-Furkân 25/7

¹⁷⁷ el-Furkân 25/7

¹⁷⁸ Taberî, XVII, 402-404

¹⁷⁹ Derveze, II, 380

¹⁸⁰ el-İsrâ 17/95

¹⁸¹ el-Furkân 25/20

3.3 Hz. Peygamber’den Peygamberliğini Doğrulayıcı Mucizeler İstemeleri

Câhiliye Çağı insanı, peygamberi insanüstü tasavvur ettiği için Hz. Peygamber’den Allah ile irtibatlı olduğunu göstermesini istiyorlardı.¹⁸² Hz. Peygamber’e inanmak için, peygamberliğini doğrulayıcı karineler getirmesini söyleyerek ancak bu takdirde kendisine inanacaklarını iddia ediyorlardı. İstedikleri karinelerden biri Hz. Peygamber’e bir meleğin gelmesi idi: “Bir de “Şuna bir melek indirilse de görsek” diyorlar. ...”¹⁸³ Onların, Hz. Peygamber’den melek istemelerinin sebebi, onun peygamberliğinin doğrulanmasını ve Hz. Peygamber’i aciz bırakarak ona meydan okumak istemeleriydi. Allah’ın onlara melek göndermemesi de iki sebebe bağlanmıştır. Birincisi, eğer onlara melek gönderilmiş olsaydı; onlar için ecellerinin tamamlanarak Allah’ın onlar üzerindeki emrinin uygulanması gerekirdi. Bu da onların bulundukları zor durumdan kurtulma imkanının kalmamasıydı. İkincisi eğer Allah, onlara melek göndermiş olsaydı; onu insan suretinde gönderirdi. Bu takdirde de yine onların istekleri gerçekleşmemiş olacaktı.¹⁸⁴

Bahanelerinden biri de Hz. Peygamber’in, kendilerine mucize gösterdiği takdirde ona inanacaklarını iddia etmeleriydi: “Durmuşlar: “Ona Rabbinden bir mucize indirilse ya!” diyorlar. ...”¹⁸⁵ Bazen de hazine istedikleri veya meleğin gelmesini istedikleri dolurdu. “... onların: “Ona bir hazine indirilse veya beraberinde bir melek gelse ya!” demeleri ...”¹⁸⁶ “... ona bir melek indirilmeli, kendisiyle birlikte o da uyarıcı olmalıydı. Veya kendisine bir hazine verilmeli veya onun ürününden yiyeceği güzel bir bahçesi olmalıydı.” ...”¹⁸⁷

Kur’ân-ı Kerîm’deki ayetler, onların mucize isteyerek meydan okumalarına rağmen mucizeyi gördükten sonra da tavırlarında bir değişiklik olmadığını, hatta gerek Hz. Peygamber’e ve gerekse Kur’ân-ı Kerîm’e karşı daha da şiddetlendiklerini bildirmektedir: “Onlar bir mucize görseler hemen yüz çevirirler ve: “Eskiden beri devam eden bir büyü.”

¹⁸² Derveze, II, 53-54

¹⁸³ el-En’âm 6/8; Ayrıca bkz. Hûd 11/12; el-Hier 15/7; en-Nahl 16/33; el-Furkân 25/7, 21

¹⁸⁴ Taberî, IX, 160-162; Derveze, II, 63; III, 3-4, 29

¹⁸⁵ el-En’âm 6/37, Ayrıca bkz. el-En’âm 6/109; Yûnus 10/20; er-Ra’d 13/7, 27; Tâhâ 20/133; el-Enbiyâ 21/5; el-Furkân 25/ 7-8; el-Kasas 28/48; el-Ankebût 29/50

¹⁸⁶ Hûd 11/12

¹⁸⁷ el-Furkân 25/7-8

derler. Peygamberi yalanladılar ve kendi heveslerine uydular.”¹⁸⁸ “Bir mucize gördükleri zaman onunla alay ederler.”¹⁸⁹

“Bir de onlar en ağır yeminleriyle Allah’a yemin ediyorlar ki kendilerine bambaşka bir mucize gelseymiş, muhakkak ona inanacaklarmış. ... Biz onlara, dedikleri gibi melekler indirmiş olsak da ölümler kendileriyle konuşsa da bütün varlıkları kümeler halinde toplansak da, Allah dilemedikçe iman edecek değillerdi. Fakat onların çoğu bu gerçeği bilmezler.”¹⁹⁰ Ayetlerinin sebab-i nüzûlü olarak rivâyet edilen hadise şudur: “Kureyş Müşrikleri, Hz. Peygamber’e gelerek “Sen, Musa’nın asası olduğunu ve onu yere vurduğu zaman yerden su gözeleri çıkardığını; İsa’nın ölümleri dirilttiğini; Semûd Kavmi’ne mucize olarak deve verildiğini söylüyorsun. Sen de bize bir mucize göster ki seni tasdik edelim” demişlerdir. Hz. Peygamber de “Size mucize gösterdiğim takdirde bana inanacak mısınız?” diye sorduğu zaman onların hepsi, kendisine tâbi olacaklarını söylemişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, onlara mucize olarak ne istediklerini sorduğunda onlar, Safa Tepe’sini altın yapmasını, bazı ölümleri diriltmesini ve kendilerine peygamberliğini tasdik eden melekler getirmesini istemişlerdir. Hz. Peygamber, onların bu isteklerini gerçekleştirmek için Rabbine dua etmeye başladığı esnada Cebrail ona gelerek isteklerinin gerçekleşmesi halinde yine de iman etmemeleri durumunda onların azaba duçar olacaklarını, fakat orada bulunan kimselerden bazılarının daha sonra iman edebileceklerini söylemesi üzerine Hz. Peygamber, dua etmekten vazgeçmiştir.¹⁹¹ Ancak “İsnat, ritim ve ayetlerin metinleriyle uyumu” açısından bu rivâyeti güvenilir bulmayanlar da vardır.¹⁹²

Diğer bir rivayete göre, Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Ebû Süfyân, Esved b. Muttalib b. Esed, Zem’a b. Esved, Abdullah b. Ebî Ümeyye, Ümeyye b. Halef, Âs b. Vâil, Nübeyh ve Münebbih b. Haccac, Ebû Cehil ve Velid b. Muğîre gibi Mekke’nin elebaşları Hz. Peygamber’in yanına gelerek dinlerini yalanlayıp, atalarını ve ilâhlarını kötüleyerek

¹⁸⁸ el-Kamer 54/2-3; Tirmizî, *Tefsir*, 54

¹⁸⁹ es-Saffât 37/14

¹⁹⁰ el-En’âm 6/109-111

¹⁹¹ Taberî, IX, 484-489; Derveze, III, 84-85; Muhammed Abdülmelik b. Hişâm, *es-Siretu’n-Nebevî*, Dâru’l- Cîl li’t-Tabaat, I, Kahire, ts., 391-392

¹⁹² Derveze, III, 85

toplumu birbirinden ayırdığını söyledikten sonra, bunu zengin olma, topluma lider olma gibi bir maksatla yapıyorsa isteğini derhal yerine getireceklerini, eğer hasta ise hemen tedavi ettireceklerini belirtmişlerdi. Hz. Peygamber'in sadece Allah'ın emrini yerine getirmeyi amaç edindiğini söylemesi üzerine ise ondan peygamberliğini doğrulamak için dağı hareket ettirmesini, şehri genişletmesini, Mekke'de Şam ve Irak'taki gibi nehirler akıtmasını, kendileri gibi çarşıda pazarda gezdiğinden dolayı meleklerin onun peygamber olduğuna şahitlik etmelerini, atalarından birini -dürüst bir ihtiyar olan Kusayy b. Kilâb'ı- diriltmesini ve ona İslâmiyet'in hak mı batıl mı olduğunu soracakları şeklinde talepte bulunmuşlardır. Bu talep üzerine şu ayetler nâzil olmuştur:¹⁹³ *“Ve dediler: Biz sana asla inanmayız, ta ki bizim için şu yerden bir pınar akıtasın, veya hurmalıklardan ve üzümlüklerden bir bahçen olsun da aralarında şarıl şarıl çaylar akıtasın, yahut iddia ettiğin gibi göğü üzerimize parça parça düşüresin veya Allah'ı ve melekleri kefil getiresin, veyahut altından bir evin olsun ya da gökyüzüne çıkasın; ona çıktığına da asla inanmayız; ta ki bize okuyacağımız bir mektup indiresin ...”*¹⁹⁴

Bir rivâyete göre Nadr b. Hâris¹⁹⁵ başka bir rivâyete göre ise Ebû Cehil¹⁹⁶ Hz. Peygamber'den; *“Bir zaman da onlar: “Ey Allah, eğer senin tarafından gelmiş bir hak kitap ise, durma üzerimize gökten taşlar yağdır veya bize daha acı bir azap ver” demişlerdi.”*¹⁹⁷ şeklinde isteklerde bulunmuşlardır.

Bazen de Rablerinin gelmesini veya onu görmeyi istedikleri olurdu: *“Onlar ... Rabbinin gelmesini ya da Rablerinin bir takım alametlerinin gelmesini gözetliyorlar. ...”*¹⁹⁸

Onlara mucize verilse dahi Allah istemedikçe onların o mucizeye inanmayacağı ve bunu da onların bilmediği ifade edilir: *“... Allah dilemedikçe iman edecek değillerdi. Fakat onların çoğu bu gerçeği bilmezler.”*¹⁹⁹

¹⁹³ Taberî, XV, 87-90; Lings, s. 114

¹⁹⁴ el-İsrâ 17/90-93

¹⁹⁵ Taberî, IX, 144-145

¹⁹⁶ Buhârî, *Tefsîr*, 131, 132; Müslim, *Sıfâtı'l-kıyâme ve'l-cenne ve'n-nâr*, 37

¹⁹⁷ el-Enfâl 8/32

¹⁹⁸ el-En'âm 6/158; Ayrıca bkz. el-Furkân 25/21

¹⁹⁹ el-En'âm 6/111

Müşriklerin mucize istemelerine karşılık Allah'ın mucize vermeyişinin sebebi, geçmiş ümmetler örnek verilmek suretiyle açıklığa kavuşturulmuştur. Çünkü geçmiş ümmetlere mucize verilince inanmamışlar ve bunun neticesinde helak olmuşlardır: “*Bizi mucizelerle peygamber göndermekten alıkoyan şey, ancak önceki milletlerin onları yalanlamış olmalarıdır. ...*”²⁰⁰ Çünkü bunun, Allah'ın kanunu olup, onda asla değişme olmayacağı, mucize geldiği zaman inanmazlarsa onların da helak olacağını ve bu da onlar için kaçınılmaz bir son olacağı söylenmektedir.²⁰¹

Topluluk halinde iman etmek için karineler istedikleri gibi şahıs olarak da isteyenler vardı ve bunların gerçekleşmesi halinde iman etmedikleri de olurdu. Bunlardan bir tanesi de Rukâne b. Abdi Yezid olup o güne kadar hiç kimsenin kendisini yenemediğini düşünerek Hz. Peygamber'e kendisini güreşte yendiği takdirde ona inanacağını şart koşarak güreş teklif etmiş. Hz. Peygamber onu yenince istekte bulunmaya devam ederek yakınlarındaki ağacın yanlarına gelmesini istedi. Hz. Peygamber o isteğini de yerine getirince bu sefer de ağacın yerine gitmesini söyledi. Ve isteği tekrar yerine getirdi. Ancak Rukâne sözünde durmadı ve bütün gördüklerine sihir diyerek inkara devam etti.²⁰²

3.4 Hz Peygamber'e “Sihirbaz, Deli, Büyücü, Yalancı, Şair, İftiracı ve Ataların Dininden Uzaklaştıran” Demeleri

Kur'ân-ı Kerîm, Câhiliye Çağı insanının Hz. Peygamber'in söylediklerini kabul etmemek ve insanların ona inanmamasını sağlamak için ona bir takım sıfatlar taktıklarını haber vermektedir. Müşrikler, Hz. Peygamber'in tebliğe başlamasından sonra onu küçümseyerek Allah'ın onun gibi birini peygamber olarak göndermeyeceğini söyleyerek onun sihirbaz olduğunu söylediler.²⁰³ “... *Kafirler: “Bu, kesinlikle bir sihirbazdır”*

²⁰⁰ el-İsrâ 17/59

²⁰¹ Derveze, II, 359

²⁰² İbn Esîr, II, 77

²⁰³ Taberî, XII, 113

dediler.”²⁰⁴ Hz. Peygamber’e sihirbaz demeleri, peygamberlik hakkındaki cahilliklerini ve şaşkınlıklarını ortaya koyması açısından önem taşımaktadır.²⁰⁵

“Bir de onlar: “Ey kendisine kitap indirilmiş olan, sen mutlaka delisin.” dediler.”²⁰⁶ Hz. Peygamber’i delilikle suçlamalarının sebebi, onun tebliğini kötü kabul etmelerinin yanı sıra yeni bir şeye davet edilen tüm insanların genel tepkilerini göstermektedir. Çünkü insan, yabancı olduğu her yeni şeyi tepkiyle karşılar.²⁰⁷

Kur’ân-ı Kerîm, Hz. Peygamber’e sihirbaz ve deli diye lakap takanlara bu yaptıklarının sadece kendilerine has bir özellik olmadığını, diğer topluluklara da peygamber gönderildiği zaman peygamberlerine karşı aynı tepkide bulunduklarını ve onları bir noktada birleştiren şeyin de onların azgınlıkları ve taşkınlıkları ile kötü ahlakları olduğunu belirterek Hz. Peygamber’in onlardan uzaklaşmasını istemişti.²⁰⁸ “Böyle, onlardan öncekilere bir peygamber gelince hemen: “O bir büyücüdür, veya delidir” dediler. Bunu birbirlerine tavsiye mi ettiler? Hayır onlar azgın bir topluluktur. Onun için onlardan yüz çevir, artık sen kınanacak değilsin.”²⁰⁹

Câhiliye Arapları kahinleri cin ve şeytanlarla irtibatlandırarak onların meleklerin konuşmalarını dinleyen cinlere sahip olduğuna inanırlardı. Onlar, toplumdaki ihtilafları çözer, rüya tabir eder, kayıpları bulur, zina olayını aydınlatır, suçluları tespit eder ve toplumdaki suçların açıklığa kavuşturulmasını sağlarlardı. Onlara aşırı derecede güvendikleri için onların söylediklerine göre davranırlardı. Toplumsal olaylara açıklık getirerek kabilelerin ihtiyaçlarını karşıladıkları için her kabilenin bir kahini bulunurdu. Bu yüzden kahinler, toplumda önemli bir mevkide bulunurlardı. Onlar, taş ile vurarak, parmaklardaki çizgilere bakarak, yere önce iki, sonra bir parmak ile çizgi çizip kuş uçururlar ve onun sesine, uçuşuna ve konmasına bakarak kehanette bulunurlardı. Bu

²⁰⁴ Yûnus 10/2; Ayrıca bkz. es-Sâd 38/4; ez-Zâriyât 51/52

²⁰⁵ Derveze, II, 390-391

²⁰⁶ el-Hicr 15/6; Ayrıca bkz. ez-Zâriyât 51/52; el-Kalem 68/51

²⁰⁷ Derveze, I, 61

²⁰⁸ Derveze, III, 465

²⁰⁹ ez-Zâriyât 51/52-54

kahinler, yaptıkları işler karşılığında ücret alırlardı. Hem kadınlar, hem de erkekler kehanette bulunabilirlerdi. Bu kahinlerin en önemlilerinden bir tanesi tek eli, tek gözü ve tek ayağı olan Şık idi. Bir diğeri ise sadece kafatasında kemik bulunan ve vücudunda kemik olmadığı için de katlanabilen Satîh idi. Ayrıca Hanayir b. Tev'em el-Himyerî, Sevâd b. Karîb ed-Devsî, Yemen kadın kahinleri Tureyfe, Sevdâ bint Zühre ve Zerâ b. Zuhayr da meşhur kahin ve kahineler idi.²¹⁰

Kahinlerin nasıl kehanette bulunduklarına Hz. Ebû Bekir ile Câhiliyede kahinlik yapan kölesi arasındaki diyalogdan anlaşılmaktadır. Köle, bir gün Hz. Ebû Bekir'e bir miktar para ile gelerek kazandığı paranın Câhiliyede kahinlik yaparken kendisine kehanette bulunmasını isteyenlere kafadan atmak suretiyle insanları aldattığını ve onların bu şekilde paralarını aldığını söylemişti.²¹¹

“Eğer sen yalan söylüyorsun diye ısrar ederlerse ...”²¹² ayeti, Kureyş'ten bazı kimselerin, Kur'ân-ı Kerîm'in doğruluğunu anladığı halde inat ve kibri yüzünden onu yalanladığı; bazılarının ise hiç iman etmediğini göstermektedir. Bunlardan biri olan Velid b. Muğîre, Hz. Peygamber'i, Kur'ân-ı Kerîm okurken dinlemiş, daha sonra onun okuduğunun ne insan, ne cin sözüne benzediğini, sözünde hoşluk olduğunu, sözünün başının “sağlam bir hurma ağacına” sonunun ise “onun meyvelerine” benzediğini söylemişti. Ebû Cehil'in, bu yüzden Velid b. Muğîre'yi azarladığı rivâyet edilir. Başka bir rivâyette ise Velid b. Muğîre'nin, Ebû Bekir'den Kur'ân-ı Kerîm okumasını istediği, onu dinleyip de Kureyş'in elebaşlarının yanına gittiği zaman Kur'ân-ı Kerîm'in muhakkak Allah kelâmı olduğunu söylediği onun bu sözlerinden Ebû Cehil'in onun gibi Kureyş'in elebaşlarından birinin ağzından böyle bir sözün çıkmasının iman edebileceği endişesini doğurunca onu hırpaladığı bildirilir.²¹³

²¹⁰ İbn Haldun, *Mukaddime*, (trc. Zakir Kadiri Ugan), Maarif Basımevi, I, İstanbul 1954-1957, 282; Corci Zeydan, *Medeniyeti İslâmiyye Târîhi*, (trc. Zeki Meğamiz), Akdem Matbaası-Kanaat Matbaası, III, Dersaadet 1328-1330, 29; İlyas Çelebi, “Kâhin”, *DİA*, , XXIV, İstanbul 2001, 171; Lütfi Doğan, “Batıl İtikadlar: Câhiliye Devri Arap Adetleri”, *İslam*, III, Ankara 1960, 31. sayı, s. 220

²¹¹ Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr*, 25

²¹² Yûnus 10/41; Ayrıca bkz. el-En'âm 6/34, /147; el-Fâtır 35/4, 25; es-Sâd 38/4; eş-Şûra 42/24

²¹³ Derveze, II, 415-416

“Yoksa ‘o bir şairdir...”²¹⁴, “... ‘Biz hiç deli bir şair için ilâhlarımızı bırakır mıyız?’ diyorlardı.”²¹⁵ ve “O küfredenler: ‘Sen peygamber değilsin’ diyorlar...”²¹⁶

“Şimdi gördün ya, o haktan yüz çevireni, azıcık verip de vermemekte direneni? Acaba gaybın bilgisi kendi yanında da o görüyor mu? Yoksa Musa’nın ve ahbine vefa gösteren İbrahim’in sayfelerinde yazılı olanlar kendisine haber verilmedi mi? Gerçekten hiçbir günahkar başkasının günahını çekecek değildir.”²¹⁷ ayetleri Velid b. Muğîre hakkında nâzil olmuştur. Rivâyetlerde bildirildiğine göre onun dine yönelmesine sebep olan şey, ahiret azabından korktuğunu bilen bir müşriğin kendisine gelerek günahının çok olduğunu biraz para verirse onun günahlarını da yüklenebileceğini söylemesidir. Bunun üzerine Velid b. Muğîre onun bu teklifini kabul etmiş, fakat daha sonra vaad ettiği paranın hepsini vermeyince bu ayetleri nâzil olmuştur. Ayrıca bu ayetlerin, Hz. Osman’ın süt kardeşi Abdullah b. Sa’d b. Ebî Serh hakkında nâzil olduğu da bildirilmektedir. Bu rivâyetlere göre ise Abdullah b. Sa’d, Hz. Osman’a gelerek, Allah yolunda malını çok harcadığını, bu yüzden malının biteceğini, kendisinin de günahları olduğunu ancak Allah’ın rızasını da istediğini, Hz. Osman’ın devesi ile yükünü ona verdiği takdirde onun günahlarını da yüklenebileceğini söylemiş, bunun üzerine bu ayetler nâzil olmuştur.²¹⁸

“Tek olarak yaratıp, kendisine geniş servet ve gözü önünde duran oğullar verdiğim, kendisi için nimetleri önüne serdikçe serdiğim o kimseyi bana bırak. Üstelik o nimetlerimi daha da artırmamı umuyor. Asla ummasın. Çünkü o, bizim ayetlerimize karşı alabildiğince inatçıdır. Ben onu sarı bir yokuşa sardıracağım. Zira o düşündü, taşındı, ölçtü biçti. Kahrolası, nasıl ölçüp biçti. Sonra (yine) kahrolası nasıl ölçüp biçti. Sonra baktı, sonra kaşını çattı ve suratını astı. Sonra arkasına döndü büyüklük taslayarak: ‘Bu, başka bir şey değil sadece öteden beri nakledilegelen bir sihirdir, insan sözünden başka bir şey değildir.’ dedi.”²¹⁹ Bu ayetlerin Velid b. Muğîre hakkında nâzil olduğu bildirilmektedir.

²¹⁴ et-Tür 52/30

²¹⁵ es-Saffat 37/36

²¹⁶ er-Ra’d 13/43

²¹⁷ en-Necm 53/33-38

²¹⁸ Derveze, I, 247

²¹⁹ el-Müddessir 74/11-25

Onun bin veya dört bin dinar civarında serveti ve on oğlunun olduğu ifade edilir. Onun Hz. Peygamber'i dinlediğini öğrenen Ebû Cehil, yanına gelerek kavminin onun için mal topladığını, çünkü onun Muhammed'de bulunan şeyleri istediğini söylemiştir. Bunu reddeden Velid, kendisinin kavminin en zengini olduğunu söyleyince Ebû Cehil, ondan Hz. Peygamber hakkında kötü şeyler söylemesini istemiştir. Velid b. Muğîre, kendisinin şiiri, recezi çok iyi bildiğini, ondan dinlediklerinin bunların hiç birine benzemediğini söyler. Ebû Cehil, kavminin ondan razı olmasını istiyorsa muhakkak bir şeyler söylemesi gerektiğini ifade edince, o da onun söylediklerinin başkasından alınan sihir olduğunu söylemesi üzerine bu ayetlerin nâzil olduğu bildirilir. Yine Velid b. Muğîre'nin Hz. Ebû Bekir'i Kur'ân-ı Kerîm okurken dinlemesi üzerine, Ebû Cehil ile arasında yukarıda geçen diyalog gibi bir diyalogun geçtiği rivâyet edilir.²²⁰

*“Mal toplayan ve onu durmadan sayan, insanları arkadan çekiştiren, kaş göz işaretiyle alay eden her kişinin vay haline! O malının kendisini ebedileştireceğini sanır. Hayır! And olsun ki o, Hutâme'ye (cehennem) atılacaktır.”*²²¹ Bu ayetlerin de Velid b. Muğîre hakkında nâzil olduğu bildirilmekle beraber, Ümeyye b. Halef veya Ahnes b. Şerik hakkında indiği ve bu tavırların genel olarak zengin elebaşların tavrı olduğu ifade edilir.²²²

Onların Hz. Peygamber'i yalanladığı olaylardan bir tanesi de İsrâ ve Mi'râc mucizesidir. Hz. Peygamber, onlara Mi'râc'ı anlattığı zaman onlar, el çırparak ve ısıklık çalarak onu yalanlamışlar ve anlattığı şeylerin kesinlikle mümkün olmayacağını söylemişlerdir.²²³ ardından onun doğru söylemediğini ispatlamak için de peygambere çeşitli sorular sormuşlar ve sorularının hepsini doğru bir şekilde cevaplandırmasına rağmen iman etmemişlerdir.²²⁴

Hz. Peygamber'e iftiracı dahi demişlerdir: *“Biz, bir ayetin yerine başka bir ayeti getirdiğimiz zaman -ki Allah neyi indireceğini çok iyi bilir- “Sen ancak bir iftiracısın”*

²²⁰ Taberî, XXIII, 421-431; Derveze, I, 89-92

²²¹ el-Hümeze 104/1-4

²²² Derveze, I, 313

²²³ İbn Kesir, IV, 280-281

²²⁴ Buhârî, Tefsîr, 182, Menâkıbu'l-ensâr, 40; Müslim, İmân, 276, 278; Tecrid-i Sarîh, X, 59

dediler....”²²⁵ Araplar, Kur’ân-ı Kerîm ayetlerinin değiştirilmesine şaşırarak onun gerçekten Allah kelamı olmadığına hükmetmişlerdir. Çünkü onlara göre eğer o, Allah kelamı olsaydı herhangi bir şekilde değişme olmazdı. Böyle düşündükleri için de şeytana uyarak Hz. Peygamberin Allah’a iftira ettiğini, onun yalancı olduğunu söylemişlerdir.²²⁶

Kureyşli müşrikler, Hz. Peygamber’e şair²²⁷ nitelemesini de yapmışlardır. “*Yoksa onlar: “O bir şairdir, onun zamanın felaketine uğramasını bekliyoruz” mu diyorlar?*”²²⁸ Bu âyet, Kureyşliler’in, Hz. Peygamber’in elini kolunu bağlayarak hapsetmeyi ve ölünceye kadar hapiste tutmayı istemeleri üzerine nâzil olmuştur. Onlar, Züheyr ve Nabîğa gibi şairleri de bu şekilde cezalandırmışlardır. Hz. Peygamber’in de onlardan farksız olduğunu söyleyerek aynı muameleyi yapmayı uygun görmüşlerdir.²²⁹

Velid b. Muğîre başta olmak üzere Kureyş’in elebaşları ortak karar almak maksadıyla yaptıkları toplantıda yukarıda zikredilen sıfatları dile getirdiler. Hac mevsimi yaklaştığı zaman Hz. Peygamber’in insanları etkileyeceğini düşünerek ona kâhin, deli, şair demeyi teklif ettiler. Ancak sonunda bu sıfatların peygamberde olmadığını da kabul ettiler ve onun sihirbaz olduğunu söylemede karar kıldılar. Çünkü o, söylediği sözlerle anayı evlattan ayırıyordu. Neticede o yıl hac için Mekke’ye gelen herkese peygamberin sihirbaz olduğunu söylediler.²³⁰

Câhiliye Arapları atalarına son derece önem verirler ve onlara yapılan saygısızlığı da asla affetmezlerdi: “*Karşılarında apaçık ayetlerimiz okunduğu zaman o zalimler: “Bu*

²²⁵ en-Nahl 16/101

²²⁶ Derveze, IV, 50-51

²²⁷ O dönemde şairler, “nübüvvet ve peygamberlik”e yakın bir konumda görüldükleri için son derece saygı görürlerdi. Bu nedenle önemli şairlerin şiirleri altın suyuyla yazılıp, Kâbe’nin duvarına asılırdı. Hatta Kâbe’deki putlara secde ettikleri gibi bu şiirlere de secde ettikleri olurdu. (Şakir Gözütok, “Câhiliye Aydınları”, *YYÜİFD*, Van 1998, sayı 2, yıl 2, s. 172)

²²⁸ et-Tûr 52/30; Ayrıca bkz. el-Enbiyâ 21/5

²²⁹ Taberî, XXI, 593

²³⁰ İbn Hişâm, I, 280-281

yalnızca sizi atalarınızın taptığı putlardan çevirmek isteyen bir adamdır” dediler. ...”²³¹

Genel olarak bu ifadeler müşriklerin elebaşlarına ait olan ifadelerdir.²³²

3.5 Hz. Peygamber’in Görevini Yapmasını Engellemeye Çalışmaları

Kur’ân-ı Kerîm’de, Câhiliye Çağı insanının, Hz. Peygamber’i tebliğinden döndüremeyeceklerini anladıkları zaman, onu çeşitli şekillerde yolundan uzaklaştırmak için çalıştıklarını haber veren ayetler mevcuttur: “*Müşrikler, sana vahyettiğimizden başkasını bize karşı uydurman için az kalsın seni ondan şaşırtacaklar ve ancak o takdirde seni candan dost kabul edeceklerdi.*” “*Yine onlar, seni yurdundan çıkarmak için neredeyse dünyayı başına dar getireceklerdi.bunu yapabilselerdi senin ardından orda pek az kalırlardı.*”²³³ Bu ayet, onların Hz. Peygamber’e gelerek geleneklerine bağlı kalmalarını, ilâhlarına söz söylememeyi kabul ederse ona inanacaklarını ve onu Kâbe’de ibadet etmekten men etmeyeceklerini bildirmeleri üzerine nâzil olmuştur. Bu ayetin Hz. Peygamber’in Kâbe’nin önünde içinde secde âyeti bulunan Necm Sûresi’ni okuduktan sonra secdeye kapanması sırasında, orada bulunan Müslümanlarla birlikte kafirlerin de secdeye kapanmaları bu ayetlerin nâzil olduğu rivâyeti vardır.

Derveze, İsrâ Sûresi’nin 76. ayetiy ile alakalı olarak şunları söylemektedir: bazı müfessirler, Medine’deki Yahudilerin, Hz. Peygamber’e “Bütün peygamberler, Şam diyarına gönderilmişlerdir. Senin de oraya gitmen iyi olur” diye söylediklerini, bununla Hz. Peygamber’e tuzak kurduklarını, Hz. Peygamber’in Tebük seferine hazırlanırken bu ayetin Medine’de nâzil olduğunu söylemişlerdir. Ancak âyet, Mekkeli müşriklerin durumunu gözler önüne sermektedir. “*Az daha seni bu yerden çıkarmak için rahatsız edeceklerdi*” cümlesindeki çoğul zamir ile Mekkeli müşrikleri kastedilmiştir. Dolayısıyla bu âyet Medine’de değil, Mekke’de nâzil olmuştur. Diğer bazı müfessirler de ayetin Mekke’de nâzil olduğunu kabul ederler. Çünkü İsrâ Sûresi, Müslümanların Habeşistan’a hicret ettiği zaman nâzil olmuştur. Habeşistan hicreti dolayısıyla müşriklerin Hz. Peygamber’e

²³¹ es-Sebe’ 34/43

²³² Derveze, III, 207

²³³ el-İsrâ 17/73, 76

yaptıkları eziyetleri artırmaları üzerine Hz. Peygamber'in de oraya hicret etmeyi düşündüğü, Allah'ın da onda hasıl olan bu düşüncüyü uzaklaştırarak onu bu âyetle Mekke'de sağlamlaştırdığı söylenmiştir.²³⁴

Garanik Hadisesi²³⁵ istisna diğer rivâyetlerin ayetlerin özüne uyduğu fakat bu söylenilen şeylerin hiçbirinin fiiliyata geçmediği, sadece zihindeki düşünceden ibaret olduğunu kabul edinler de vardır.²³⁶

Onların, Hz. Peygamber'i davasından vazgeçirmek için yaptıkları bir başka plan ise şudur: *“Hani o kafirler, seni tutuklamak veya öldürmek, ya da (Mekke'den) çıkarmak için sana tuzak kuruyorlardı. ...”*²³⁷

Ayette geçen “seni bağlamak” diye tercüme edilen kelimeye farklı şekillerde manalar verilmiştir. Abdullah b. Abbas, Mücahid, Katâde, Miksem ve Süddî “seni bağlamak”; Atâ ve İbn Zeyd “seni hapsedmek”; Ubeyd b. Umeyr ve İbn Cüreyc ise “seni sihirlemek” manalarını vermişlerdir. Mekkeli müşrikler, birincisine göre Hz. Peygamber'i bağlayıp tutmak, ikincisine göre bir yere hapsedmek, üçüncüsüne göre ise onu büyüleyip şaşkın hale getirmek istemişlerdir. Bu üçüncü mana hakkında Ubeyd b. Umeyr, şunları söylemektedir: Ebû Tâlib'in, Hz. Peygamber'e kavminin ona ne gibi tuzaklar kurduğunu sorması üzerine, Hz. Peygamber de kavminin kendini büyülemeyi, öldürmeyi veya yurdundan çıkarmayı düşündüğünü söylemişti. Bu cevaba şaşırان Ebû Tâlib'in, bütün bunları nereden bildiğini sorması üzerine Hz. Peygamber Rabbi tarafından kendisine bildirildiğini söyledi. Bunun üzerine Ebû Tâlib, “Rabbin ne kadar güzel bir Rab! O'na iyi

²³⁴ Derveze, II, 370-371; İbn Mâce, *Mukaddime*, 14

²³⁵ Garanik Hadisesi, İslâm tarihinde Hz. Peygamber'in müşriklerin isteklerine uyararak şeytanın telkiniyle ayetlerin arasına Allah'a ait olamayan sözleri kattığına ve Cebrail'in ikazıyla bundan vazgeçtiği belirtilmiştir. Necm Suresi'nin 19-20. ayetleri ile Hacc Suresi'nin 52-54. ayetlerinin nâzil olduğu zamanda olduğu iddia edilen bir durumdur. Hz. Peygamber, Necm Suresi'ni okurken “Gördünüz mü Lât ve Uzzâ'yı” meâlindeki 19. ayeti okuduğu zaman şeytan: “And olsun ki bizi Allah'a yaklaştırmaları için onlara tapıyoruz” cümlesini söylemiş ve hem müslümanların bir kısmı, hem de müşrikler tasdik etmişler ve secdeye kapanmışlardır. Hatta Habeşistan'a giden Müslümanlar, müşriklerin Müslüman olduğunu zannederek geri dönmüşlerdir. (Geniş bilgi için bkz. İsmail Cerrahoğlu, “Garanik”, *DİA*, XIII, İstanbul 1996, 361-366)

²³⁶ Derveze, II, 367-369

²³⁷ el-Enfâl 8/30; Ayrıca bkz. en-Nahl 16/127

davran” dedi. Hz. Peygamber: “Ben mi ona iyi davranacağım. Bilakis O bana iyi davranır” diye cevap verir. Bu olay, bu âyetin sebep-i nüzûlü olarak da rivâyet edilir.

Başka bir rivâyet ise şu şekildedir: “Kureyş’in elebaşları, Hz. Peygamber’e ne yapacakları konusunu tartışmak üzere Dârunnedve’ye giderken, Dârünnedve’nin kapısının önünde önemli bir kişi şekline bürünmüş olan şeytanı görürler. Ona kim olduğunu sordukları zaman o, kendisinin Necidli bir şeyh olduğunu, bugün önemli bir konu üzerinde konuşacaklarını ve kendisinin de bu konuda fikir beyanında bulunmak istediğini söyler. Neticede onun da içeriye girmesine müsaade ederler. Hz. Peygamber hakkında fikir beyan etmeye başlarlar. Orada bulunanlardan bir tanesi, onun elini kolunu bağlayıp hapsedmeyi teklif eder ve Zuheyr ve Nâbiğa gibi şairleri de böyle yaptıklarını, onun da bu şairlerden farklı olmadığını ve böylece ölmesini beklemelerini söylediğinde Allah’ın düşmanı Necidli Şeyh, bu görüşün uygun olmadığını, çünkü ona böyle bir şey yaptıkları takdirde Rabbinin onu bulunduğu kötü durumdan kurtarıp, arkadaşlarına kavuşturacağını ve onların da ne pahasına olursa olsun onlara karşı cephe alacaklarını ve onları memleketlerinden çıkartıncaya kadar onlarla çarpışacaklarını söyler. Dârunnedve’de bulunanlar şeyhin doğru söylediğini kabul ederler. Bunun üzerine başka birisi onu sürgün etmeyi, böylece ondan kurtulacaklarını ve kendilerine zarar veremez hale geleceğini, gittiği yerde de ne yaparsa yapsın diye bir teklif öne sürünce Necidli Şeyh, bu görüşün de doğru olmadığını çünkü onun sözlerinin ne kadar hoş ve etkili olduğunu, gittiği yerdeki insanları kolayca etkileyebileceğini, onları kendilerine karşı kışkırtabileceğini, bu takdirde de memleketlerinde huzur kalmayacağını hatta elebaşlarının dahi öldürülebileceğini söylemesi üzerine orada bulunanlar tekrar doğru söylediğini kabul ederler. Bunun üzerine Ebû Cehil, orada toplananlardan hiç kimsenin düşünemeyeceği ve bundan başka da yapılacak hiçbir çarenin kalmadığını söyleyerek fikrini şöyle açıklamaya başlar: “Her kabileden bir genç eline kılıç alıp onu kılıçtan geçirecek ve böylece onun kanı bütün kabilelere dağılacığı için, Hâşimoğulları kan talebinde bulunmayıp, diyete razı olacaklarını ve bu sayede de ondan kurtulacaklarını söyleyince” Necidli Şeyh, bu görüşün en doğru görüş olduğunu söyler ve orada bulunanlar da onu tekrar tasdik ederler. Bunun üzerine Cebrail(as), bu durumu Hz.

Peygamber’e haber vererek o gece yatağında yatmamasını söyler. Hz. Peygamber, Medine’ye hicret eder ve hicretten sonra da bu ayet nâzil olur.²³⁸

Müşriklerin Hz. Peygamber’e uzlaşma teklif ettikleri de olmuştur: “İstediler ki, sen onlara yumuşak davransan, onlar da sana yumuşak davransınlar.”²³⁹ Kureyş’in elebaşları, Hz. Peygamber’e gelerek onların taptıklarına ve inançlarına saygı gösterir ve onlar hakkında kötü bir söz söylemezse ona karşı daha anlayışlı davranacaklarını söylemişlerdir. Bunun üzerine Hz. Peygamber de onlara karşı anlayışlı olmayı düşündüğü için bu âyet nâzil olmuştur.²⁴⁰

Ellerinden hiçbir şey gelmediğinde ise Hz. Peygamber’i korkutmaya kalkışmışlardır. “... seni Allah’tan başkalarıyla korkutuyorlar. ...”²⁴¹

3.6 Hz. Peygamber ile Alay Etmeleri

Kur’ân-ı Kerîm’de pek çok âyette kendilerinden önceki ümmetlerin yaptıkları gibi Câhiliye Çağı insanının da kendilerine elçi olarak gönderilen peygamberle alay ettikleri bildirilmiştir. Aslında bu alay etme sadece o dönem insanına has bir özellik değildi. Allah, geçmiş ümmetlerin de peygamberleriyle alay ettiğini ve onları yaptıkları sebebiyle cezaya duçar ettiğini haber vermektedir: “And olsun ki senden önceki peygamberlerle de alay edildi. Ben o küfredenlere bir süre için mühlet verdim. Sonra da onları yakalayiverdim. Benim cezalandırmam nasılmış!”²⁴² İnsanların bu şekilde alay etmelerinin sebebi; Allah’a karşı isyan ve peygamberlere olan inattan başka bir şey değildi.²⁴³ Müşriklerin alay etmelerine sebep olan hadiselerden biri Cebrail’in bir süre de olsa Hz. Peygamber’e vahiy

²³⁸ Taberî, XI, 131-141; Derveze, V, 347-348

²³⁹ el-Kalem 68/9

²⁴⁰ Derveze, I, 42-43

²⁴¹ ez-Zümer 39/36

²⁴² er-Ra’d 13/32; Ayrıca bkz. el-En’âm 6/10; el-Hicr 15/ 11, 95; el-Kehf 18/106; Meryem 19/64; el-Enbiyâ 21/41; el-Furkân 25/41-42; es-Saffat 37/12

²⁴³ Taberî, XIV, 20

indirmemesi gösterilmektedir.²⁴⁴ Onların sözlerine karşılık olarak Allah, peygamberine şu âyeti nâzil etmiştir: “... *Rabbin seni unutmuş da değildir.*”²⁴⁵

Onların alay şekillerinden biri peygamberi küçümsemek şeklinde idi: “*Seni gördükleri zaman: “Bu mu Allah’ın peygamber olarak gönderdiği?” diyerek hep seni alaya alıyorlar. “Şayet tanrılarımıza sebat göstermeseydik, gerçekten bizi neredeyse tanrılarımızdan saptıracaktı.” diyorlar. Fakat ileride azabı görecekları gün kimin yolunun daha sapık olduğunu bilecekler.*”²⁴⁶ Kur’ân-ı Kerîm onların Hz. Peygamber’ karşı büyüklük taslamak suretiyle alay ettiklerini de haber vermektedir. “*Çünkü onlar kendilerine: “Allah’tan başka hiçbir ilâh yoktur” denildiği zaman inanmayıp büyüklük taslıyorlardı.*”²⁴⁷

Hz. Peygamber ile alay edenler, Kureyş’in elebaşları olan kimselerdi. Bedir Savaşı’nda veya Bedir Savaşı’ndan önce helak olmuşlardır. O alay edenlerden bazıları: Velid b. Muğîre, Âs b. Vâil, Ebû Zem’a b. Abdi’l Esed, Esved b. Abdi Yeğus, Esved b. Muttalib ve Hâris b. Gaytalate (veya Aytalate)dir.²⁴⁸

Esved b. Abd Yeğus, Hz Peygamber’in dayısının oğludur. Peygamberi gördüğü zaman “Ya Muhammed! Bugün gökten kimse seninle konuşmadı mı?” derken, fakir Müslümanları gördüğü zaman da yanında bulunanlara hitaben “Bunlar, yeryüzünün krallarıymış. Kısra’nın mülküne konacaklarmış.” diyerek onlarla alay ederdi. Onun, Samyeli rüzgarının etkisiyle yüzünün kararması sonucu ailesinin onu tanımadığı ve sonunda da susuzluktan öldüğü rivâyeti yanında; derisinin soyularak irin toplaması üzerine öldüğü rivâyeti de mevcuttur.

Esved b. Muttalib, Hz. Peygamber’in duasıyla kör olarak Bedir Savaşı’nda veya Uhud Savaşı’nda öldürülmüştür.

²⁴⁴ Derveze, II, 146

²⁴⁵ Meryem 19/64

²⁴⁶ el-Furkân 25/41-42; Ayrıca bkz. el-Enbiyâ 21/36

²⁴⁷ es-Saffat 37/35

²⁴⁸ Taberî, XIV, 144-153

Velid b. Muğîre'nin iki oğlu Ümeyye b. Halef ve Ubey b. Halef de bu sınıfın içinde yer almaktaydı. Ubeyy, bir gün elinde kemiklerle Hz. Peygamber'in yanına gelerek elindeki kemikleri ufaladıktan sonra "Sen, Rabbinin bu kemikleri dirilteceğini mi ileri sürüyorsun?" diye sorması üzerine: "*Sahi biz bir kemik yığını kokuşmuş bir toprak iken yepyeni bir dirilişle diriltileceğiz öyle mi?*"²⁴⁹ âyeti nâzil olmuştur. Ümeyye Bedir Savaşı'nda, Ubey ise Uhud Savaşı'nda öldürülmüştür.

Nübeyh ve Münebbih İbn Haccac adındaki kardeşler ise "Allah, peygamber olarak göndermek için senden başkasını bulamadı mı? Burada senden daha yaşlı ve senden daha zengin kimseler var." diyerek Hz. Peygamber ile alay etmişlerdir. Hz. Ali her ikisini de Bedir Savaşı'nda öldürmüştür.

Züheyr b. Ebî Ümeyye Hz. Peygamber'in halası Âtike'nin oğludur. O, Hz. Peygamber'i yalanlar ve vahyi reddederdi. Fakat bu kişi Müslümanlara yapılan boykotun²⁵⁰ kaldırılmasına yardım etmiştir. Nasıl öldüğü konusunda kesin bilgi yoktur.

Âs b. Vâil ise Hz. Peygamber'in oğlu Kasım vefat ettiği zaman, "Muhammed, soyu kesik birisidir. Onun erkek evladı yaşamıyor." diyerek Hz. Peygamber ile alay etmiştir. Ayrıca Âs b. Vâil'in, Hz. Peygamber'in oğulları Kasım ve Abdullah vefat ettiği zaman "Ben Muhammed'i sevmiyorum. Çünkü onun soyu kesiktir. Bırakın şu nesli kesilmiş! Ölümünden sonra onun adını anan bulunmayacak." da demiştir. Bunun üzerine Allah: "*Doğrusu sana kin besleyendir soyu kesik olan!*"²⁵¹ âyetini indirmiştir. Âs b. Vâil zehirli bir hayvan tarafından ısırılması sonucu ayağının deve boynu kadar şişmesi üzerine ölmüştür.²⁵² Ukbe b. Muayt da Hz. Peygamber'in hiç erkek çocuğu kalmadığı için onun soyu kesik

²⁴⁹ Yasin 36/78

²⁵⁰ Habeş kralının müslümanları muhafaza etmesi üzerine Kureyşliler, peygamber ve ailesini boykot etmeye karar verdiler. Ben-i Haşim'den kız alıp vermeyecekler, onlarla konuşmayacaklar, ticaret yapmayacaklardı. Ve bu durum, Hz. Peygamber'in başı kendilerine teslim edilinceye kadar devam edecekti. Bunun için Ebu Leheb hariç tüm Beni Haşim, Şi'b Ebî Tâlib adlı vadiye toplanarak boykot edildi. (Geniş bilgi için bkz. Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, (trc. Salih Tuğ), İrfan Yayıncılık ve Ticaret, I, İstanbul 1993, 113-114)

²⁵¹ el-Kevser 108/3

²⁵² İbn Esîr, *el-Kâmil fi't-Tarih*, Dâru'l Ma'rife, II, Beyrut, Lübnan 2002, 61-66

olduğunu söyleyerek Hz. Peygamber ile alay etmiştir. Yukarıdaki ayetin Kureyş'ten bir grup hakkında nâzil olduğu da bildirilir. buna göre âyet, onlar, Ka'b b. Eşref'e hacılara yardım eden kendileri mi daha hayırlı, yoksa kavminden koparılmış olan Muhammed mi daha hayırlı? diye soru sorduklarında Ka'b b. Eşref'in onların daha hayırlı olduğunu söylemesi üzerine bu ayetin nâzil olmuştur. Taberî ise genel olarak Hz. Peygamber'e buğz eden herkesin soyunun kesik olduğunu söyler.²⁵³

3.7 Hz. Peygamber'e Eziyet Etmeleri

Câhiliye Çağı insanı, Hz. Peygamber'in görevini yapmasını engelleyemeyeceklerini anladıkları zaman ona gerek sözlü, gerekse fiili bir takım eziyetler yapmışlardır.

Mekkeliler, Hz. Peygamber'e lanet etmişler, o, övülmüş olduğu halde “müzemmem” yani zemmedilmiş diyerek onunla eğlenmişlerdir.²⁵⁴ Ebû Cehil daha da ileriye giderek Hz. Peygamber'e sövmüştür.²⁵⁵

Kureyş'in elebaşları içinde Hz. Peygamber'i en çok yalanlayıp, ona eziyet edenlerden biri Nadr b. Hâris'tir. O, İranlıların kitaplarını okuyup Yahudiler ve Hristiyanlarla beraber olduğu için, yeni bir peygamberin geleceğini biliyordu ve onun bir peygamber gelse, Yahudi ve Hristiyanlardan daha doğru yolda olacağına dair yemin ettiği ayetle bildirilmektedir: “*Kendilerine başka bir mucize gelirse ona mutlaka inanacaklarına dair kuvvetli bir şekilde Allah'a and içtiler. ...*”²⁵⁶ Ayrıca Hz. Peygamber'e “eskilerin masallarını anlatıyor” dediği için de pek çok ayet nâzil olmuştur. Hz. Ali, Nadr b. Hâris'i Bedir Savaşı'nda öldürmüştür.²⁵⁷

²⁵³ Taberî, XXIV, 697-701; Derveze, I, 184-185; Mustafa Fayda, “Âs b. Vâil”, *DİA*, III, İstanbul 1991, 449

²⁵⁴ Buhârî, *Menâkıb*, 17; *Tecrid-i Sarîh*, IX, 252

²⁵⁵ Buhârî, *Humus*, 18

²⁵⁶ el-En'âm 6/109

²⁵⁷ İbn Esîr, II, 63-64

Kureyş'in Hz. Peygamber'e karşı şiddete başvurmasının sebebi olarak onun, onların ecdadı hakkında ebediyen cehennemde kalacaklarını söylemesi ve onların da bunu atalarına karşı -özellikle Mekke'nin kurucusu Kusayy'a karşı- hakaret saymaları gösterilir.²⁵⁸

Bazıları ise daha da ileri gitmek suretiyle fiili olarak eziyette bulunmuşlardır. Hz. Peygamber'i Mekke'den çıkarmışlar,²⁵⁹ umre için Mekke'ye girmek istediğinde ise şehre girmesine mani olmuşlardır.²⁶⁰ Müşrikler, Uhud Savaşı'nda şehitlerin burunlarını, kulaklarını keserek ve gözlerini de oarak Müslümanlara da eziyet etmişlerdir.²⁶¹

Bu eziyet edenlerin başında Hz. Peygamber'in amcası Ebû Leheb gelmektedir. Nitekim onun yaptıklarına karşılık Tebbet Sûresi nâzil olmuştur: *“Ebû Leheb'in iki eli kurusun! Kurudu da. Malı ve kazandıkları ona fayda vermedi. O, alevli bir ateşte yanacak. Odun taşıyıcı olarak ve boynunda hurma lifinden bükülmüş bir ip olduğu halde karısı da ateşe girecek.”*²⁶² Şuarâ Sûresi'nin iki yüz onaltıncı ayetiyle Hz. Peygamber'e yakın akrabasının uyarılması emredildiği zaman, akrabalarını Safa Tepesi'ne toplayarak tepenin arkasında bir ordu olduğunu ve onlara saldırmak üzere olduğunu söylese, ona inanıp inanamayacaklarını sorduğu zaman; orada bulunanlar inanacaklarını çünkü onun şimdiye kadar hiç yalan söylemediğini söylediler. Bunun üzerine Hz. Peygamber, önlerinde onları bekleyen şiddetli bir azabın olduğunu söylediği zaman Ebû Leheb, “kahrolası, bizi bunun için mi buraya topladın?” demesi üzerine bu ayetlerin nâzil olduğu bildirilir. Başka bir rivâyette ise Ebû Leheb'in Hz. Peygamber'e gelerek “eğer Müslüman olursam bana ne var?” demesi üzerine Hz. Peygamber'in de “herkese ne varsa sana da o var.” dediği, Ebû Leheb'in de başkalarıyla onu aynı tutan dine yuh olsun demesi üzerine nâzil olduğu bildirilir. Onun asıl adı Abduluzza olup Kur'ân-ı Kerîm'in ona Ebû Leheb adını vermesinden sonra bu lakapla anılmıştır. Ebû Leheb'in Hz. Peygamber'in komşusu olduğu ve ona karşı sok sert bir tavır takındığı da bildirilir. Nitekim onun Hz. Peygamber'in

²⁵⁸ Leoni Caetani, *İslam Tarihi*, (trc., Hüseyin Cahid), II, İstanbul 1924-1927, 167-168

²⁵⁹ Nesâî, *Cihad*, 1, 2, 6

²⁶⁰ Tirmizi, *Sevabu'l-kur'an*, 24; Ebû Dâvûd, *Sünnet*, 22

²⁶¹ Buhârî, *el-Cihâd ve's-siyer*, 12

²⁶² et-Tebbet 111/1-5

ardından dolaşarak ve onun İslâmiyeti anlattığı kimselerin yanına giderek peygamberin amcası olduğu ve onun dediklerine inanmamalarını, çünkü onun, aklını kaybetmiş biri olduğunu söylediği gibi onun sihirbaz, yalancı, kavmini birbirine düşüren biri olduğunu da söylemiştir.

O ve karısı Ümmü Cemil, Hz. Peygamber'in kapısının önüne pislik atmışlardır. Bunun üzerine Hz. Hamza o pislikleri alıp Ebû Leheb'in başından aşağıya dökmüştür. Onlar, Hz. Peygamber'in kızlarıyla evli olan oğullarını²⁶³ sırf peygambere düşmanlık olsun diye peygamberin kızlarından boşandırmışlardır.

Ebû Leheb ve karısı Ümmü Cemil'in peygambere düşmanlık yapmalarında, Kur'ân-ı Kerîm'de ikisinin adı zikredilerek ebediyen cehennemde kalacaklarının bildirilmesi, ayrıca Ümmü Cemil'in odun taşıyıcı olarak nitelendirilmesi ve buna binaen Ümmü Cemil'in Ebû Leheb'i düşmanlık yapmaya sevk etmesi, Ümmü Cemil'in Ebû Cehil'in kız kardeşi olması ve Mekke'de nüfuzlu bir aileye mensup olması, Emevî-Hâşimî mücadelesi ve Ebû Leheb'in peygamberin amcası olması nedeniyle olumsuz etkisi, sebep olarak gösterilebilir.²⁶⁴ Ebû Leheb'in Hâşimoğulları'nın başına lider olarak geçmesinden sonra Hz. Peygamber'e karşı plan yapmıştır. Ona kabilesi için önemli bir kimse olan Abdulmuttalib'in, cehennemlik olduğunu söylettirerek peygamberi kabile üyelerinin himayesinden mahrum bıraktırmak istemiş olabilir.²⁶⁵

Ümmü Cemil, bu sûre nâzil olduktan sonra avucuna doldurduğu taşlarla Kâbe'nin yanına gelerek orada oturan Hz. Peygamber'i göremeyip yanında duran Hz. Ebû Bekir'e arkadaşının onu hicvettiğini, bu yüzden de onu bulduğu zaman elindeki taşları onun ağzına

²⁶³ Hz. Rukiyye ile Utbe, Hz. Ümmü Gülsüm ile Mu'teb evli idi.

²⁶⁴ İbn Esîr, II, 61; Derveze, I, 118-120; Buhârî, *Cenâiz*, 98, *Tefsîr*, 111; 361, 362, *Tefsîr*, 233; Müslim, *İmân*, 355; Tirmizî, *Tefsîr*, 90; *Tecrîd-i Sarîh*, XI, 167-168; M. Ali Kapar, "Ebû Leheb", *DİA*, X, İstanbul 1994; 178

²⁶⁵ W. Montgomery Watt, "Hz. Muhammed", *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, (trc. İlhan Kutluer), Kitabevi, I, İstanbul 1997, 53

dolduracağını söyler. Ayrıca kendisinin de şair olduğunu söyledikten sonra peygambere isyan edip onun emirlerini reddederek dinine de buğz eder.²⁶⁶

Hiz. Peygamber'in kapısının önüne ve geçtiğı yollara diken ve işkembe atanlardan bir de Ukbe b. Ebî Muayt'tır. Onun yaptıklarını gören Abdulmuttalib'in kızı Erva'nın oğlu Tulayb b. Umeyr b. Vehb b. Abdi Menâf b. Kusayy, o pislîğı alarak Ukbe'nin başından aşığıya dökerek ona vurur. Bunun üzerine Ukbe, annesi Erva'ya "Oğlun da artık Muhammed'e yardım eder oldu." diye şikayet ettiğinde Erva'dan beklediğinin aksine cevap alır. O, kendilerinden önce ona yardım edecek kimsenin olmadığını ve malları ve canlarının peygambere feda olduğunu söyler.²⁶⁷

Yine Kureyş'in elebaşları Hiz. Peygamber Kâbe'de namaz kılarken onun başından aşığıya yeni öldürölmüş bir devenin döl eşini atarak gülerler. Hiz. Peygamber namazını tamamladıktan sonra teker teker isimlerini sayarak "İlâhî! Ebû Cehil'i, sana havale ederim, Utbe b. Rebîa'yı sana havale ederim, Şeybe b. Rebîa'yı sana havale ederim, Velîd b. Utbe'yi sana havale ederim, Ümeyye b. Halef'i sana havale ederim, Ukbe b. Ebî Muayt'ı sana havale ederim." diyerek hepsine beddua etti. Nitekim bir süre sonra bu saydıklarının hepsi Bedir Savaşı'nda öldüröldü.²⁶⁸

*"Biz o ateşin muhafızlarını hep melekler yaptık, sayılarını da sadece inkarcılar için bir fitne vesilesi kıldık ki, kitap verilenler kesin inanç edinsin, inananların imanını artırsın, kitap verilenlerle, mü'minler şüphelenmesin, kalplerinde hastalık bulunanlarla kafirler: "Allah bu misalle ne demek istedi?"desin. ..."*²⁶⁹ Bu ayet de Ebû Cehil hakkında nâzil olmuştur. Çünkü o, bu sûrenin "üzerinde on dokuz (bekçi-melek) vardır."

²⁶⁶ İbn Hişam, *Târih*, I, 473

²⁶⁷ İbn Esîr, II, 65; M. Ali Kapar, *Hiz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti*, İlim Yayınları, İstanbul 1987, s. 128

²⁶⁸ Buhârî, *Vudû*, 74, *Salat*, 109, *el-Cihâd ve's-siyer*, 97, *Menâkıbu'l-ensâr*, 28, *Meğâzî*, 7; Müslim, *el-Cihâd ve's-siyer*, 107, 108, 109, 110; *Tecrid-i Sarîh*, I, 191-193

²⁶⁹ el-Müddessir 74/31

ayetini duyduktan sonra, müşriklere hitaben on dokuz kişiye güç yetirebileceklerini çünkü kendilerinin sayıca daha çok olduğunu söyler.²⁷⁰

“O, peygamberin getirdiğini doğrulamamış, namaz da kılmamıştı. Fakat yalanlamış ve yüz çevirmişti. Sonra da kasıla kasıla ailesine gitmişti. Bu azap sana layıktır, layık! Evet layıktır sana layık!” denecektir”²⁷¹ Ebû Cehil, Hz. Peygamber’e gelerek “Ne Rabbin, ne de sen bana güç yetiremezsin. Çünkü iki dağ arasında en zengin kişiyim.” demesi üzerine bu ayetler nâzil olmuştur. Aynı tavrı Bedir Günü de takınan Ebû Cehil bu savaşta öldürüldü.²⁷²

*“Namaz kılarken bir kulu engelleyeni gördün mü? O doğru yolda giderse ya da takva sahibi olmayı emrederse? Ne dersin engelleyen, peygamberi yalanlamış ve yüz çevirmişse? O Allah’ın her şeyi gördüğünü bilmiyor mu? Hayır! And olsun, eğer vazgeçmezse, muhakkak onu perçeminden; o yalancı, günahkâr perçeminden yaklarız.”*²⁷³ Ebû Cehil, Hz. Peygamber’i namaz kılarken gördüğü takdirde ayağını peygamberin boynuna asacağına dair Lât ve Uzzâ adına yemin etmişti. Peygamberin yanına vardığı zaman o namaz kılıyordu. Dediğini yapmayı isteyerek tuhaf hareketler yapmaya başladı. Daha sonra neden böyle yaptığı sorulduğunda Peygamber ile kendisi arasında çukur ve uçurumlar olduğunu söyledi. Hz. Peygamber ise şayet Ebû Cehil kendisine yaklaşırdı meleklerin onu paramparça edeceğini ifade etti.²⁷⁴

*“Dini yalanlayanı gördün mü? İşte o, yetimi itip kakar. Yoksulu doyurmaya teşvik etmez.”*²⁷⁵ Bu ayetler, Ebû Cehil’in vasisi olduğu yetim, malını kendisinden istemesi üzerine yetimi kovduğunda nâzil olmuştur. Başka bir rivâyette ise bu ayetlerin

²⁷⁰ Taberî, XXIII, 436-438

²⁷¹ el-Kıyâmet 75/31-35

²⁷² Taberî, XXIII, 524-525

²⁷³ el-Alak 96/9-16

²⁷⁴ Taberî, XXIV, 533-541; Buhârî, *Tefsîr*, 355; Müslim, *Sıfatı’l-kıyâme ve’l-cenne ve’n-nâr*, 38; Tirmizî, *Tefsîr*, 83; *Tecrid-i Sarîh*, XI, 220

²⁷⁵ el-Mâûn 107/1-3

onun haftada iki koyun kestiği halde kendisinden et istendiğinde isteyen kovması üzerine nâzil olduğu rivâyet edilmektedir.²⁷⁶

Ebû Cehil'in asıl adı Amr olup künyesi de Ebû'l-Hakem'dir. Hz. Peygamber, onun İslâm'a olan düşmanlığından dolayı künyesini Ebû Cehil olarak değiştirmiştir. O ve Velid b. Muğîre, Hz. Peygamber'i sırf kendi kabilelerine mensup olmadığından dolayı kabul etmemişler ve bunu da alenî bir şekilde ifade etmekten kaçınmamışlardır. Ebû Cehil, Hz. Peygamber'e leş atmaya, Safa Tepe'sinde kendisine kötü sözler söylemeye, Müslümanların Ebû Tâlib Mahallesi'nde tecrit edilip üç yıl müddetince boykot edilmesine, Kureyş'in elebaşlarını Dârünnedve'de toplayarak Hz. Peygamber'in öldürülmesine karar verilmesine kadar bir çok olayın baş kahramanlarından. Müslümanları dinlerinden vazgeçirmek için her yolu deneyen Ebû Cehil, Müslüman olan kişi şayet zenginse, onu iflas ettirmekle korkutmuş, fakirse onu döverek dininden vazgeçirmeye çalışmıştır. Bütün bu yaptıklarından dolayı Hz. Peygamber, "Her ümmetin bir Firavun'u vardır. Bu ümmetin Firavun'u da Ebû Cehil'dir" buyurmuşlardır. Ebû Cehil öldürölüp son nefesini verirken dahi kendisinin sıradan bir insan olmadığını ve kavmi içinde kendisinden daha üstün bir insan olmadığını söyleyecek kadar mağrur ve mütekebbir bir kişiydi.²⁷⁷

İbn Abbas: "o gün zalim kimse ellerini ısırarak şöyle diyecektir: "Eyvah! Keşke peygamberin maiyetinde bir yol tutsaydım. Eyvah! Keşke falancayı dost edinmeseydim. And olsun Kur'ân bana geldikten sonra, beni ondan o saptırdı." Öyle ya şeytan insanı yapayalnız, yardımsız bırakır. Peygamber de: "Ey Rabbim! Kavmim bu Kur'ân'ı büsbütün terk ettiler." der."²⁷⁸ ayeti hakkında şu açıklamayı yapmıştır:

Ayette zikredilen zâlim, Ukbe b. Ebî Muayt; dost (halil) olarak nitelenen ise Ümeyye b. Halef'tir. Dostun Übeyy b. Halef olduğu da söylenmiştir. Rivâyete göre Ukbe, yemek hazırlatır ve Kureyş'in eşrafı ile Hz. Peygamber'i de bu yemeğe davet

²⁷⁶ Derveze, I, 192-193

²⁷⁷ Buhârî, *Meğâzî*, 8; *Tecrîd-i Sarîh*, X, 150; Belâzûrî, *Ensâb*, s. 141; M. Ali Kapar, "Ebû Cehil", *DİA*, X, İstanbul 1994, 117-118

²⁷⁸ el-Furkân 25/27-30

eder. Ancak davete katılan Ukbe'ye Hz. Peygamber'in, kelime-i tevhid getirmediği takdirde yemeğini yemeyeceğini söylemesi üzerine, Ukbe şartı yerine getirir. Bunun üzerine Ümeyye b. Halef (veya Übeyy b. Halef), Ukbe'nin yanına giderek ona saabiî mi oldun"der. O da peygamberin evinden yemek yemeden ayrılmasının kendisini utandıracağını, bu yüzden de kelime-i tevhid getirdiğini söylediğinde Übeyy, bu hatasını ancak peygamberin yüzüne tükürdüğü takdirde affedeceğini söyler. Ukbe b. Muayt da, onun dediğine uyarak Hz. Peygamber'in yüzüne tükürür. Ukbe, Bedir Günü öldürülmüştür.²⁷⁹ Başka bir rivâyette ise Ukbe b. Muayt'ın, önce Müslüman olduğu ancak daha sonra Ümeyye b. Halef'in tehdidi üzerine irtidat ederek Hz. Peygamber'e yönelik eziyetlerini artırdığı bildirilir. Hatta namaz kılarken Hz. Peygamber'in başından aşağıya hayvan pisliği atacak kadar ileri gitmiştir.²⁸⁰ Bir defasında da namaz kılarken peygamberin ridasını başına geçirerek onu boğmaya da çalışmıştır.²⁸¹

Fecr Sûresi'nin Ümeyye b. Halef hakkında nâzil olduğu rivâyet edilir.²⁸² Sa'd b. Mûaz, Ümeyye b. Halef'e gelerek Hz. Peygamber'in onu öldüreceğini söyler. Ümeyye b. Halef, Hz. Peygamber'in yalan söylemediğini bildiği için hiç tepki göstermeden "eğer Muhammed söylediye doğrudur" demekle iktifa edinir nitekim o, Bedir Günü öldürülür.²⁸³

H. Peygamber, Necm Sûresi'ni okuduğunda mecliste bulunan herkes secde eder. Fakat Ümeyye b. Halef, yerden bir miktar toprak alarak "bu bana yeter" diyerek alnını toprağa sürmek suretiyle secde etmekten kaçınmıştır.²⁸⁴

*"Kendini muhtaç hissetmeyene gelince, sen ona yöneliyorsun. Oysa ki onun temizlenip arınmasından sen sorumlu değilsin"*²⁸⁵ âyetlerinin de Ebû Cehil veya Utbe b.

²⁷⁹ Buhari, *Süçûdû'l-Kur'ân*, 4, 1; *Menâkıbu'l-ensâr*, 29; *Meğâzî*, 7; Müslim, *Mesâcid*, 105; Ebû Dâvûd, *Salat*, 330; Nesâî, *İftitah*, 49; *Tecrid-i Sarîh*, IX, 312; Derveze, II, 63

²⁸⁰ Derveze, II, 63

²⁸¹ Buhârî, *Tefsîr*, 40, *Menâkıbu'l-ensâr*, 28

²⁸² Derveze, I, 154

²⁸³ Buhârî, *Meğâzî*, 2; *Tecrid-i Sarîh*, IX, 312;

²⁸⁴ Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr*, 28, *Meğâzî*, 8; Müslim, *Mesâcid ve Mevâdiu's-salat*, 105; Tirmizî, *Sefer*, 400; Ebû Dâvûd, *Süçûdû'l-Kur'ân*, 3

²⁸⁵ Abese 80/5-7

Rebîa hakkında nâzil olduğu rivâyeti yanında, bunların Ebû Cehil, Utbe b. Rebîa ve Abbas b. Abdulmuttalib üçlüsü hakkında nâzil olduğu da rivâyet edilmiştir.²⁸⁶

Yukarıda nakledilen eziyetlerle ilgili rivâyetlerin aksine, Hz. Peygamber'in kapısına sadece bir kere pislik döküldüğü, bunun haricinde başka bir hiçbir hakaret ve eziyete maruz kalmadığını söyleyenler de vardır.²⁸⁷

Bu görüşü savunanlardan biri olan Leoni Caetani:

“Kureyşîlerin muhalefedinin tarzı ve derece-i şiddeti hakkında kat'î bir fikir dermeyân etmek kâbil değildir. Bu muhalefet, ehâdisin zannettirmek istediği gibi hakiki bir zulüm ve teaddî derecesine varmış, fiiliyata çıkmış muhakkırâne iftiralar, işkenceler yapılmış mıdır? Kureyşîlerin en tercih ettikleri silâhın Müslümanları gülünç bir hale sokmaktan ve onlarla acı acı eğlenmekten ibaret olduğu muhakkaktır. İhtimal ki bazı ailelerde, bazı babalar Arabistan'ın iptidâî âdâtı ve ahlâkının genç ve âteşin efrâdı aile üzerinde kendilerine verdikleri hüküm ve nüfûzu isti'mâl ederken ibrâz-ı şiddet etmiş olacaklardır. Yahut yeni din vasıtasıyla nâil-i hürriyet olmaya hevâheş besleyen bazı kölelerin temâyülatını ve hoşyâne bir şiddetle tenkîl eylemişlerdir. Yeni din, bütün dünyada bir musibet vukua gelerek heyet-i ictimaiyyenin herc-ü merc olacağını va'd eder gibi görünüyordu. Mamafih bunlar şayet sahih ise daima istisnâî bir hal teşkil etmişlerdir. Muhaddisin bir çok mübalağalara düştükleri kabul olununca o mübalağalar bertaraf edilirse Kureyşîlerin aleyhinde söylenecek pek az bir şey kalır. Muhaddisin beyânâtına Kur'ân'dan delil ararsak bu beyânâtın kıymeti bütün azalır. Metn-i Mukaddes'te hakiki bir zulüm ve teaddiye delalet edecek hiçbir şey yoktur. Şahsa tecâvüzattan hiç bahs olunmaz. Eğer böyle bir şey olsa idi Kur'ân'da defaatla bahsi geçerdi. Halbuki Kur'ân'da, Kureyşîlerin en büyük kabahati din-i İslâma inanmak istememelerinden ve peygamber ile istihzâ etmelerinden ibaret olduğunu tekrâren görüyoruz. Yalnız bu vakadan dolayı Allah, Kureyşîleri azab-ı ebedî ile tehdit ederse âtiyedeki fıkralarda bahsedeceğimiz teaddüyât sahih olsa idi ne tehditlerde bulunmazdı!

²⁸⁶ Derveze, I, 253

²⁸⁷ W. Montgomery Watt, “Hz. Muhammed”, *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, (trc. İlhan Kutluer), Kitabevi, I, İstanbul 1997, 53

Mekkelilerin atâleti ve lakaydi deynîleri hakikatta o derece ziyâde idi ki on seneden çok uzun bir müddet zarfında hakiki mühtedîlerin miktarını yetmişden fazla tahmin edemeyiz. İhtimal ki bu miktar bile hakikatin fevkindedir.”²⁸⁸

Caetani, eziyetlerin Kur’ân-ı Kerîm’de yer almamasından dolayı böyle bir şeyin olmadığını savunurken, eserini meydana getirirken başvurduğu İslâm tarihi kaynaklarını görmezden gelmektedir.

*“Bak onlar Peygamber’den (düşmanlıklarını) gizlemeleri için göğüslerini çevirirler (gönüllerinden geçeni gizlerler). İyi bilin ki, onlar elbiselerine büründükleri zaman dahi ...”*²⁸⁹ Ayetle alakalı olarak çeşitli rivâyetler vardır. Onlar; toplantı yaptıkları zaman gökyüzüne bakarak utandıklarını ve bunu gizlemek için elbiselerini üzerlerine kapatıp göğüslerini başka tarafa çevirdikleri, kötülük yaptıkları zaman Allah’tan saklandıkları, Hz. Peygamber’i gören kafir ve münafıkların onu görmemek için elbiselerini üzerlerine çektikleri bildirilmiştir.²⁹⁰

3.8 Hz. Peygamber’i Kabullenmeme Sebepleri

Câhiliye Dönemi insanının -özellikle de zengin sınıfın- Hz. Peygamber’i kabullenmemesinin sebepleri Kur’ân-ı Kerîm’de bildirilmektedir: *“Onlara bir ayet geldiği zaman, “Allah’ın peygamberlerine verilenin bir benzeri bize de verilmedikçe sana asla inanmayız.” derler. ...”*²⁹¹ Başka bir ayette ise *“Biz seninle beraber doğru yola uyarız, yurdumuzdan atılırız.” dediler.*²⁹² Bu ayet, Hâris b. Osman b. Nevfel hakkında nâzil olmuştur. Hâris, Hz. Peygamber’e gelerek “Biz, senin söylediğinin gerçek olduğunu biliyoruz. Bizden daha fazla başı dertte olan kimse bilmiyoruz.” demiştir. Derveze, bu olayın ayetin içeriğine uygun olduğunu kabul etmekle beraber bu ayetin sadece bir kişi için nâzil olmadığını, çünkü ayette çoğul kipinin kullanıldığını, bu ve buna benzer ifadelerin de bir grup kafir tarafından söylenebileceğini savunur. Bu bağlamda Hz. Peygamber’e karşı

²⁸⁸ Caetani, II, 173-175

²⁸⁹ Hûd 11/5

²⁹⁰ Derveze, II, 448

²⁹¹ el-En’âm 6/124

²⁹² el-Kasas 28/57

çıkan elebaşları, inatçı, kibirli, kendini beğenen ve her türlü fenalığı yapmaktan çekinmeyenler ve Hz. Peygamber'e gelenin hak olduğunu kabul etmekle beraber, iman ettikleri takdirde çıkarlarının ortadan kalkacağını düşünerek iman etmeyenler şeklinde iki kategoriye ele alabiliriz.²⁹³

Peygamberin, kendi sınıflarına ait olmayan başka bir tabakadan seçilmiş olması, onların iman etmesini engelleyen önemli bir unsur idi. Çünkü onların anlayışına göre, bir kişi peygamber seçilecekse, kendileri gibi servet sahibi, itibarlı, çok erkek çocuğa sahip ve kendileriyle aynı tabakadan olmalıydı. Zira onlar, "Bu Kur'an, iki şehirden birinden bir büyük adama indirilmeli değil miydi?" diyerek serzenişte dahi bulunuyorlardı. Mele²⁹⁴ ve üyeleri, tüm nüfuzlarını Mekkeli bir yetime terk edemezlerdi. Zayıflarla aynı ortamda bulunmalarına sebep olan bir din, onların anlayışlarına kökten tersti. Çünkü zayıflar ve güçsüzlerle aynı ortamda oturulmaz bilakis onlara ancak, eziyet edilir ve insafsızca davranılırdı ve kimse de buna bir şey diyemezdi. Yeni gelen bu din ise onların bu davranışlarını yasaklıyor, maddi ve manevi yönden onların zenginliğini bozan, itibarlarını zedeleyen ve onlar için önemli gelir kaynağı olan putların kötülenmesine sebep oluyordu. Sosyal sınıf diye bir şey bırakmıyor, köle ile efendinin aynı mecliste oturmasını sağlıyordu. Onlar için son derece önem arz eden atalarına dahi dil uzatıyor ve gelenekleri-görenekleri yok sayıyordu. Ayrıca o dönemde Hz. Peygamber'in mensubu olduğu kabile ile Ümeyyeoğulları kabilesi arasında öteden beri devam eden bir sürtüşme mevcuttu. Zemzem kuyusunu bulduğu için liderlik makamını elde eden Abdulmuttalib ile Hâşimoğulları itibarını artırmıştı. Onun vefat etmesi, liderliğin Ümeyyeoğulları'na geçmesine neden olmuştu. Mekke'de Hz. Muhammed'e peygamberlik görevinin verildiği sırada Ümeyyeoğulları, Hâşimoğulları'ndan daha itibarlıydı. Savaşta komuta da onların elindeydi. Şimdi peygamberin, Hâşimoğulları'ndan çıkması, henüz daha yeni elde ettikleri bu dengeyi

²⁹³ Derveze, II, 306-307

²⁹⁴ Topluluk, kavmin seçkin, şerefli ve sözlerine itibar edilen önde gelen reisleri manalarına gelmektedir. Kureys'in şereflipleri için de kullanılır. Bu kimseler kendilerine gelen peygamberlere çeşitli şekillerde karşı koymaktaydılar. Onlara şair, kâhin, sihirbaz deyip, onlarla alay ederler ve onlara eziyet ederlerdi. Bu hareketler bütün peygamberlere yapılmıştır. Hz. Peygambere de yukarıda söylediklerimizi yapmışlar hatta onu hicrete zorlayıp, öldürmek için harekete dahi geçmişlerdir. Bazıları şunlardır: Ebû Cehil, Ebû Leheb, Ebû Süfyan, Velid b. Muğîre, Utbe b. Rebîa, Şeybe b. Rebîa, Nadr b. Hâriş, Ukbe b. Ebî Muayt, As b. Vâil, Ümeyye b. Halef, Übeyy b. Halef. (Daha geniş bilgi için bkz. İbn Manzur, *Lisânü'l-Arab*, Dâru Sâdır, I, Beyrut ts., 158-160; İbrahim Çelik, *Kur'an'da Peygamberlere Karşı*

Ümeyyeoğulları aleyhine bozacak ve Hâşimoğulları'nı Mekke'de tekrar lider konumuna getirecekti. Oysa Hz. Peygamber'in nübüvvetini reddederlerse, böyle bir durum engellenmiş olunurdu.²⁹⁵

Başka bir yerde ise Hz. Peygamber'in tebliğ ettiği dinin zenginler tarafından kabul görmemesi konusunda iki sebep öne sürülmektedir: Birinci sebep, Hz. Peygamber'in, onların yaptıkları ticareti eleştirmesi ve Kur'ân-ı Kerîm'in onların hayatlarına dair vermiş olduğu malûmata kızmalarıdır. İkincisi ise Hz. Peygamber'in vahiy alması, Mekke hiyerarşisinin alt tabakasındaki insanlar tarafından onun üstün vasıflara sahipmiş gibi algılanarak bir çok kişinin desteğini kazanarak kısa zamanda "Mekke'nin yöneticisi" konumuna geleceğini düşünmeleridir.²⁹⁶

Nitekim Kureş'in reislerinden Velîd b. Muğîre, Hz. Muhammed'i peygamber olarak kabul etmemelerinin sebebini şöyle açıklıyordu:

"Ben, Kureş'in en üstünü ve şefî olduğum halde vahiy bana gelmiyor da Muhammed'e mi geliyor? İkimiz de iki şehrin büyüğü olduğumuz halde, vahiy ne bana, ne de Sakif'in reisi Ebû Mesûd'a gelmiyor da ona mı geliyor?"

Ebû Cehil ise aynı konuda şunları söylüyordu:

"Biz ve Abdû Menâf Oğulları aramızda şeref konusunda yarış ederiz. Onlar başkalarını doyurur ve korurlar, biz de aynısını yaparız. Onlar verir, biz de onlarla aynı yarışta burun buruna giden atlar gibi eşit oluncaya dek veririz. Şimdi onlar, "Bizim adamlarımızdan biri peygamberdir, ona gökten vahiy geliyor." diyorlar. Biz onun bir eşini ne zaman elde edeceğiz. Tanrıya and olsun! Ona hiçbir zaman inanmayacağız ve onun gerçeği söylediğini kabul etmeyeceğiz."²⁹⁷ Ebû Cehil, bu sözleriyle peygamberliğin,

Güçler, Bursa 2001; "Mele'", *DİA*, XIX, Ankara 2004, 36-37; İbrahim Çelik, "Kur'an'da Mele' Terimi Peygamberler ve Onlara Uymak İstemeyenler", *UÜİFD*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, I, Bursa 1986, sayı 1, 75-83

²⁹⁵ Derveze, II, 117-118, 306-307; Mustafa Fayda, *Allah'ın Kılıcı Halid b. Velid*, Çağ Yayınları, İstanbul 1992, s. 34-35; Abdulaziz Durî, *İlk Dönem İslam Tarih i-bir önsöz-*, (trc. Hayrettin Yücesoy), Endülüs Yayınları, İstanbul 1991, s. 79-80; Bernard Lewis, *Tarihte Araplar*, (trc. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1979, s. 41-42

²⁹⁶ W. Montgomery Watt, "Hz. Muhammed", *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, (trc. İlhan Kutluer), Kitabevi, I, İstanbul 1997, 51

²⁹⁷ Lings, s. 118

çalışmakla kazanılabilecek bir şey olduğunu zannediyor, bu konudaki cehaletini ortaya koyuyordu. Nitekim Arnold da onların nübüvvet ve vahiy bilgisinden habersiz olduklarını, sadece dünya saadetine önem verip, Kâbe’de bulunan ve kendilerinin diğer kabilelere üstün olmalarını sağlayan “millî putların irsî muhafızları” olma düşüncesinin onların Hz. Peygamber’i reddedişlerine sebep olduğunu savunur.²⁹⁸

Kureyşlilerin, Hz. Peygamber’i kabullenmemelerinin başka bir sebebi de onun “beşer cinsinden” olmasıydı. Çünkü onlar, insanın bu işi yapamayacağını düşünüyorlardı.²⁹⁹

Auguste Bebel, Hz. Peygamber’e en çok karşı çıkanların, Kureyş Kabilesi’ne mensup olduklarını, bunun yazı bilimci Judas’ın Îsâ’ya karşı çıkışıyla aynı olduğunu belirtir. Aynı müfellif bu konuda “Hiçbir peygamber, kendi memleketinde etkin olamaz” diyerek peygamberlik hakkındaki genel bir anlayışa dikkat çekmektedir.³⁰⁰

Kureyş’te her kabilenin yapmakla yükümlü olduğu görevleri vardı. Yeni din, toplumdaki gerek ictimâî ve gerekse siyasi dengeyi tam anlamıyla bozuyordu. Kureyş’in elebaşları, kolayca bu yeni dinin tesirinde kalabiliyordu. Bu da onların iktidarını yok ediyordu. Yani onlar, tabi olunanlar iken tabi olanlar durumuna düşeceklerdi. Bu ise Hz. Peygamber’i kabullenmemek için yeterli bir sebepti.³⁰¹

Ümeyye b. Ebî Salt gibileri, Kureyş’in okuma-yazma bilen nâdir şahsiyetlerindendi. Bu istisnâ özelliklerinden dolayı da, kutsal metinleri inceleyebildikleri için geniş bir bilgi birikimine sahiptiler. Onların düşüncesine göre şayet, bir kişi peygamber olacaksa, bu

²⁹⁸ T. W. Arnold, *İntişâr-ı İslâm Tarihi*, (trc. Hasan Gündüzler), Akçağ Yayınları, Ankara 1971, s. 51; Muhammed Kamil Hatte, *Muhammed Aleyhisselâm’ın Peygamberliği*, (trc. İsmail Ezherli-M. Asım Köksal), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1967, s. 11

²⁹⁹ Nadim Macit, *Kur’ân ve Hadîse Göre Şirk ve Müşrik Toplum*, Damla Matbaacılık ve Ticaret, Konya 1992, s. 255

³⁰⁰ Auguste Bebel, *Hız. Muhammed ve İslam Kültürü*, (trc. Veysel Atayman), Süreç Yayıncılık ve Tanıtım Ticaret Şirketi, İstanbul 1987, s. 26

³⁰¹ Şehbenderzâde Filibeli Ahmed Hilmi, s. 111

kendileri gibi okuma-yazma bilen bir kişi olmalıydı. Bu yüzden de okuma-yazma bilmeyen bir kimseye tabi olamazlardı.³⁰²

Bir âyette onların peygamberi reddedişlerinin sebebi şöyle açıklanmaktadır: *“Kendilerine hidayet geldiğinde insanları iman etmekten ve Rablerinden mağfiret talep etmekten alıkoyan şey, sadece, öncekilerinin başına gelenlerin kendi başlarına da gelmesini, veya azabın göz göre göre kendilerine gelmesini beklemeleridir.”*³⁰³

Müşriklerin elebaşları, Hz. Muhammed’i peygamber olarak kabul etmedikleri halde, darda ve zorda kaldıkları zamanlarda, kendisinden dua istemekten de çekinmemişlerdir. Mekke’de kıtlık yaşandığı bir sırada insanlar, ölü ve kokmuş hayvanları hatta hayvan derilerini dahi yemeye başlayınca, Kureyş’in elebaşlarından Ebû Süfyân, kıtlığın kalkması için Hz. Peygamber’den Allah’a dua etmesini istemiştir.³⁰⁴

3.9 Allah’ın Peygamber’e Düşmanca Davrananların Karşısında Nasıl Davranması Gerektiğini Peygamberine Bildirmesi

Hız. Peygamber, ilâhî davetin gereğini yerine getirmek için elinden geleni yapmış, ancak Kureyş’in elebaşlarından gördüğü zulüm sonucunda ne yapması gerektiği hususunda zaman zaman kaygılanmıştır. Böyle zamanlarda Allah’ın, peygamberine onlar karşısında ne yapması gerektiğini bildirdiği pek çok ayet-i kerîme mevcuttur.

Bu ayetlerde Allah, genellikle Hz. Peygamber’i onların hidayete gelmemesine üzölmemesini, zira hidayete erdirmenin Allah’a ait olduğunu,³⁰⁵ onları yalnız başına bırakmasını,³⁰⁶ ellerinden geleni yapmalarını çünkü kendisinin görevini yaptığını,³⁰⁷ kendini bilmeyenlerden yüz çevirmesini,³⁰⁸ onlara iyi davranmasını,³⁰⁹ onlara verilen güzel

³⁰² Şakir Gözütok, “Câhiliye Aydınları”, *YYÜİFD*, Van 1998, sayı 2, yıl 2, s. 182

³⁰³ el-Kehf 18/55

³⁰⁴ Buhârî, *İstisâka*, 2, 12, *Tefsîr*, 267, 268; Müslim, *Sıfatu’l-kıyâme ve’l-cenne ve’n-nâr*, 39/40; Tecrîd-i Sarîh, III, 272

³⁰⁵ el-Bakara 2/272; Ayrıca bkz. Yûnus 10/99-100

³⁰⁶ el-En’âm 6/112; Ayrıca bkz. el-Hicr 15/3

³⁰⁷ el-En’âm 6/135; Ayrıca bkz. Yûnus 10/102; er-Ra’d 13/40

³⁰⁸ el-A’râf 7/199; Ayrıca bkz. es-Sâffât 37/174, 178

³⁰⁹ el-Hicr 15/85

şeylerden istemeyip onlar için üzülmemesini,³¹⁰ onların sözlerine üzülmemesini,³¹¹ onlara uymamasını,³¹² onların söylediklerine sabretmesini,³¹³ onları bulundukları durum üzerine bırakmasını,³¹⁴ câhillerden olmamasını,³¹⁵ yalanlamalarına sabretmesini,³¹⁶ kendisinin Allah'ın bir elçisi olduğu ve Allah'ın kendisine vermediği hiçbir şeyin onun elinde olmadığını,³¹⁷ kendisinin Allah'tan başka bir şeye tapmayacağını ve onların arzularına uymayacağını söylemesini,³¹⁸ Allah'ın âyetleri hakkında münasebetsizliğe dalanlardan yüz çevirmesini,³¹⁹ dinlerini oyun ve eğlence edinenleri ve dünya hayatının kendilerini aldattığı kimseleri bırakmasını,³²⁰ daha önce gelen peygamber, kitap ve hükme inanmazlarsa yerlerine bunları inkâr etmeyen bir kavim getirileceğini,³²¹ diğer peygamberler gibi doğru yoldan ayrılmamasını ve tebliğ ettiği dine karşılık kendilerinden hiçbir ücret istemediğini,³²² onların üzerine vekil olmadığını,³²³ mü'minlerin kafirlerin taptığı şeylere sövmemelerini, bu emre uymadıkları takdirde onların da Allah'a sövebileceğini,³²⁴ inkârlarından vazgeçmeleri halinde Allah'ın onları bağışlayacağını, şayet devam ederlerse Allah'ın diğer ümmetlere uyguladığı kanunun onlara da uygulayacağını,³²⁵ gözledikleri günü, onun da gözlediğini kendilerine bildirmesini,³²⁶ onların taptıklarına tapmamasını,³²⁷ onlar ne yapıyorsa kendilerinin de aynısını yaptığını bildirmesini,³²⁸ onlara aldırmayıp sadece görevini yapmasını,³²⁹ onların doğru yola gelmesini istese de, Allah'ın sapıklıkta

³¹⁰ el-Hicr 15/89; Ayrıca bkz. el-Fâtır 35/8

³¹¹ Yûnus 10/65; Ayrıca bkz. el-Hicr 15/97; Yâsîn 36/76

³¹² el-En'âm 6/150; Ayrıca bkz. el-Furkân 25/52, el-Ahzâb 33/1, 48; el-İnsân 76/24

³¹³ es-Sâd 38/17

³¹⁴ el-İsrâ 17/107; Ayrıca bkz. el-En'âm 6/91; ez-Zümer 39/39; ez-Zuhruf 43/89

³¹⁵ el-En'âm 6/35

³¹⁶ el-En'âm 6/34

³¹⁷ el-En'âm 6/50

³¹⁸ el-En'âm 6/56

³¹⁹ el-En'âm 6/68

³²⁰ el-En'âm 6/70

³²¹ el-En'âm 6/89

³²² el-En'âm 6/90; Ayrıca bkz. el-Furkân 25/57; es-Sâd 38/86

³²³ el-En'âm 6/66, 107; el-İsrâ 17/54

³²⁴ el-En'âm 6/108

³²⁵ el-Enfâl 8/38-40, 70-71

³²⁶ Yûnus 10/102

³²⁷ Yûnus 10/104

³²⁸ Hûd 11/121-122

³²⁹ el-Hicr 15/94

devam edenleri doğru yola ulaştırmayıp bırakacağını,³³⁰ onların yaptıklarına karşı sabretmesini, onlar için üzülmemesini ve onların tuzakları karşısında telaşlanmamasını, zira Allah'ın yardımının onun yanında olduğunu,³³¹ onlara üzülmeyip yaptıkları hileler yüzünden sıkıntıya düşmemesini,³³² tüm gerçekleri kendilerine açıkladığı halde Müslüman olmayı kabul etmezlerse, tehdit edildikleri azabın yakın mı uzak mı olduğunu göreceklerini,³³³ onları Rabbe davet etmesini ve yaptıkları her şeyi Allah'ın bildiğini,³³⁴ onları dalgınlıkları içinde bırakmasını,³³⁵ yapılan kötülükleri güzel bir davranışla def etmesini,³³⁶ onlara mühlet vermesini,³³⁷ onların yaptıklarına tapmayacağını, onların da kendisinin taptığına tapmayacaklarını,³³⁸ onlar gibi kendisinin de gözetlediğini,³³⁹ onlar hakkında acele etmemesini,³⁴⁰ onlardan yüz çevirmesini,³⁴¹ gözlerini onlardan ayırmamasını ve onlara asla uymamasını,³⁴² kendilerini uyarsa da uyarırsa da fark etmeyeceğini, zira onların asla inanmayacağını³⁴³ hatırlatmak suretiyle Sevgili Peygamberini teselli etmektedir.

Meallerinden bölümler sunduğumuz bu ayetlerden: “*Allah’tan başkasına tapanlara (ve putlarına) sövmeyin; sonra onlar da bilgisizce Allah’a söverler. ...*”³⁴⁴ meâlinde âyetin sebep-i nüzûlü ile alâkalı olarak çeşitli görüşler rivâyet edilmektedir:

a) Abdullah b. Abbas’a göre bu âyet, müşriklerin Hz. Peygamber’e gelerek “Ya bizim ilâhlarımıza hakaret etmekten vazgeçersin, ya da biz de senin Rabbini alaya alırız” demeleri üzerine nâzil olmuştur.

³³⁰ en-Nahl 16/37; Ayrıca bkz. eş-Şuarâ 26/3

³³¹ en-Nahl 16/127

³³² en-Neml 27/70

³³³ el-Enbiyâ 21/108-109

³³⁴ el-Hac 22/67-68

³³⁵ el-Mü’minûn 23/54; Ayrıca bkz. el-Meâric 70/42

³³⁶ el-Mü’minûn 23/96

³³⁷ et-Târik 86/17

³³⁸ el-Kâfirûn 109/1-6

³³⁹ et-Tûr 52/31; Ayrıca bkz. es-Secde 32/30

³⁴⁰ Meryem 19/84

³⁴¹ es-Secde 32/30

³⁴² el-Kehf 18/28; Ayrıca bkz. en-Necm 53/29

³⁴³ Yâsin 36/10

³⁴⁴ el-Enâm 6/108

b) Katâde ise, bu âyetin Müslümanların müşriklerin putlarına sövmesi üzerine onların cahil bir kavim oldukları için Allah’a sövebileceklerini, bunun üzerine de Allah’ın Müslümanlara onların putlarına sövmeyi yasaklaması mahiyetinde nâzil olduğunu bildirir.

c) Süddî ise bu âyetin sebep-i nüzûlü olarak aşağıda özetlenen hadiseyi zikretmek suretiyle konuya açıklık getirmeye çalışır: Ebû Tâlib, ölüm döşeğindeyken Kureyşliler, bir araya gelip o ölmeden yeğeninin kendilerine sataşmasını engellemesini, aksi halde öldükten sonra kendilerinin Muhammed’i öldüremeyeceklerini, çünkü şayet onu öldürürlerse Arapların kendilerini ayıplayacaklarını söylerler. Bu maksatla Muttalib adındaki bir kişiyi, Ebû Tâlib’e göndererek kendisiyle görüşmek için izin isterler. Ebû Tâlib, kendilerine izin verince Ebû Cehil, Ebû Süfyân, Nadr b. Hâris, Ümeyye b. Halef, Übey b. Halef, Ukbe b. Muayt, Amr. b. As ve Esved onun yanına gidip ondan, Muhammed’in ilâhlarına sataşmasını bırakmasını, kendilerinin de ona ve ilâhına sataşmayacaklarını söylemesini istediklerinde Ebû Tâlib, Hz. Peygamber’i yanına çağırarak onların söylediklerini yeğenine aktarır ve Hz. Peygamber’den onların bu teklifini kabul etmesini ister. Bunun üzerine Hz. Peygamber, “Eğer ben, bu teklifinizi kabul edeceğime dair size söz verecek olsam, sizler de söylediğiniz takdirde Araplara hakim olacağınız ve Arap olmayanları da haraç alarak boyun eğdireceğiniz bir sözü söyleyeceğinize dair bana söz verir misiniz?” diye bir teklifte bulununca Ebû Cehil, “Baban hakkı için evet söyleriz ve onun on mislini de söyleriz. O söz nedir?” diye sorduğu zaman Hz. Peygamber bunu: “La ilâhe illallah” diye cevaplayınca; orada bulunanlar bunu söylemeyi kabul etmezler. Bunun üzerine Ebû Tâlib, ondan kavminin bu sözden rahatsız olduğunu başka bir söz söylemesini istediği zaman Hz. Peygamber: “Ey amca! Onlar, güneşi getirip sağ elime koysalar yine de ben bunun dışında bir söz söylemem.” der. Bunun üzerine Kureyş’in elebaşları da “Ya ilâhlarımıza sövmekten vazgeçersin; ya da biz de sana ve seni gönderene söveriz” cevabını verirler.³⁴⁵

³⁴⁵ Taberî, IX, 480-483

4 Kur'ân-ı Kerîm Hakkındaki İnançları

4.1 Kendilerine Kitap İstemeleri ve Kur'ân-ı Kerîm'in

Arapça İndiriliş Sebebi

Allah, Kur'ân-ı Kerîm'in indiriliş sebebini ayetlerde açıklamaktadır: *“Kitap bizden önceki iki topluluğa (Hıristiyanlara ve Yahudilere) indirildi. Biz, onların okumasından gerçekten habersizdik” demeyesiniz diye. Yahut “Bize de kitap indirilseydi, biz onlardan daha çok doğru yolda olurduk.” demeyesiniz diye Kur'ân'ı indirdi. İşte size Rabbinizden apaçık bir delil, bir hidayet, bir rahmet geldi. ...”*³⁴⁶ Bu ayetler, “Semâvi kitaplar, iki grubun diliyle indirildi. Biz ise o kitapların dillerinden ve okumalarından habersizdik. Eğer bize, bizim dilimizle Allah'tan bir kitap gelseydi onlardan daha doğru yolda olurduk.” demelerine karşılık nâzil olmuştur. *“... biz, onların okumasından habersizdik. ...”* cümlesi onların itirazlarını ortadan kaldırmaktadır.

Yukarıdaki ayetler, Câhiliye Çağı insanının kendilerine bir kitap indirilmesini beklediklerini göstermektedir. Çünkü onlar, kendilerine kitap indirilen milletlerin - Yahudiler ve Hıristiyanlar- taşkınlık içerisinde olmalarına şaşırıyor ve eğer kendilerine kitap indirilmiş olsa onlardan daha iyi olacaklarını iddia ediyorlardı. Bazı bilgileri Tevrat ve İncil'den öğrendiklerinden doğru yolu bulmanın ilâhi kitapları okumaktan geçtiğine inanıyorlardı.³⁴⁷

Câhiliye Çağı insanı, Hz. Peygamber'den dediklerinin doğruluğunu ispat etmesi için kendilerinden her birine kitap indirilmesini istiyordu: *“Daha doğrusu onlardan her biri, kendisine açılmış sayfeler verilmesini istiyor.”*³⁴⁸ Müfessirlerin bir kısmına göre müşrikler, Hz. Peygamber'e gelerek ona tabi olmanın şartı olarak içlerinden bazılarına peygambere tabi olmaları gerektiğini söyleyen bir kitap getirmesini istemişlerdir. Bir kısım müfessir ise peygambere tabi olmanın şartı olarak her birine kendisinin, Allah'ın

³⁴⁶ el-En'âm 6/156-157; Ayrıca bkz. es-Sâffât 37/168-169

³⁴⁷ Taberî, X, 5-10; Derveze, III, 118-120

³⁴⁸ el-Müddessir 74/52

elçisi olduğunu ve ona tabi olmalarının gerektiğini bildiren birer kitap istemeleri üzerine bu ayetin nâzil olduğunu söylerler.³⁴⁹

Bazen de daha ileri giderek kendilerine peygamberlik de verilmesini, aksi takdirde ona inanmayacaklarını söyledikleri de olurdu. “*Onlara bir ayet geldiği zaman, “Allah’ın peygamberlerine verilenin benzeri bize de verilmedikçe kesinlikle sana inanmayız.” derler. ...*”³⁵⁰ Bu ayet, Velid b. Muğîre (veya Ebû Cehil) hakkında nâzil olmuştur. Nitekim onlar, Hz. Peygamber’e gelerek nübüvvet gerçek olmadığını, eğer gerçek olsaydı da kendilerinin bu göreve ondan daha layık olduklarını, çünkü peygamberden hem daha yaşlı, hem de daha zengin olduklarını söylemişlerdir. Ayet, müşriklerin kibirli, zengin elebaşlarının Hz. Peygamber’i kıskandıklarını göstermesi açısından önem arz etmektedir.³⁵¹

Kur’ân-ı Kerîm’i Hz. Peygamber’e indirildiğinden dolayı kabul etmediklerini, eğer o, onların zenginlerinden birine nâzil olsa kabul edeceklerini gösteren âyetler de mevcuttur. “*Ve: “Ne olurdu şu Kur’an, iki şehirden bir büyük adama indirilseydi ya?” dediler.*”³⁵² Âyette kendisinden söz edilen “büyük adam” ile kimin kastedildiği konusunda farklı görüşler vardır. Bazı rivâyetlerde bunun Mekke’den Velîd b. Muğîre el-Mahzûmî veya Taif’ten Habîb b. Amr b. Umeyr es-Sakafî olduğu bildirilir. Bazı rivâyetlerde ise Mekke’den Utbe b. Rebîa veya Taif’ten İbn Abdi Yalil es-Sakafî; başka bir rivâyetle ise Mekke’den Velîd b. Muğîre veya Taif’ten Urve b. Mesûd, bir başka rivâyetle ise Mekke’den Velîd b. Muğîre veya Taif’ten Kinâne b. Amr b. Umeyr olduğu kaydedilir.³⁵³ Kureyş’in ileri gelenleri, peygamberliğe kendilerinin daha layık olduğu kanaatine sahiptiler. Çünkü yukarıdaki isimler, mal, mevki ve evlat itibarıyla toplumda üst tabakada olan kimselerdi. Eğer kendilerine kitap getiren bir peygamber olacaksa da onun bu özelliklere sahip birisi olması gerekirdi. Oysa kendilerine peygamber olarak

³⁴⁹ Derveze, I, 111

³⁵⁰ el-En’âm 6/124

³⁵¹ Derveze, III, 95-96

³⁵² ez-Zuhruf 43/31

³⁵³ Taberî, XX, 580-582

gönderildiğini söyleyen kimse ne zengin idi, ne de erkek evladı vardı. Bu ise onların, onun getirdiklerini reddetmeleri için yeterince önemli bir konuydu.³⁵⁴

Âyetin devamında “Ben de âyet indireceğim” diyen kişinin, bir süre Hz. Peygamber’in vahiy katipliğini yapan ancak daha sonra irtidat eden Abdullah b. Sa’d b. Ebû Serh olduğu kaydedilir.³⁵⁵ Vahiy katipliği yaptığı sırada Hz. Peygamber’in söylediklerinin aksini yazan, “gafûru’n rahîm” yazması gerekirken “azîzun hakîm” yazdığı rivâyet edilen bu zât, Mü’minûn Sûresi’nin on dördüncü ayetini³⁵⁶ yazdırırken Hz. Peygamber’den önce âyeti tamamladı. Hz. Peygamber de onun doğru söylediğini, dediği gibi yazmasını istedi. Bunun üzerine onun: “Allah’ın gönderdiği gibi âyetler indirebileceğini” söylemesinin, bu ayetin nüzûlüne sebep olduğu rivâyet olunur.³⁵⁷

4.2 Kur’ân-ı Kerîm’e “Sihir, Eskilerin Masalı, Peygamber Uydurdu, Yalan”

Demeleri ve Kur’ân-ı Kerîm’i İnkâr Etmeleri

Câhiliye Çağı insanının, Kur’ân-ı Kerîm’i kabul etmemek için çeşitli bahaneler öne sürdüklerini belirten ayetler mevcuttur. Hz. Peygamber, hak bir kitap olarak Kur’ân-ı Kerîm’i getirdiğinde Kureyşliler, bu gelen vahiylerin Allah’tan geldiğini inkar ederek

³⁵⁴ Derveze, III, 371-372

³⁵⁵ Bu kişi, Medine’ye hicret ettikten sonra bir süre Hz. Peygamber’in vahiy katipliğini yapmış olup daha sonra sonra irtidat eden ve Mekke’nin fethi üzerine “kanı heder edilenler”dendir. Hz. Peygamber’e ve müslümanlara yaptıkları eziyetlerden dolayı, Mekke’nin fethi günü Hz. Peygamber’in görüldükleri yerde öldürülmesini emrettiği altı erkek ve dört kadından oluşan bu kişiler, İkrîme b. Ebû Cehil, Hebbâr b. Esved, Abdullah b. Sa’d b. Ebî Serh, Mikyes b. Sabâbe el-Leysî, Huveyris b. Nukays, Abdullah b. Hilal b. Hatal el-Edremî, Hind b. Utbe, Sâre, Fertena ve Kureybe idi. Bunlardan İbn Hatal, Mikyes ve Huveyris öldürülmüştür. (Geniş bilgi için bkz. İbn Sa’d, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ*, Dâru’s-Sâdır, II, Beyrut 1968, 136) Bu listede yer alan Abdullah b. Ebî Serh’in de öldürülmesine karar verilmiştir. Fakat süt kardeşi Hz. Osman’a sığınması üzerine ölümünden kurtulmuştur. Tekrar müslüman olup İslâm fetihlerine katılarak önemli başarılarla imza atmıştır. (Geniş bilgi için bkz. Mustafa Fayda, “Abdullah b. Sa’d b. Ebû Serh”, *DİA*, I, 130-131)

³⁵⁶ “Sonra o damlayı bir pıhtıya dönüştürdük, bu pıhtıyı bir et parçacığına dönüştürdük., bu et parçacığını bir takım kemiklere çevirdik, derken bu kemiklere bir et giydirdik; sonra ona bambaşka bir yaratık olarak hayat verdik. Bak ne şanlı o Allah, yaratanların en güzeli!”

³⁵⁷ Derveze, III, 74

onun sihir olduğunu iddia etmişlerdir.³⁵⁸ “... Bu, apaçık bir büyüden başka bir şey değildir” derlerdi.”³⁵⁹

Bahanelerden bir tanesi de büyüdür: “Onlara katımızdan gerçek (Kur’ân) gelince: “Musa’ya verilen (mucizeler) gibi ona da verilmeli değil miydi?” dediler. Peki, daha önce Musa’ya verileni de inkar etmemişler miydi?” dediler. Onlar: “Birbirini destekleyen iki büyü.” ve “Biz hiç birine inanmayız.” dediler”³⁶⁰ Müşrikler, Hz. Muhammed peygamber olarak tebliğ vazifesine başladığı zaman peygamberler hakkında bilgi sahibi olmak maksadıyla Medineli Yahudilere bir kişi göndermişlerdir. Yahudiler peygamberlerin, doğru, dürüst ve Musa gibi vahiy aldığını söylediklerinde Kureyşli müşrikler hem Hz. Musa’ya hem Hz. Muhammed’e sihirbaz, onlara gelen vahye de sihir diyerek onu yalanlamışlardır. Başka bir rivâyette ise hem Kureyşlilerin, hem de Yahudilerin yalanladıkları bilgisi vardır.³⁶¹

“Sana kağıt üzerinde yazılmış bir kitap indirseydik ...”³⁶² Bu ayet, müşriklerin elebaşlarından bazıları, Hz. Peygamber’e gelerek üzerinde yazı bulunan bir sahife gelmediği müddetçe ona asla inanmayacaklarını söylemeleri üzerine nâzil olmuştur.³⁶³

Başka bir bahaneleri ise Kur’ân-ı Kerîm’e eskilerin masalı demeleridir. “... “Bu Kur’ân, eskilerin masallarından başka bir şey değildir” derler”³⁶⁴ Ebû Süfyân, Ebû Cehil ve Nadr b. Hâris gibi müşriklerin elebaşları Kur’ân-ı Kerîm’i dinliyorlardı. Ebû Cehil, onu dinledikten sonra Nadr b. Hâris’e “Muhammed, ne diyor?” diye sorduğunda Nadr, “Eskilerin masallarını anlattığından başka bir şey bilmiyorum” diye cevap vermiştir. Ebû Süfyân ise onun söylediklerinin gerçek olduğunu söylediği zaman Ebû

³⁵⁸ Taberî, XX, 579-580

³⁵⁹ el-En’âm 6/7; Ayrıca bkz. er-Rûm 30/58; es-Sebe’ 34/43; es-Saffat 37/15; ez-Zuhruf 43/30; el-Ahkâf 46/7; el-Müddessir 74/24

³⁶⁰ el-Kasas 28/48

³⁶¹ Derveze, II, 299-300

³⁶² el-En’âm 6/7

³⁶³ Derveze, III, 27-28

³⁶⁴ el-En’âm 6/25; Ayrıca bkz. el-Enfâl 8/31; en-Nahl 16/24; el-Mü’minûn 23/83; el-Furkân 25/5; en-Neml 27/68; el-Ahkâf 46/17; el-Kalem 68/15; el-Mutaffîfîn 83/13

Cehil, ona kızarak “onu doğrulamaktansa ölmeniz daha iyidir” diyerek kızgınlığını ifade etmesi bu ayetin sebep-i nüzûlü olarak zikredilir.³⁶⁵

“Esâtîru’l-evvelîn” yani “eskilerin masalı” tabirini ilk kullanan Nadr b. Hâris’dir. Çünkü o, ticaret maksadıyla İran’a gittiği zaman orada Kitab-ı Mukaddes’ten Hristiyanların efsanevi kahramanlarından olan Rüstem ve İsfendiyar’ın hikayelerini dinler ve memleketine geri döndüğü zaman da çevresindekilere bunları anlatırdı. Nitekim: “İnsanlardan kimi de vardır ki, bilgisizce Allah yolundan saptırmak ve sonra da onu alaya almak için boş lafı satın alırlar. İşte onlara aşağılayıcı bir azap vardır”³⁶⁶ ayeti de onun hakkında nâzil olmuştur.³⁶⁷

“İnkâr edenler: “Bu (Kur’ân), yalnızca onun uydurduğu bir yalandır. Başka bir topluluk da bu hususta ona yardım etmiştir.” dediler. ...”³⁶⁸ Bu sözleri söyleyenler de yine Nadr b. Haris ve arkadaşlarıdır. Onlar, Hz. Peygamber’in okuma-yazma bilmediğini bildikleri halde, yalana başvurmaktan da geri durmamışlardır. Ayette geçen topluluktan maksat Yahudiler ve Hristiyanlardır.³⁶⁹

Öne sürdükleri bir diğer bahaneleri ise ayetlere yalan diyerek onları inkar etmeleridir: “Gerçekten onlar, kendilerine hak geldiğinde onu yalanlamışlardı. ...”³⁷⁰

Fussilet Sûresi 40. ayette geçen “... ayetlere dil uzatmaktan ...” maksat, müşriklerin gürültü yaparak ve ıslık çalarak ayetleri alaya almaları, yalanlamaları, ayetlere karşı direnmeleri, inatlaşmaları, ortak koşmaları, inkar etmeleri ve Allah’ın kitabındaki ayetlerin yerlerini değiştirmeleridir.³⁷¹

Ayetlere yalan diyenlerin sonunun nasıl olacağı da bildirilmektedir: “Ayetlerimizi yalanlayanlar ve büyüklenip onlardan yüz çevirenler var ya, işte onlar ateş onlar orada ebedi kalacaklardır. Allah’a karşı yalan uyduran veya onun ayetlerini yalanlayanlardan

³⁶⁵ Taberî, XI, 141-143; Derveze, III, 37, V, 348

³⁶⁶ Lokmân 31/6

³⁶⁷ Derveze, III, 161; Şerafettin Gölcük, “Esâtîr”, DİA, XI, İstanbul 1995, 359

³⁶⁸ el-Furkân 25/4; Ayrıca bkz. Yûnus 10/38; el-Enbiyâ 21/5; es-Secde 32/3; es-Sebe’ 34/43; es-Sa’d 38/7

³⁶⁹ Taberî, XVII, 397-399; Derveze, II, 43

³⁷⁰ el-En’âm 6/5, Ayrıca bkz. el-En’âm 6/33, 39, 49, 57, 66;150; el-Mâide 5/86; el-A’râf 7/36, 182; Yûnus 10/39; el-Hac 22/57; eş-Şuarâ 26/6; el-Mü’min 40/70; el-Fussilet 41/40; el-Ahkâf 46/11; el-Kâf 50/5; et-Teğâbün 64/10; el-Kalem 68/44; en-Nebe’ 78/28; el-Inşikak 84/22

³⁷¹ Taberî, XX, 440-442

*daha zalim kimdir? Onların kitaptaki nasipleri erişecektir. ...*³⁷² Ayette geçen “kitaptan nasipleri erişir” sözü hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. Bu nasib kelimesine azab, kişiler hakkında daha önce yazılan sıkıntı ve mutluluk, dünyada yapılan iyilik ve kötülük, hayır ve şerr, kişinin yaptığı iftiradan dolayı yüzünün simsiyah kesilmesi, ömür, rızık ve amel olarak mana verilirken Taberî, son görüşü yani insanın ölmenden önce elde edeceği unsurlar olan ömür, rızık ve ameli tercih eder.³⁷³

*“Ayetlerimizi yalanlayanlar ve ayetlere uymayı kibirlerine yediremeyenler var ya, onlara göklerin kapıları açılmaz. Onlar, deve iğnenin deliğinden geçinceye kadar cennete de giremezler. ... Onlar için cehennem ateşinden döşekler, üstlerine de örtüler vardır. İşte zalimleri böyle cezalandırır.”*³⁷⁴ Bu ayette geçen “cemel” yani “deve” sözü farklı şekillerde yorumlanmıştır. Abdullah b. Mesud, Hasan-ı Basrî, Ebu’l-Âli, Dehhak, Abdullah b. Abbas kelimeyi “cemel” şeklinde okuyarak “erkek deve” manasını vermişlerdir. Devenin iğnenin deliğinden geçmesi mümkün olmadığı için, kafirlerin asla cennete giremeyeceklerini söylemişlerdir. İbn Abbas, Saîd b. Cübeyr ise “cümel” şeklinde okuyarak gemi halatı manasını vermişler ve gemi halatının iğnenin deliğinden geçmesinin imkansız olmasından dolayı da onların asla cennete giremeyeceklerini ifade etmişlerdir.³⁷⁵

*“Ayetlerimize yalanlayanlara gelince, yoldan çıkmalarından dolayı onlar azap çekeceklerdir.”*³⁷⁶ *“Hayır, hayır, doğrusu siz dini yalanlıyorsunuz.”*³⁷⁷

Câhiliye çağı insanı, Hz. Peygamber’e Kur’ân-ı Kerîm’i bir kişinin öğrettiğini düşünüyor ve bunu da ifade ediyorlardı: “... onlar: “Mutlaka onu bir insan öğretiyor.” da diyorlar. ...”³⁷⁸ Ona Kimin öğrettiği konusunda farklı görüşler vardır. Onun, Mekke’de yaşayan ve Hz. Peygamber’in de zaman zaman yanına gittiği Hristiyan demirci Bel’am

³⁷² el-A’râf 7/36-37

³⁷³ Taberî, X, 167-176

³⁷⁴ el-A’râf 7/40-41; Ayrıca bkz. el-Maide 5/86

³⁷⁵ Taberî, X, 188-196

³⁷⁶ el-En’âm 6/49; Ayrıca bkz. el-Hac 22/57

³⁷⁷ el-İnfitâr 82/9

³⁷⁸ en-Nahl 16/103

olduğu söylenmekle beraber,. bazen de onun, Yaiş veya Hadrami Kabilesi'nden Tevrat'ı okuyabilen Cebr adlı bir köle veya yine Tevrat'ı okuyabilen Yeşar adlı bir kimse olduğu gibi, Selmân-ı Fârisi olduğu da söylenmiştir.³⁷⁹

“... *Eğer onlar, bunları inkar ederse şüphesiz yerlerine bunları inkâr etmeyecek bir topluluk getiririz.*”³⁸⁰ Ayette zikredilen Allah'ın ayetlerini inkâr edebilecek olanlar ve ayetlerin kendilerine emanet olarak bırakılabilecek kimselerin kimler olduğu konusunda farklı görüşler vardır:

a) Katâde, Dehhâk, Süddî, İbn Cüreyc ve Abdullah b. Abbas, Allah'ın ayetlerini inkar edecek olanların “Mekkeli müşrikler”; kendilerine Allah'ın ayetlerini emanet edileceklerin ise “Ensar” olduğunu söylerler.

b) Ebû Recâ ise ayetleri inkar edenlerin “Mekkeliler”; emanet edilenlerin ise “Melekler” olduğu görüşündedir.

c) Katâde, başka bir görüşünde ise ayetleri inkar edenlerin “Kureyşliler”, emanet edilenlerin ise bundan önceki ayetlerde³⁸¹ zikredilen “on sekiz peygamber” olduğunu söyler.

d) Taberî ise bu ayetten önceki ve sonraki ayetlerde peygamberlerden bahsedildiğini ve bu ayetin de onlarla alakalı olduğunu söyleyerek son görüşü tercih eder.³⁸²

“... *zalimler Allah'ın ayetlerini açıkça inkar ediyorlar. ...*”³⁸³ *Ayetleri inkar edenlerin sonunun ne olacağını da Kur'ân-ı Kerîm bildirmektedir. “... ayetlerimizi inkar etmiş ve kafir olarak ölmüş olanlara gelince, işte Allah'ın, meleklerin ve bütün insanların laneti onların üzerinedir. Onlar sonsuza kadar o lanetin içinde kalırlar. Artık ne azapları hafifletilir, ne de yüzlerine bakılır.*”³⁸⁴ “*Allah'ın ayetlerine inanmayanları, Allah elbette*

³⁷⁹ Taberî, XIV, 364-369; Derveze, IV, 55

³⁸⁰ el-En'âm 6/89

³⁸¹ el-En'âm 6/75, 84-87

³⁸² Taberî, IX, 388-392

³⁸³ el-En'âm 6/33; Ayrıca bkz. el-Hicr 15/13; el-Kehf 18/105; el-Hac 22/57; es-Sâffât 37/170; el-Mümtehine 60/1; el-Mü'min 40/4; el-Fussilet 41/41; el-İnşikak 84/20

³⁸⁴ el-Bakara 2/161-162

doğru yola iletmez ve onlar için elem verici bir azap vardır.”³⁸⁵ “Kendilerine karşı ayetlerimiz açık açık okunduğu zaman, o kafirlerin yüzlerinden inkarlarını anlarsın; hemen hemen karşılarında ayetlerimizi okuyanlara karşı saldırıverecek gibi olurlar. De ki: “Şimdi size bundan daha kötüsünü haber vereyim mi: Ateş! Allah onu inkar edenlere va’d etti. O, ne kötü akıbetir!”³⁸⁶ “Kafir olanlar dediler ki: “Biz bu Kur’ân’a da ondan önceki kitaplara da asla inanmayız.” dediler. Fakat o zalimler Rablerinin huzurunda durduruldukları zaman hallerini bir görsen! Birbirlerine laf atıp dururlar. Zayıf ve güçsüz görülenler, büyüklük taslayanlara: “Siz olmasaydınız biz mutlaka mü’min olurduk” derler”³⁸⁷

Hiz. Peygamber’e vahiy gelip gelmediğini kontrol ederler ve birkaç gece üst üste vahiy gelmeyince sevinçlerini açıkça gösterirlerdi.³⁸⁸ Ayet nâzil olmadığı zaman da peygambere, bir şeyler uydurmasını söyledikleri dahi olurdu.³⁸⁹ “Sen onlara bir ayet getirmediğin zaman “onu bir yerlerden derleyip toplayaydın ya!” derler. ...”³⁹⁰

Ayetlere karşı tavırları da yine Kur’ân-ı Kerîm’de mevcuttur: “Rablerinden kendilerine gelen her yeni uyarı gelse, onlar mutlaka onu alaya alarak kalpleri de gaflette olarak dinlerler.”³⁹¹ “Allah’ın ayetleri hakkında tartışanları görmedin mi? Nasıl da döndürölüyorlar.”³⁹²

4.3 Kur’ân-ı Kerîm’i Dinlemeleri

Câhiliye Çağı insanı, her ne kadar Kur’ân-ı Kerîm’i inkâr edip onu yalanlasalar da onu dinlemekten de kendilerini alıkoyamıyorlardı: “İçlerinden bazıları da seni Kur’ân okurken dinlerler. ...”³⁹³ Başka bir ayet de onların Kur’ân-ı Kerîm’i hangi amaçla dinlediklerini açıklamaktadır: “Biz, çok iyi biliriz seni dinledikleri zaman ne maksatla dinlediklerini ve birbirleriyle fısıldaşırken de o zalimlerin: “Siz, ancak

³⁸⁵ en-Nahl 16/104

³⁸⁶ el-Hac 22/72

³⁸⁷ es-Sebe’ 34/31

³⁸⁸ Buhârî, *Teheccüd*, 4; Derveze, I, 161-162

³⁸⁹ Taberî, X, 654-656

³⁹⁰ el-A’râf 7/203

³⁹¹ el-Enbiyâ 21/2

³⁹² el-Mü’min 40/69

³⁹³ el-En’âm 6/25, 42

*büyüklenmiş bir adama uyuyorsunuz!” dediklerini*³⁹⁴ Müşrikler, Kur’ân-ı Kerîm’i dinledikten sonra Dârûnnedve’de toplanarak Hz. Peygamber’in sihirbaz olduğunu söylerlerdi.³⁹⁵ Onlar, hem Kur’ân-ı Kerîm’i dinler, hem de onu dinledikten sonra Allah’a, peygambere ve kitaba küfredelerdi.³⁹⁶

Ebû Süfyân b. Harb, Ebû Cehil b. Hişâm ve Ahnes b. Şerîk gibi kimseler birbirlerinden habersiz bir şekilde Kur’ân-ı Kerîm’i dinlemek için bazı geceler Hz. Peygamber’in evinin yanına gelirlerdi. Sabah yaklaşıncı evlerine gitmek üzere yola çıktıkları zaman birbirlerini görünce yaptıklarının yanlış olduğunu söyleyip bir daha böyle yapmama konusunda anlaşılardı. Böyle bir olay üç gece arka arkaya vuku bulduktan sonra Ahnes b. Şerik, Ebû Süfyân’ın yanına giderek dinledikleri şey hakkındaki fikrini sorunca Ebû Süfyân, dinlediklerinden bazısını anladığını bazısını ise anlamadığı söyler. Bunun üzerine Ahnes, Ebû Cehil’in yanına gider ve ona da aynı soruyu yöneltir. Ebû Cehil, “Biz ve Benû Abdi Menâf şeref için münâzaa ettik. Onlar doyurdular, biz de doyurduk. Onlar yüklediler, biz de yükledik. Onlar verdiler, biz de verdik. Ta diz dize geldik, iki yarış atı gibi olduk. Neticede bizden bir nebi vardır ki ona gökten vahiy gelir, diye üstünlük tasladılar. Biz, bunun gibisine ne zaman kavuşuruz. Vallahi! Ona ne asla iman ederiz, ne de onu tasdik ederiz” diye cevap verince Ahnes onun yanından ayrılır.³⁹⁷

Müşrikler, Kur’ân-ı Kerîm’i dinledikleri zaman oldukça etkilenirlerdi. Bunlardan biri de Utbe b. Rebâ’dır. Müslümanların sayısının artmaya başlamasından endişe eden Utbe, Hz. Peygamber’e yaptıklarından vazgeçtiği takdirde kendisini en zengin kişi yapacakları, hasta ise tedavi ettirecekleri şeklindeki teklifleri sunmak üzere Hz. Peygamber’in yanına gider. Konuşması bittikten sonra Hz. Peygamber de Utbe’ye Fussilet Sûresi’ni okur. Sûreden oldukça fazla etkilenen Utbe, geri döndüğünde ondaki değişikliği fark eden arkadaşları sebebini sorar. O dinlediği şeyin şimdiye kadar

³⁹⁴ el-İsrâ 17/47

³⁹⁵ Taberî, XIV, 611-612

³⁹⁶ Buhârî, *Tevhid*, 35, 45, 53, *Tefsîr*, 194; Müslim, *Salat*, 145; Tirmizî, *Tefsîr*, 18; Nesâî, *İftitâh*, 80; *Tecrid-i Sarîh*, XI, 130-131

³⁹⁷ İbn Hişâm, *Tarih*, I, 233-234

dinlediklerine benzemediğini söyleyince onlar, peygamberin Utbe'ye sihir yaptığını iddia ederler. Utbe ise, Peygamberi sonuna kadar koruyacağını kendilerinin de istedikleri gibi düşünebileceğini söyler.³⁹⁸

Bu olay, Utbe b. Rebîa ve arkadaşları hakkında önemli bilgiler vermektedir. Nitekim yaptığı tekliflerle onun, yeni bir şey ortaya koyan bir insanın ne isteyebileceğini düşündüğünü; Kur'ân'ı Kerîm dinlediğinde etkilenmesinin ise onun bilgisinin genişliğini, şair, kahin gibi kimseler hakkında bilgi sahibi olduğunu göstermektedir. Ayrıca Utbe'nin değiştiğini fark eden arkadaşlarının da insan psikolojisinden anlayacak kadar bilgiye sahibi oldukları anlaşılmaktadır.³⁹⁹

*“Ayetlerimiz hakkında münasebetsizliğe dalanları gördüğün vakit, kendilerinden yüz çevir, ta ki başka bir söze dalsınlar. ...”*⁴⁰⁰ Bu ayetin, Hz. Peygamber'in yanına gelerek Kur'ân-ı Kerîm dinleyip sonra da onunla alay eden müşrikler hakkında nâzil olduğu kaydedilir.⁴⁰¹

Müşrik kadınları, erkekleri ve çocukları sadece Hz. Peygamber'i Kur'ân-ı Kerîm okurken dinlemezlerdi. Onlar, Hz. Ebû Bekir'in de Kur'ân-ı Kerîm okumasını şaşkınlıklar içerisinde dinlerlerdi. Hatta Hz. Ebû Bekir'in, Kur'ân-ı Kerîm okurken ağlaması müşriklerin elebaşlarını korkuturdu.⁴⁰²

4.4 Kur'ân-ı Kerîm'e Yüz Çevirmeleri

Câhiliye Çağı İnsanı, Kur'ân-ı Kerîm'i dinledikleri olduğu gibi çoğu zaman da ondan yüz çevirirdi: *“Peygamber de dedi ki: “Ey Rabbim! Kavmim bu Kur'ân'ı bir*

³⁹⁸ İbn Hişam, Tarih, I, 213-214

³⁹⁹ Ahmet Lütfî Kazancı, “Câhiliye Devri İnsanında Akli Durum”, *UÜİFD*, II, Bursa 1987, sayı 2, 125-126

⁴⁰⁰ el-En'âm 6/68

⁴⁰¹ Taberî, IX, 314; Derveze, III, 62

⁴⁰² Buhârî, *Salat*, 86

kenara itip bıraktılar.”⁴⁰³ “Kendilerine Rablerinin ayetlerinden herhangi bir ayet gelse, mutlaka ondan yüz çevire geldiler.”⁴⁰⁴

“... Hem ona yaklaşımdan alıkoyarlar hem de kendileri ondan uzaklaşırlar. ...”⁴⁰⁵ Müfessirlerin bir kısmı bu ayetin, müşriklere karşı Hz. Peygamber’i savunan, aynı zamanda da onun davetine icabet etmeyen amcası Ebû Tâlib hakkında nâzil olduğunu belirtir. Diğer bir kısmı ise söz konusu ayetin Hz. Peygamber’e engel olan müşriklerin elebaşları hakkında nâzil olduğunu söyler. Derveze’ye göre ise bu ayet, müşriklerin elebaşlarını tasvir etmektedir.⁴⁰⁶

Onların Kur’ân-ı Kerîm hakkında yaptıkları meydan okumalarından biri de Kur’ân’da: *“... O Kur’an ona birden indirilse ya! ...”⁴⁰⁷* şöyle nakledilmektedir. Öte yandan müşrikler, Tevrat, Zebur ve İncil gibi Kur’ân-ı Kerîm’in de toptan indirilmesi gerektiğini söylerlerdi. Onlar, bu bilgiyi ehl-i kitaptan öğrenmişlerdir. Ancak Tevrat, Zebur ve İncil’in de toptan indirilmeyip peyderpey indirildiği, zira bunların içersinde yer alan konuların birbirlerinden kopuk olduğuna dikkat çekilerek konuya açıklık getirilmektedir.⁴⁰⁸

“Bir de küfredenler: “Şu Kur’ân’ı dinlemeyin ve ona yaygara yapın. Belki bastırırsınız.” dediler”⁴⁰⁹ Câhiliye Çağı insanı, Kur’ân-ı Kerîm okunduğu zaman ona uyulmamasını, onunla amel edilmemesini, onun geçersiz kılınmasını, onun anlaşılmasını sağlamak için birbirlerine tavsiyelerde bulunarak, el çırpmayı, ıslık çalmayı, konuşup bağırmayı denemişlerdir.⁴¹⁰ Böyle yaparak, Hz. Peygamber’e galip

⁴⁰³ el-Furkân 25/30

⁴⁰⁴ el-En’âm 6/4, Ayrıca bkz. el-En’âm 6/46; el-Kehf 18/56; el-Enbiyâ 21/32; el-Mü’minûn 23/66-67; el-Furkân 25/30; eş-Şuarâ 26/5; Yâsin 36/46; es-Sâd 38/68; el-Fussilet 41/4; el-Müddessir 74/49

⁴⁰⁵ el-En’âm 6/26

⁴⁰⁶ Derveze, III, 38

⁴⁰⁷ el-Furkân 25/32

⁴⁰⁸ Derveze, II, 66-67

⁴⁰⁹ el-Fussilet 41/26

⁴¹⁰ Taberî, XX, 317-319

gelmeyi ve böylece Kur’ân-ı Kerîm’in etkisini bir müddet olsun ortadan kaldırmayı hedeflemişlerdir.⁴¹¹

Ayetler hakkında tartışır ve mücadele ederlerdi: “*Hem ayetlerimiz hakkında mücadele edenler. ...*”⁴¹² Allah, Kur’ân-ı Kerîm hakkında mücadele edenlerin vasıflarını da bildirmektedir. “*Allah’ın ayetleri hakkında yalnızca nankörlük eden kafirler mücadele ederler. ...*” “*... Allah’ın ayetleri hakkında mücadele edenlerin göğüslerinde, sadece yetişemeyecekleri bir kibir vardır. ...*”⁴¹³ Bu mücadeleçiler, inatçı, büyüklük taslayan ve inkarda kalmak için çalışan kimselerdir.⁴¹⁴

Bazen de başka bir Kur’ân getirmesini veya gelen bu Kur’ân’ın değiştirilmesini de istemişlerdir: “*Böyle iken ayetlerimiz birer açık delil olarak karşılarında okunduğu zaman bize kavuşmayı arzu etmeyenler: “Bundan başka bir Kur’ân getir veya bunu değiştir!” dediler. ...*”⁴¹⁵ Kureyş’in elebaşlarından Abdullah b. Ümeyy el-Mahzûmi, Velid b. Muğîre, Mükevvir b. Hafs, Amr b. Abdullah b. Ebî Kays, As b. Amir b. Hişam, Hz. Peygamber’e gelerek ondan akıllarına uyan, ilâhlarına karışmayan, duruma göre değiştirilebilen veya onların durumu hakkında ses çıkarmayan bir Kur’ân getirmesini istedikleri zaman bu ayet nâzil olmuştur.⁴¹⁶

“*Allah insana hiçbir şey indirmemiştir. ...*”⁴¹⁷ Bu âyetin Medine’de nâzil olduğu ve Hz. Peygamber ile Medineli bir Yahudi ahbar arasında geçtiği bildirilir. Bu ahbar, Hz. Peygamber’in yanına gelerek kitaplar hakkında konuşmaya başlayınca Hz. Peygamber, “Tevrat’ı Musa’ya indiren Allah’ın hakkı için söyle. Kitabınızda: “Allah, şişman olan alimlere buğz eder.” diye bir ibare görmedin mi?” diye sorunca şişman bir kimse olan ahbar, Hz. Peygamber’e kızarak “Allah, hiçbir şey indirmedir” demesi üzerine bu ayetin nâzil olduğu bildirilir. Derveze, bu rivâyetin doğru olmadığını, çünkü

⁴¹¹ Derveze, III, 304

⁴¹² eş-Şûrâ 42/35

⁴¹³ el-Mü’min 40/4, 56

⁴¹⁴ Derveze, III, 261

⁴¹⁵ Yûnus 10/15

⁴¹⁶ Derveze, II, 398

⁴¹⁷ el-En’âm 6/91

Yahudi bir din adamının Tevrat'ın varlığını inkar etmesinin olanaksız olduğunu, bu yüzden de bu ayetin, Kur'ân-ı Kerîm'in Allah tarafından gönderildiğini inkar eden Mekkeli müşrikler hakkında nâzil olduğunu ve onlara cevap verdiğini savunur.⁴¹⁸

Câhiliye Çağı insanının, Kur'ân-ı Kerîm'i kabul etmemesinin belli başlı sebepleri vardı. Onlar, ahirete ve ölümden sonra hesaba çekileceklerine inanmıyorlardı. Toplumda hüküm süren kötü alışkanlıklar bir hayli fazla olup zayıf insanlar, sürekli mağdur durumda kalıyor, güçlüler de her zaman güçlerine güç katıyorlardı. Bunun yanında kadın, içki gibi alışkanlıkları da vardı. Bütün bu yaptıklarının kötü şeyler olduğunu bildiklerinden hesaba çekileceklerini düşünmek istemiyor ve hesabı da reddediyorlardı. Ahirette putlarına adadıkları kurbanların kendilerini kurtaracağına inanıyorlardı. Özellikle Kureyş'in ileri gelenleri, yukarıdaki kötü özellikleri yasaklayan, kötü yollardan servetlerinin çoğalmasını yasaklayan ve öldükten sonra bu dünyada yaptıklarından hesaba çekileceğini haber veren Kur'ân-ı Kerîm'i kabul etmiyor ve ona karşı cephe alıyorlardı.⁴¹⁹

Kur'ân'a karşı olanların sonlarının nasıl olacağı da yine ayetlerde belirtilmiştir: *“İşte böyle, onların cezası cehennemdir. Çünkü küfretmişler, benim ayetlerimi ve peygamberlerimi alaya almışlardır.”*⁴²⁰ *“Kendilerine karşı ayetlerimiz birer delil olarak okunduğu zaman, o kafirlerin yüzlerinden inkarlarını anlarsın; hemen hemen karşılarında ayetlerimizi okuyanlara karşı saldırıverecek gibi olurlar. De ki: “Şimdi size ondan daha kötü olanını haber vereyim mi? Ateş! Allah onu inkar edenlere va'd etti. O ne kötü akıbetir!”*⁴²¹ *“... onlar Allah'ın indirdiğinden hoşlanmamışlardır. O da onların bütün amellerini boşa çıkarmaktadır.”*⁴²² *“Ayetlerimizi hükümsüz bırakmak için yarışanlar için de pislikten acı bir azap vardır.”*⁴²³

⁴¹⁸ Derveze, III, 71-72

⁴¹⁹ Fayda, s. 35-36

⁴²⁰ el-Kehf 18/106

⁴²¹ el-Hac 22/72

⁴²² Muhammed 47/9

⁴²³ es-Sebe' 34/5

4.5 Allah'ın Kur'ân-ı Kerîm'in Özelliklerini Bildirmesi

Allah, onların ayetler hakkındaki düşüncelerini yine ayetlerle şu şekilde açıklar: *“İşte ayetleri böyle çeşitli şekillerde açıklıyoruz ki, onlar: “Sen ders almışsın” desinler. ...”*⁴²⁴ Ders almışsın kelimesine farklı manalar verilmiştir.⁴²⁵

*“De ki: “Yemin ederim eğer insanlar ve cinler bu Kur'ân'ın bir benzerini getirmek üzere toplansalar, birbirlerine yardımcı bile olsalar onun bir benzerini meydana getiremezler.”*⁴²⁶ Bazı müfessirler, Medine'deki bir grup Yahudi'nin Hz. Peygamber'e gelerek Kur'ân-ı Kerîm'in bir benzerini getirebileceklerini söylemesi üzerine bu ayetin nâzil olduğunu söyler. Bazıları da, “Biz, istersek Kur'ân'ın benzerini getiririz.” diyerek meydan okuyan müşriklerin elebaşlarından Nadr b. Hâris hakkında nâzil olduğunu söyler.⁴²⁷

Onların bu sözlerine Allah şu ayetlerle karşılık vermektedir: *“Bu Kur'ân, Allah'tandır, başkası tarafından uydurulamaz, ancak o, önündekini doğrulayan ve o Kitabı açıklayıcı olarak alemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir. Bunda hiç şüphe yoktur. Yoksa: “Onu uydurdu mu diyorlar? De ki: “Öyle ise, haydi onun gibi bir sûre getirin ve Allah'tan başka kime gücünüz yeterse çağırın, eğer sözünüzde sadık iseniz bunu yapın.”*⁴²⁸ *“O (Kur'ân), hiç şüphesiz çok şerefli bir elçinin sözüdür. Ve o, bir şair sözü değildir. Siz, pek az inanıyorsunuz. Bir kahin sözü de değildir. Siz pek az düşünüyorsunuz. O, alemlerin Rabbi tarafından indirilmiştir.”*⁴²⁹ *“Ve işte biz o Kur'ân-ı Arapça bir hüküm olmak üzere indirdik. ...”*⁴³⁰ *“Ve o Kur'ân-ı şeytanlar indirmedir. Bu, onlara hem yaraşmaz, hem güçleri yetmez. Onlar, (vahyi) işitmekten kesinlikle mahrum*

⁴²⁴ el-En'âm 6/105

⁴²⁵ Okuduğu âyetleri ehl-i Kitaptan aldı diyenler olduğu gibi onlardan almadı diyenler de vardır. Öncekilere in satırlarını okuduğunu söyleyenler de vardır. Derveze bu kelimenin sadece bir şekilde açıklanmaması gerektiğini, çünkü onun bir çok anlama gelebilecek bir kelime olduğunu söyler. (Geniş bilgi için bkz. Derveze, III, 82)

⁴²⁶ el-İsrâ 17/88

⁴²⁷ Derveze, II, 376

⁴²⁸ Yûnus 10/37-38

⁴²⁹ el-Hâkka 69/40-43; Ayrıca bkz. et-Tekvîr 81/25, 27-28

⁴³⁰ er-Ra'd 13/37; Ayrıca bkz. eş-Şuarâ 26/195

edilmişlerdir.”⁴³¹ Derveze, “bu, onlara yaraşmaz.” ifadesinin üstün anlamları olduğunu savunmaktadır. Zira şeytanların pis ve kötü varlıklar olduğunu; iyiliğe ve güzelliğe daveti esas alan Kur’ân-ı Kerîm’in onlar tarafından indirilmesinin imkan dahilinde olmadığını kabul etmektedir. Müşrikler, cinlerin, şairlerle irtibat halinde olduklarını ve onlara ayetleri vahyedebildiklerini, şeytanların da gökyüzünden ayetleri çalabileceklerini düşünüyorlardı.⁴³²

*“Biz, ona şiir öğretmedik, zaten ona yaraşmaz da; o, sadece bir öğüt ve parlak bir Kur’ân’dır.”*⁴³³ Câhiliye Çağı insanı, şiire çok vâkıf olduğu için Hz. Peygamber’in okumuş olduğu ayetlerdeki derin etkiyi hissettiği zaman, okumuş olduğu şeyin duygu dolu şiirler olduğu zannına kapıldı ve Hz. Peygamber’in de “şair” olduğunu ve bu “şiirleri” de cin şeytanlarından aldığını iddia etti. Çünkü onlar, şairlerin cinlerle yakın ilişki içerisinde olduğuna inanıyorlardı.⁴³⁴

Allah, her halükarda onların iman etmeyeceklerini de âyet-i kerîmelerle bildirmektedir: *“Eğer onu Arapça bilmeyenlerden birine indirseydik de, bunu onlara o okusaydı, yine ona iman etmezlerdi. Biz, onu suçluların kalbine böyle sokmuşuzdur. Onlar, acı azabı görecekları zamana kadar ona iman etmezler.”*⁴³⁵

5 Ahiret İnançları

Câhiliye Çağı insanı, ölümü insanlığın kaderi olarak düşünmüş ve ölümden sonrası ile pek ilgilenmemiştir. Onlar, bu hayattan sonra hiçbir şeyin olmayacağına, bedenın çürüyerek toz toprak olacağına ve ruhun da uçup gideceğine inanıyorlardı.⁴³⁶ Onlar ruhu merak eder, Hz. Peygamber’e zaman zaman onun hakkında sorular sorarlardı:⁴³⁷ *“Bir de sana ruhtan soruyorlar. ...”*⁴³⁸ Onlar, ölümü son olarak görüyor ve ölümden sonraki hayatı akla uymayan bir şey olarak kabul ediyorlardı. İnsanların doğup

⁴³¹ eş-Şuarâ 26/210-212

⁴³² Derveze, II, 245

⁴³³ Yâsin 36/69

⁴³⁴ Derveze, II, 32

⁴³⁵ eş-Şuarâ 26/198-201

⁴³⁶ İzutsu, s. 156-157

⁴³⁷ Derveze, II, 374-375; Müslim, *Sıfatı'l-kıyâme ve'l-cenne ve'n-nâr*, 32

⁴³⁸ el-İsrâ 17/85

yaşadıklarını, birilerinin ölüp birilerinin doğmasıyla hayatın devam ettiğini ve bunun da sürekli olduğunu söylerlerdi.⁴³⁹ Buna rağmen ölülerin, hayaletler gibi düşük bir hayat yaşadıklarına inanmaları, ölülere adak adamaya ve mezarlarına da dikme taş dikmeye de sevk ederdi.⁴⁴⁰

“... *ahirete inanmayanlar* ...”⁴⁴¹ Câhiliye Çağı insanının ahirete inanmaması, onların gerek Hz. Peygamber’e ve gerekse Müslümanlara kötülük yapmalarının sebebi olmuştur.⁴⁴²

5.1 Yeniden Dirilişi Kabul Etmemeleri

Câhiliye Çağı insanının yeniden diriliş konusundaki inançları Toshihiko Izutsu’dan naklen şu şekildedir:

“İslâm’ın ilk günlerinde Mekkelilerden en çok ihtilaf görenler, ölünün tekrar dirilip kalkmasıyla ilgili olanlardır. Mekkelilerin çoğu, Kur’ân’ın kıyametle, hüküm günüyle ilgili sözleriyle alay etmişlerdi... Onlara göre insanlar asırlık kemikler haline geldikten sonra onların tekrar bedensel bir hayata kavuşacaklarını sanmak tam aptallıktı. ...

İnsanın dirilip kalkması fikrine karşı olan bu davranış, kökünü o insanların çok derine inen bir düşüncelerinden alıyordu. Kur’ân buna sık sık işaret eder:

“*Dediler ki: Bu dünya hayatımızdan başka bir şey yoktur; ölürüz ve yaşarız. Bizi ancak yok eder. ...*”⁴⁴³

İşte bunlar, Mekkelilerin, Kur’ân’ın kıyamet düşüncesine karşı sürdürdükleri uzlaşmaz davranışlarının tipik örnekleridir. Bu davranışların temelinde bir çeşit nihilizm (her şeyi inkar eden anarşik felsefi görüş) vardır. Kabirden sonra hiçbir şey olmaz düşüncesinden doğan bir nihilizm. Bu nihilizm, Mekkeliler arasında da bütün

⁴³⁹ Cevâd Ali, VII, 165, 167

⁴⁴⁰ Rodinson, s. 18

⁴⁴¹ el-En’âm 6/150; Ayrıca bkz. en-Nahl 16/22, 60; el-İsrâ 17/45; el-Mü’minûn 23/74; en-Neml 27/4; es-Sebe’ 34/8; ez-Zümer 39/45; el-Fussilet 41/7; eş-Şûra 42/18; en-Necm 53/27

⁴⁴² Derveze, II, 256

⁴⁴³ el-Câsiye 45/24

gayretleriyle bu dünyada refah içinde yaşama arzusu şeklinde kendini göstermişti. Kısacası onlar, zekî, kabiliyetli tüccarlar, dünya arzusuyla dolu iş adamları idiler. Gelecek hayata, ahirete ait hiçbir şey öğrenmek istemiyorlardı, çünkü onlara göre böyle bir şey olamazdı. Mekkelilerin, Kur'ân'ın tekrar dirilme fikrine karşı olan bu olumsuz davranışları, ancak bu iş adamı olmak zihniyetiyle izah edilebilir. Bu onlarda zengin tüccarların kendine güvenme halini, Kur'ân'ın deyişiyle istiğnâ (kendi başına buyruluk) halini doğurmuştu.

Böyle olmakla beraber onu genelleştirip Câhiliyye devrinde kıyamet fikrinin hiç olmadığını söylemek hatalıdır. İslâm öncesi şiirde mezardan sonra bir hesap günü inancının mevcudiyetine dair inkar edilemez bazı kanıtlar vardır. Bunların bazısını pek mantikî olarak Yahudî ve Hıristiyan kaynağına götürmek mümkündür. Züheyr İbn Ebî Sulmâ'nın Muallaka'sındaki çok meşhur beyitler (27-28) bize açık bir misaldir. Burada insanın yaptığı bütün kötü işleri, hesap günü için kaydeden göksel bir kitaptan söz edilir.

“Göğüslerinizde olanı Allah'tan gizlemeye çalışmayın, ne kadar gizlense Allah onu bilir;

(Yaptığınız şeyin cezası) ertelenir, bir kitaba konulur, ya hesap gününe kadar saklanır veya (hesabı) çabuk görülür, hemen intikamı alınır. (Hasılı yaptığınız herhangi bir kötülükten dolayı Allah'ın cezasından kurtulamazsınız.)”⁴⁴⁴

Câhiliye Çağı insanına göre ölüm; dinlenme ve yok olma anlamına gelmekteydi. Bu yüzden onlar, Kur'ân-ı Kerîm'deki ahiretle ilgili ayetlere karşı çıkmaktaydılar. Gerek o dönemin dilinde ahiret ile ilgili kelimelerin kullanılması ve gerekse şiirlerinde bazı tasvirlerin yer alması onların ahiret hayatına inanmadıklarının göstergesi kabul edilmektedir.⁴⁴⁵

“O küfredenler şöyle dediler: “Çürüyüp paramparça olduğunuz vakit yeniden dirileceğimizi söyleyen bir adamı size gösterelim mi?” “Allah'a bir yalan mı iftira

⁴⁴⁴ Izutsu, s. 111-114

⁴⁴⁵ Bekir Topaloğlu, “Kıyâmet”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, 516-522

etmekte, yoksa kendisinde bir delilik mi var?” dediler. Ahirete inanmayanlar azaptadırlar ve derin bir sapıklık içindedirler.”⁴⁴⁶

“... Şu çürümüş kemikleri kim diriltecek? dedi.”⁴⁴⁷ Bir rivâyete göre bu ayet, Übey b. Halef hakkında nâzil olmuştur. Zira o elinde bir kemikle Hz. Peygamber’in yanına gelerek elindeki kemiği parçalar ve sonra da “Ey Muhammed! Bu çürümüş kemiği kim diriltecek?” diye Hz. Peygamber’e sorduğunda, Hz. Peygamber: “Onu, Allah diriltecek, sonra seni öldürecek, sonra seni cehenneme atacak.” diye cevap vermiştir ve Übey b. Halef Uhud Savaşı’nda öldürülmüştür. Başka bir rivâyete göre ise bu ayet, Âs b. Vâil es-Sehmî veya Abdullah b. Übey hakkında nâzil olduğu söylenmiştir. Yine yukarıdaki gibi bir diyalog Hz. Peygamber ile onlar arasında da geçmiştir.⁴⁴⁸

Câhiliye Çağı insanı, yeniden dirilerek Allah’ın huzuruna çıkmayı yalanlıyor, “... Allah’ın huzuruna çıkacaklarını yalanlayıp da doğru yolu tutmamış olanlar şüphesiz zarara uğramış olacaklar.”⁴⁴⁹ “... “ölüp bir toprak, bir yığın kemik olduğumuz zaman mı, sahi biz mi mutlaka diriltileceğiz? Yemin ederiz ki, bize de atalarımıza da bundan önce bu va’dolundu; bu eskilerin masallarından başka bir şey değil”⁴⁵⁰ yeniden dirilmeye ümit dahi etmiyor, “... doğrusu yeniden dirilmeyi ümit etmiyorlardı.”⁴⁵¹ uyarıldıkları şeyden yüz çeviriyor, “... İnkâr edenler uyarıldıkları şeylerden yüz çevirmektedirler.”⁴⁵² ahiret konusunda şüpheyne dalıyor, “... Onlar, Rablerine kavuşma konusunda şüphe içindedirler. ...”⁴⁵³ ve kıyametin kendilerine gelmeyeceğini söylüyorlardı: “Küfredenler ise: “Bize o kıyamet gelmez.” dediler. ...”⁴⁵⁴

⁴⁴⁶ es-Sebe’ 34/7-8

⁴⁴⁷ Yâsin 36/78

⁴⁴⁸ Taberî, XIX, 486-487; Derveze, II, 37

⁴⁴⁹ Yûnus 10/45; Ayrıca bkz. el-İnfîtâr 82/9

⁴⁵⁰ el-Mü’minûn 23/82

⁴⁵¹ el-Furkân 25/40; Ayrıca bkz. el-Câsiye 45/14

⁴⁵² el-Ahkâf 46/3

⁴⁵³ el-Fussilet 41/54; Ayrıca bkz. es-Sebe’ 34/53, el-Kaf 50/15

⁴⁵⁴ es-Sebe’ 34/3

“İlk ölümümüzden başka bir şey yoktur. Biz yeniden diriltilecek değiliz. Doğru söylüyorsanız atalarımızı getirin.” diyorlardı”.⁴⁵⁵ Bu âyetlerde müşrikler, değer verdikleri babalarının dünyaya geri getirilmesini isteyerek Hz. Peygamber’e meydan okumaktadırlar. Onlar, bu tehdidi daha ziyade ahiretle ilgili ayetler kendilerine okunduğu zaman yaparlardı. Allah da onların bu tehdidine kendilerinden önceki milletlerin kendilerinden daha kuvvetli olmalarına rağmen helak olduklarını bildirerek cevap vermektedir:⁴⁵⁶ *“Onlar mı hayırlı, yoksa Tubbâ kavmi”⁴⁵⁷ ve onlardan öncekiler mi? Onların hepsini helak ettik, çünkü suçlu idiler.*”⁴⁵⁸

“Bunlar, işte o kimselerdir ki, Rablerinin âyetlerini ve O’na kavuşmayı inkar etmişlerdir de hayır adına yaptıkları bütün işleri boşa gitmiştir. Artık kıyamet günü Biz onlara hiçbir tartı tutturmayız.”⁴⁵⁹ “Küfredenler asla diriltilmeyeceklerini iddia ettiler. ...”⁴⁶⁰ “... Bu şaşılacak şey! Öldüğümüz ve bir toprak olduğumuz vakit ha? Bu çok uzak bir dönüş!”⁴⁶¹ “... “Hayat sadece dünya hayatımızdan ibaret; biz bir daha dirilecek değiliz.”⁴⁶² “... “Biz toprak olduğumuz vakit mi, gerçekten biz mi yeni bir yaratılış içinde bulunacağız?...”⁴⁶³ “Onlar: “Allah, ölen kimseyi diriltmez.” diye olanca yeminleriyle Allah’a yemin ettiler ... Allah, hakkında görüş ayrılığına düştükleri gerçeği kendilerine anlatması ve inkar edenlerin de kendilerinin yalancı olduklarını bilmeleri için, onları diriltecektir.”⁴⁶⁴ Puta tapanların Allah’ı yalanlaması, yeniden yaratılmayacaklarını söylemesidir.”⁴⁶⁵

⁴⁵⁵ ed-Duhân 44/35-36; Ayrıca bkz. el-Câsiye 45/25

⁴⁵⁶ Derveze, II, 411-412; III, 428

⁴⁵⁷ Tübbâ’, yemen hükümdarlarının ismidir. Bu hükümdarın iyi bir kimse olduğu, fakat kavminin ise yoldan çıkmış bir kavim olduğu bildirilir.(Duhân 44/37; *Kur’ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2006; *Kur’ân-ı Kerîm Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004)

⁴⁵⁸ ed-Duhân 44/37

⁴⁵⁹ el-Kehf 18/105

⁴⁶⁰ et-Teğâbün 64/7

⁴⁶¹ el-Kaf 50/2-3; Ayrıca bkz. es-Secde 32/10; es-Saffât 37/16-17; en-Nâziât 79/10-12

⁴⁶² el-En’âm 6/29

⁴⁶³ er-Ra’d 13/5

⁴⁶⁴ en-Nahl 16/38-39

⁴⁶⁵ Tecrid-i Sarîh, IX, 8

“Ayetlerimizi inkâr eden ve: “Bana muhakkak mal ve evlat verilecektir.” diyen adamı gördün mü? O gaybı mı bildi, yoksa Allah’ın katından bir söz mü aldı? Kesinlikle hayır! Biz onun söylediğini yazacağız ve azabını uzattıkça uzatacağız. Onun dediğine biz vâris oluruz.(malı ve evladı bize kalır) kendisi de bize yapayalnız gelir.”⁴⁶⁶ Bu ayetler, Âs b. Vâil hakkında nâzil olmuştur. Bir rivâyete göre onun demirci ustası olan Habbab b. Eret’e kılıç yaptırdığı için ona borcu vardı. Demirci ustası ondan borcunu almak için geldiği zaman, Hz. Peygamber’i inkar etmedikçe ona borcunu vermeyeceğini söylediğinde Habab da o ölüp yeniden dirilinceye kadar onu inkâr etmeyeceğini söylediğinde, As b. Vâil onun bu söylediğini alaya alarak öleyim ve yeniden dirileyim. O zaman kendisine mal ve evlat verileceğini ve kendisine borcunu o zaman ödeyeceğini söylemesi üzerine bu ayetlerin nâzil olduğu bildirilir. Başka bir rivâyette ise yine onun bir kişiye borcunun olduğu ve o kişinin borcunu almak için geldiği zaman ona cennette altın, gümüş ve her türlü meyvenin olduğunun gerçek mi olduğunu sorduğunda o kişinin evet demesi üzerine kendisine de mal ve evlat verileceğini söylediğinde bu ayetlerin nâzil olduğu rivâyet edilir.⁴⁶⁷

Dini inanışın insanın hayatının her safhasında etkili olmasının doğal sonucu olarak Câhiliye’deki insanlar da öldükten sonra dirilmeye inananlar ve inanmayanlar diye iki grupta toplanılabilir. Ölümünden sonraki hayata inananlar, ölümlerini yıkar, kefenler ve tabuta koyup dua ederler ve ailenin en büyüğü onun meziyetlerini sayar ve onu gömerek “Tanrı ona rahmet etsin” derler. Bunun bir çeşit cenaze namazı olduğu söylenir. Bundan sonra kabrin başına bir deve getirilir ve devenin başı sırtından veya göğsünden arkasına bağlanıp boynuna da halka takılarak ölünceye kadar kabrin başında bırakılır veya mezara gömülürdü. Bu deveye beliyye denirdi.

Ölen kimseye beliyye kesilmesinin sebebi; ölünün kıyamette dirildiği zaman binecek bir hayvanı olmamasından dolayı sıradan insanlar gibi yürümek zorunda kalacağını düşünmeleri idi. Beliyye, aslında öldükten sonra dirilme inancının olduğu zamanlarda bu

⁴⁶⁶ Meryem 19/77

⁴⁶⁷ Buhârî, *İcâre*, 14, *Husûmât*, 9, *Buyû*, 29, *Tefsîr*, 203, 204, 205, 206; Müslim, *Sıfatı’l-kıyâme ve’l-cenne ve’n-nâr*, 35, 36; Tirmizî, *Tefsîr*, 20; Taberî, XV, 617-619; Mustafa Fayda “Âs b. Vâil”, *DİA*, III, İstanbul 1991, 449

şekilde düşünülerek yapılmasına rağmen daha sonra sadece adet olduğu için yapılan bir davranış olarak kalmıştır. İnsanlar ölmek üzere iken çocuklarına “kıyamet günü babanı yaya ve sürünür halde bırakma, iyi cins deveye bindir.” diye vasiyette bulunurlardı. Kesilen deve genelde dişi olmakla beraber bazen erkek deve de kesilirdi. Bu kesilen develerle kişinin dünyadaki cömertliğinin karşılığı olarak hayatta iken insanları doyurduğu için ölünce de ikramının devam ettiğini sağladıklarını düşünürlerdi. Bu dönemde daha ziyade kahraman ve elebaşlarının kabirlerinde deve kesilirdi ki Hassan b. Sabit bu konuyla ilgili olarak şu sözleri söylemiştir:

“Devem, cömert ve eli açık kimsenin kabri üzerine bina edilmiş siyah taşlardan türktü. Yolculuk ve uçsuz bucaksız çöl olmasaydı onu dizleri üzerinde sürünür halde bırakırdım.”

Ayrıca tenasühe inananlar da ölünün cesedinden yüz yılda bir kuş meydana geldiğini ve her ölüden meydana gelen kuşun da ölünün kabrinin başına geleceğine inanırlardı.⁴⁶⁸

5-2 Azabı Sormaları ve Onu Hemen İstemeleri

Câhiliye Çağı insanı yaptıkların karşılığı olarak görecekları azabı merak ediyor, hatta bazen de onun bir an önce gelmesini isterdi: “Eğer doğru söylüyorsanız bu azap ne zaman?” diyorlar.”⁴⁶⁹ Bazen de azabın çabuk gelmesini isterlerdi: “Bir de senden acele azap istiyorlar. ...”⁴⁷⁰ Onların, Hz. Peygamber’e karşı bu şekilde meydan okumaları genelde Mekke’de nâzil olan ayetlerde görülür.⁴⁷¹ “Ey Rabbimiz, hesap gününden önce bizim payımızı hemen ver.” dediler.”⁴⁷² Ayette geçen paydan maksadın onların istedikleri azap olduğu söylenmekle beraber, dünyada cenneti görmek istemeleri veya

⁴⁶⁸ Neşet Çağatay, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989, s. 138; İzutsu, s. 116; C. Hell, “Beliyye”, *İA*, II, İstanbul 1988, 491; Abdülkerim Özaydın, “Beliyye”, *DİA*, V, İstanbul 1992, 419; *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız), Çağ Yayınları, I, İstanbul 1986, 167

⁴⁶⁹ Yûnus 10/48, Ayrıca bkz. Yûnus 10/53; Ra’d 13/6; el-Enbiyâ 21/38; en-Neml 27/71; es-Secde 32/28; es-Sebe’ 34/29; Yâsin 36/48; el-Meâric 70/1

⁴⁷⁰ Yûnus 10/51; Ayrıca bkz. el-En’âm 6/57-58; el-Enfâl 8/32, 57-58; el-Hac 22/47; el-Ankebût 29/53-54; eş-Şûra 42/18; ez-Zariyat 51/14

⁴⁷¹ Derveze, IV, 447

⁴⁷² es-Sâd 38/16

cennetteki nasiplerini görmek istemeleri, rızık, amel defteri olduğu, çünkü Kur’ân-ı Kerîm’in amel defterinden bahsettiğini, defterini sağdan alanların cennetlik, soldan alanların ise cehennemlik olduğunu⁴⁷³ bildirdiği için de onların Kur’ân-ı Kerîm ile alay ettikleri de rivâyet olunmuştur.⁴⁷⁴

Ve azabı uzak görerek onun gelmeyeceğini zannettikleri de olurdu: “*Doğrusu onlar, o azabı uzak görüyorlar.*”⁴⁷⁵

“*And olsun ki biz onlardan azabı belirli bir süreye kadar geciktirirsek, o zaman da mutlaka: “Onu ne engelliyor? derler. ...”*”⁴⁷⁶ Bu ayette müşriklerin, Hz. Peygamber ile alay ettikleri ve ona meydan okudukları ifade edilir. Zaten onlar, Hz. Peygamber ile bu konularda hep tartıştıkları da bildirilir.⁴⁷⁷

Bütün bu azap istemelerine rağmen Allah, neden azabı vermediğini de âyet-i kerîmelerde ifade etmektedir: “*Halbuki sen içlerinde iken Allah, onlara azap edecek değildi. İstiğfar ederlerken de Allah onlara azap edecek değildir.*”⁴⁷⁸ “*Onlar acı azabı görecekları zamana kadar ona iman etmezler. O azap kendilerine ansızın hiç farkında olmadıkları bir anda gelecektir. (o zaman) diyecekler: “Acaba bize bir mühlet verilir mi?” Acaba azabımızın gelmesini mi istiyorlar?*”⁴⁷⁹

5.3 Azabı Hak Etmeleri

Câhiliye dönemindeki insanların neden azabı hak ettikleri de Kur’ân-ı Kerîm’de bildirilmektedir: “*... onlar azabın pençesine düşmüş kimselerdir. Nankörlük ettiklerinden dolayı onlara kaynar sudan bir içecek ve gayet acı bir azap vardır.*”⁴⁸⁰ “*... Hilekarlıklarından dolayı, öyle günahkarlara, yarın Allah yanında hem bir küçüklük*

⁴⁷³ el-Hâkka 69/19, 25

⁴⁷⁴ Taberî, XX, 36-39

⁴⁷⁵ el-Meâric 70/6

⁴⁷⁶ Hûd 11/8

⁴⁷⁷ Derveze, II, 450

⁴⁷⁸ el-Enfâl 8/33

⁴⁷⁹ eş-Şuarâ 26/201-203

⁴⁸⁰ el-En’âm 6/70; Ayrıca bkz. el-Enfâl 8/35

hem de çok çetin bir azap isabet eder.”⁴⁸¹ “... Rabbin onları kazandıkları günahlar yüzünden hemen cezalandıracak olsaydı, elbette hemen azap ederdi. Fakat onlar için va’d olunmuş bir zaman vardır ki, o gelince hiçbir kurtuluş çaresi bulamazlar.”⁴⁸² “İnkâr edenler Allah’ın yolundan, yerli ve yabancının eşit hakka sahip olduğu bütün insanlar için yapılan Mescid-i Haram’dan alıkoymalara ve arada zulüm ve yanlış bir yola saptırmak isteyene, ona muhakkak gayet acı bir azap tattırırız.”⁴⁸³ “Onlardan öncekiler de yalanladılar; yalanladılar da kendilerine hatırlarına gelmeyen bir yönden azap geliverdi.”⁴⁸⁴ “... onların aleyhine de (azap) sözü hak olmuştur; çünkü hep kendilerine yazık etmişlerdir.”⁴⁸⁵

“Her günahkar sahtekarın vay haline! Allah’ın ayetleri, karşısında okunurken işitir de sonra kibrinden hiç işitmemiş gibi ısrar eder. İşte onu acı bir azap ile müjdele! Ayetlerimizden bir şey öğrendiği vakit, onu alaya alır. İşte onlar için horlayıcı bir azap vardır. Peşlerinde cehennem var. Ne kazandıkları şeyler, ne de Allah’tan başka edindikleri dostlar, onlardan hiç bir şeyi (azabı) kaldıramaz. Onlara büyük bir azap vardır. Bu (Kur’ân) bir irşattır. Rablerinin ayetlerini inkar edenlere ise, en kötüsünden acı bir azap vardır.”⁴⁸⁶ Müfessirler bu ayetlerin Nadr b. Hâris veya Ebû Cehil hakkında nâzil olduğunu söyledikleri gibi bütün kafirleri içine aldığını da ifade ederler.”⁴⁸⁷

5.4 Kıyametin Kopuş Zamanını Sormaları

“Ne zaman demir atacak?” diye sana kıyametten soruyorlar. ...”⁴⁸⁸ bir rivâyete göre bu soruyu soranlar Kureyşlilerdir. Çünkü onların, Hz. Peygamber’e gelerek kendisiyle akraba olduklarını bu yüzden de kıyametin ne zaman kopacağını kendilerine bildirmesini istemeleri üzerine bu âyetin nâzil olduğu bildirilir. Başka bir rivâyette ise bu soruyu soranların Yahudilerden Cebel İbn Ebî Kuşeyr ile Semuel b. Zeyd olduğu, çünkü

⁴⁸¹ el-En’âm 6/124

⁴⁸² el-Kehf 18/15

⁴⁸³ el-Hac 22/25

⁴⁸⁴ ez-Zümer 39/25

⁴⁸⁵ el-Fussilet 41/25

⁴⁸⁶ el-Câsiye 45/7-11

⁴⁸⁷ Derveze, III, 420

⁴⁸⁸ A’râf 7/187; Ayrıca bkz. ez-Zâriyat 51/12

onların Hz. Peygamber’e gelerek “eğer peygambersen kıyametin ne zaman kopacağını söyle. Çünkü biz, onu biliyoruz” demeleri üzerine bu ayetin nâzil olduğu ifade edilir.⁴⁸⁹

Soruyu soranların Araplar ve Yahudiler olduğu söylenmekle beraber, soruların üslûbunun Mekkelilere ait olduğu, çünkü ayetlerin de Mekke’de nâzil olması nedeniyle Yahudilerle ilişkilerin henüz başlamadığı, onlarla ilişkilerin Medine döneminde başlamasından dolayı yukarıdaki görüşün doğru olmadığı ifade edilmektedir. Genel anlamda bu tarz soruların Arap müşriklerinden geldiği bilinmekle beraber, gerçekten kıyametin ne zaman kopacağını merak edenler tarafından sorulabildiği de söylenmektedir.⁴⁹⁰

5.5 Ahiretteki Halleri

Kur’ân-ı Kerîm, Câhiliye insanının ahiretteki durumlarını bize bildirmektedir. *“Kendilerine uyulanlar o gün azabı görünce, kendilerine uyanlardan uzaklaşacaklar, aralarındaki bütün bağlar kopacaktır”*⁴⁹¹ Ayette zikredilen kendilerine uyulanlardan maksat, şirkte ve kötülükte başkan, zorba ve komutanlardır. Uyanlar ise zayıflardır. Başka bir rivâyette ise, uyulanlar şeytan, uyanlar ise insanlar; başka bir rivâyette ise kendilerine uyulanlar, Allah’a ortak koşanların önderlerinin hepsidir. Bunların arasındaki bağ ise bir rivâyette, dünyada aralarında kurulan sevgi ve dostluk iken başka bir rivâyette ise itibarlar, akrabalık bağları ve dünyada yaptıkları işlerdir. Zira onlarla ilişkileri kesilecektir. Taberî ise bu bağdan maksadın küfür ehli kimselerin, kendilerine tabi olanlarla olan bağlarının ahirette kesileceği, dünyada yardımlarını esirgemeyenlerin ahirette hiçbir şekilde yardımlarının olmayacağı, çünkü Allah’ın onlar arasındaki bütün bağları koparacağı şeklinde mana vermiştir.⁴⁹² *“Uyanlar da şöyle demektedir: “Ah! Bizim için dünyaya bir dönüş olsaydı onlar bizden kaçtıkları gibi biz de onlardan*

⁴⁸⁹ Taberî, X, 604-605

⁴⁹⁰ Derveze, I, 504-505

⁴⁹¹ el-Bakara 2/166

⁴⁹² Taberî, III, 23-30; Derveze, V, 158

*uzaklaşsaydık. İşte böyle Allah, onlara bütün yaptıklarını üzerlerine çökmüş, pişmanlıklar halinde gösterecektir. Onlar, ateşten çıkacak değillerdir.”*⁴⁹³

O zalimlerin haklarında Allah'ın hiçbir şeyi delil olarak indirmedığı şeyleri Allah'a ortak koştuklarından dolayı cehenneme girecekleri,⁴⁹⁴ ayetleri yalanlayanlar ateşe yaslanacak ve derileri pişecek ve tekrar derileri değiştirilecek,⁴⁹⁵ Allah'a ortak koşmadıklarını söyleyecekler ve ortak koştukları putları da onları bırakacak,⁴⁹⁶ ateşin yanına geldiklerinde dünyada yaptıklarından dolayı pişman olarak keşke tekrar dünyaya geri dönüp mü'minlerden olmayı isteyecekler, cezanın gerçek olduğunu görerek onu doğrulayacaklar, hüsrana uğrayacaklar ve dünyada inanmadıkları için kendilerine hayıflanacaklar,⁴⁹⁷ Allah o gün onları unutacak,⁴⁹⁸ kaynar sudan içecekler ve acı bir azaba duçar olacaklar,⁴⁹⁹ ateşe girecekler,⁵⁰⁰ zarara uğrayacaklar,⁵⁰¹ gözleri dışarıya fırlayacak ve gaflette olduklarını itiraf edecekler ve Peygambere uymak için Allah'tan mühlet isteyecekler,⁵⁰² özürleri kabul edilmeyecek ve azabı görünce ne azapları hafifletilecek ne de mühlet verilecek,⁵⁰³ ateşe atılacakları zaman orada yok olmayı isteyecekler,⁵⁰⁴ hiç sevinçli bir haber duyamayacaklar ve yaptıkları iyi işler de değersiz kılınacak,⁵⁰⁵ ateşten elbiseler içinde başlarından kaynar sular dökülecek ve bu kaynar sularla iç organları ve derileri eritilecek, demir kamçılar hazırlanacak ve oradan kurtulmak istediklerinde tekrar tekrar geri döndürülecekler,⁵⁰⁶ ölmek üzere iken geri

⁴⁹³ el-Bakara 2/167

⁴⁹⁴ Âl-i İmrân 3/151; Ayrıca bkz. Âl-i İmrân 3/197; el-A'râf 7/41; Yûnus 10/27; er-Ra'd 13/18; İbrahim 14/29; el-İsrâ 17/97-99; el-Kehf 18/98-102; Meryem 19/68; el-Furkân 25/34; eş-Şuara 26/91-103; el-Feth 48/6

⁴⁹⁵ en-Nisâ 4/56

⁴⁹⁶ el-En'âm 6/22-24, 93-94; Ayrıca bkz. Yûnus 10/28-30; İbrahim 14/21-22; en-Nahl 16/27-29, 86-87; el-Kehf 18/52-53; el-Furkân 25/17-19; el-Kasas 28/62-66, 74-75

⁴⁹⁷ el-En'âm 6/27-31

⁴⁹⁸ el-A'râf 7/51

⁴⁹⁹ el-En'âm 6/50, 70; Ayrıca bkz. Yûnus 10/4, 52; er-Ra'd 13/34; en-Nahl 16/88; el-Fâtır 35/7; eş-Şûrâ 42/26, 42; el-Mücadele 58/5

⁵⁰⁰ Yûnus 10/8; Ayrıca bkz. er-Ra'd 13/35

⁵⁰¹ Yûnus 10/45

⁵⁰² İbrahim 14/42-44; Ayrıca bkz. el-Enbiyâ 21/97; es-Secde 32/12-14

⁵⁰³ en-Nahl 16/84-85

⁵⁰⁴ el-Furkân 25/11-14

⁵⁰⁵ el-Furkân 25/22-23

⁵⁰⁶ el-Hac 22/19-22

dönmek isteyecekler ve sura üfürüldüğü zaman da birbirlerini arayıp sormayacaklar,⁵⁰⁷ konuşamayacaklar,⁵⁰⁸ şefaathlerini umdukları ortaklarının şefaathini bulamayacaklar ve onları inkar edecekler,⁵⁰⁹ Allah'ın huzuruna azap içerisinde varacaklar,⁵¹⁰ dünyada bir saatten fazla durmadıklarına yemin edecekler,⁵¹¹ hiçbir mazeretleri onları kurtaramayacak ve dertlerinin çaresine de bakılmayacak,⁵¹² onlar için çılgın bir ateş hazırlanmıştır ve o ateşte onlar ebediyen kalacaklardır ve orada yardımcı bulamayacaklar ve Allah'a ve peygambere itaat etmedikleri için hayıflanarak kendilerinin büyüklere itaat ettiklerini, kendilerini yanlış yola götürdüklerini ve onlara bu yüzden iki kat ceza verilmesini, onları lanetleyerek huzurundan kovmasını isteyecekler,⁵¹³ Allah'ın huzurunda uyanlar ve uyulanlar birbirlerini suçlayarak kendilerini doğru yoldan uzaklaştırdıklarını söylediklerinde uyulanlar da kendilerinin suçlu olduklarını onları zorla çevirmediklerini söyleyecekler ve her iki grup da azabı görünce pişman olacaklar, yaptıklarının cezası olarak boyunlarına demir halkalar takılacak,⁵¹⁴ o gün meleklerle taptıkları söylenince melekler yalan diyerek onların cinlere taptıklarını söyleyecekler ve kimse kimseye yarar veya zarar veremeyecek ve kendilerine azabı tadın denilecek,⁵¹⁵ cehennem ateşine atılacaklar ve azapları da hafifletilmeyecek ve bulundukları durumdan çıkartılarak yararlı işler yapmak için Allah'a yalvaracaklar,⁵¹⁶ o gün ne tavsiyede bulunabilirler, ne de ailelerine dönebilirler,⁵¹⁷ hem azabın gerçek olduğunu, hem de peygamberin doğru söylediğini ve yaptıkları kötülüklerden pişman olacaklar,⁵¹⁸ yaptıklarının cezasını çekecekler,⁵¹⁹

⁵⁰⁷ el-Mü'minûn 23/99-101

⁵⁰⁸ en-Neml 27/85

⁵⁰⁹ er-Rûm 30/12-14; Ayrıca bkz. es-Sâffât 37/22-33

⁵¹⁰ er-Rûm 30/16

⁵¹¹ er-Rûm 30/55

⁵¹² er-Rûm 30/57

⁵¹³ el-Ahzâb 33/64-68; Ayrıca bkz. ez-Zümer 39/71-72; ez-Zuhruf 43/74-75

⁵¹⁴ es-Sebe' 34/31-33; es-Sâffât 37/19-20

⁵¹⁵ es-Sebe' 34/40-42

⁵¹⁶ el-Fâtır 35/36-37

⁵¹⁷ Yâsin 36/50

⁵¹⁸ Yâsin 36/52; el-Mülk 67/8-11

⁵¹⁹ Yâsin 36/54

ortakları ile beraber azaba ortak olacaklar,⁵²⁰ yaptıkları amellerle acı azabı tadacaklar,⁵²¹ zakkum yemeği yiyecekler ve kaynar sudan içecekler ve çılgın ateşe atılacaklar,⁵²² ateştekiler birbiriyle tartışacak,⁵²³ üstlerinde ve altlarında ateş tabakaları olacaktır,⁵²⁴ o gün yaptıkları karşılına çıkacak ve alay ettikleri şeyler kendilerini kuşatacak,⁵²⁵ bölük bölük cehenneme atılacaklar ve orada ebediyen kalacaklar,⁵²⁶ günahlarını anlayarak dışarı çıkmalarının bir yolu olmadığını Allah'a soracaklar,⁵²⁷ boyunlarında zincirler olduğu halde sürüklenecekler ve kaynar suda, ateşte kaynatılacaklar, yaptıkları kendilerini terk edince hiçbir şeye tapmadıklarının ve kaçacak hiçbir yerin de olmadığını farkına varacaklar,⁵²⁸ hepsi bir yere toplanılarak bütün azaları dile gelerek haklarında şahitlikte bulunurlar,⁵²⁹ ateşe girdiklerinde Allah'tan kendilerini saptıran cinleri ve insanları kendilerine gösterilmesini isteyerek onları ayaklarının altına almak isteyecekler,⁵³⁰ azabı gördüklerinde titreyecekler,⁵³¹ geri dönmeye yol olup olmadığını araştıraraklar, ebedi azaba giderken boyunlarını bükerek gözlerinin altından çevreye bakacaklar ve onları Allah'tan kurtaracak dostları da kalmayacak,⁵³² azap hafifletilmeyecek ve azapta bütün ümitlerini kesmişlerdir,⁵³³ cehennemin bekçisi Malik'ten Allah'ın onların işini çabuk bitirmesini isterler,⁵³⁴ yaka paça cehenneme götürülüp cehennemin ortasına sürüklenerek başından aşağıya kaynar su dökülürken kendisine güçlü ve şerefli olduğu hatırlatılacak ve azab hakkında şüphe içinde

⁵²⁰ es-Sâffât 37/22-33

⁵²¹ es-Sâffât 37/38-39

⁵²² es-Sâffât 37/66-68; el-Vâkıa 56/52-56, 93-94

⁵²³ es-Sâd 38/64

⁵²⁴ ez-Zümer 39/16

⁵²⁵ ez-Zümer 39/47-48

⁵²⁶ ez-Zümer 39/71-72; el-Mü'min 40/76

⁵²⁷ el-Mü'min 40/11

⁵²⁸ el-Mü'min 40/71-74; el-Fussilet 41/47-48

⁵²⁹ el-Fussilet 41/19-22

⁵³⁰ el-Fussilet 41/27-29

⁵³¹ eş-Şûrâ 42/21-22

⁵³² eş-Şûrâ 42/44-46

⁵³³ ez-Zuhruf 43/74-75

⁵³⁴ ez-Zuhruf 43/77

olduğundan dolayı kendisine⁵³⁵ azaba gireceği söylenecek,⁵³⁶ yaptıkları kötü işler gözlerinin önüne serilecek ve alay ettikleri azap kendilerini kuşatacak ve onlar dünyada Allah'ı unuttukları gibi Allah da onları unutacak, ne ateşten çıkartılacaklar, ne de yardımcı bulacaklar,⁵³⁷ azabın gerçek olduğunu söyleyecekler ve gündüz bir saatten daha az durmuş gibi olacaklar,⁵³⁸ almış oldukları hiçbir tedbir fayda vermeyecek ve kurtarılmayacaklar, bütün bunlara rağmen azaba uğrayacaklar,⁵³⁹ o günün çok çetin olduğunu söyleyecekler,⁵⁴⁰ cehenneme yaslanacaklar,⁵⁴¹ cehennem azabına duçar olacaklar ve günahlarını itiraf edecekler,⁵⁴² istedikleri azabı bizzat gördükleri zaman yüzleri kararacak ve onu istedikleri hatırlatılacak,⁵⁴³ cehennemde çok uzun bir süre kalacaklar cehennem kendilerine barınak olacak, orada ne bir serinlik ne de bir içecek olmayacak aksine kaynar su ve irin tadacaklar,⁵⁴⁴ azabları sürekli olarak artacak,⁵⁴⁵ ebedi kalmak üzere cehennem ateşinde kalacakları⁵⁴⁶ âyetlerde bildirilmektedir.

Sonuç olarak gerek âyet-i kerîmelerden ve gerekse diğer bilgilerden Câhiliye Çağı İnsanın Allah'ı yaratıcı olarak kabul etmelerine ve zorda kaldıklarında O'na sığınmalarına rağmen O'na ulaşmak gayesiyle putları ortak koştukları, melekleri de O'na ulaşmada vasıta kabul ettikleri ve onları Allah'ın kızları olarak kabul ettiklerini görmekteyiz. Onların Allah'a ortak koşmalarının sebebi ise putları Allah'a yaklaşımda bir vasıta saymalarından dolayı idi. Ayrıca atalarına önem vermeleri de onların putlara olan bağlılıklarını artıran önemli bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

⁵³⁵ Bu kişinin Ebû Cehil olduğu ve onun Mekke'nin dağları arasına geçerek kendisinden daha güçlü ve daha şerefli kimsenin olmadığını söylemesi üzerine bu ayetlerin nâzil olduğu rivâyet edilir. (Geniş bilgi için bkz. Taberî, XXI, 60-63)

⁵³⁶ ed-Duhân 44/ 47-50

⁵³⁷ el-Câsiye 45/ 33-35

⁵³⁸ el-Ahkâf 46/33-35

⁵³⁹ et-Tûr 52/46-47

⁵⁴⁰ el-Kamer 54/7-8

⁵⁴¹ el-Vâkıa 56/93-94

⁵⁴² el-Mülk 67/6-11

⁵⁴³ el-Mülk 67/27

⁵⁴⁴ en-Nebe' 78/21-26

⁵⁴⁵ en-Nebe' 78/30

⁵⁴⁶ el-Beyyine 98/6

Onlar, o zamanda kendilerine bir peygamber gelmesini istiyor olmalarına rağmen, gelen peygamberin kendileri gibi zengin ve çok erkek çocuk sahibi olmaması onu kabul etmemelerinin önemli bir sebebiydi. Çünkü o günkü toplumda erkek çocuk bir üstünlük sembolüydü. Bu özellikler Hz. Peygamber’de bulunmadığı için ona yalancı, şair, kâhin, büyücü de diyerek ona karşı gelmişler hatta tebliğ ettiği dîni ve kitabı da reddetmişlerdir.

II. BÖLÜM
CÂHİLİYE ÇAĞI İNSANININ SOSYAL HAYATI

II. BÖLÜM

CÂHİLİYE ÇAĞI İNSANININ SOSYAL HAYATI

Câhiliye Arapları'na göre örnek insan; “mürüvvet sahibi” yani cesur, mert, yardımsever, misafirperver, kabilesine karşı görevlerini yerine getiren bir kişiliğe sahip olmalıydı. Üstünlük bağlı bulunulan soya göre değer kazanırdı. Onların, insanı bu şekilde tanımlamalarının sebebi, o dönem insanının aşırı derecede şereflerine düşkün olmalarıydı. Yukarıdaki özelliklere sahip olmayan bir kimse, toplum tarafından dışlanırdı. Bu ise hiç kimsenin istemediği bir durumdu. Onlardaki bu mevcut şeref anlayışı, dinin yerini almış bir durumdaydı.⁵⁴⁷ Câhiliye şairlerinin önde gelenlerinden Tarafe, meşhur Muallaka'sında şeref konusunda şunları söyler:

“Nice günler vardır ki kadınları ve şerefimizi korumak için düşmanların verdikleri korku ve göz dağlarına rağmen kendimi sıkılmış ve savaşa devam etmişimdir.”⁵⁴⁸

Amr da Muallaka'sında kendilerini şöyle tanıtmaktadır:

“(Sen) bizi; ırz ve namus korumakta onların hepsinden daha mukavemetli bulursun ve bir and içilince bu anda bizi onların hepsinden daha sadık görürsün.”⁵⁴⁹

Yine bu dönemde hem dostluğun, hem de düşmanlığın karşılıklı olması gerektiğine inanılır ve bunların her zaman fazlasıyla ödenmesi gerektiği düşünülürdü. Ödendiği zaman kendileriyle gurur duyarlar, ödenmediği zaman da kendileri toplum tarafından kınanılırdı. Önemli olan üç şey; kadın, şarap ve şarkı idi.⁵⁵⁰

O dönem insanına göre hayat, kavmin elebaşları ile sohbet etmek, meyhanede şarkı söyleyen kadınlarla şarap içmekten müteşekkil idi.⁵⁵¹ Ayrıca, kibir,⁵⁵² haseple

⁵⁴⁷ *Tecrîd-i Sarîh*, IX, 110; Rodinson, s. 19

⁵⁴⁸ Yaltkaya, s. 4

⁵⁴⁹ Yaltkaya, s. 93

⁵⁵⁰ T. W. Arnold, s. 82-84

⁵⁵¹ Ahmed Emin, *Fecrî'l-İslâm (İslâmın Doğuşu)*, (trc. Ahmet Serdaroğlu), Kılıç Kitabevi, Ankara 1976, s. 137

⁵⁵² Ebu Dâvûd, *Edeb*, 120

gurur duyma, nesepten dolayı ta'n etme, yıldızlardan yağmur bekleme ve öleninin arkasından yas tutma önemli idi.⁵⁵³

Câhiliye Çağı insanının karakterini şu beyitler açıkça ortaya sermektedir:

“Ben, (konuk gelmesin diye veya düşman korkusundan) evimi bayır ve tepelere (veya iniş yerlere) yapmam. Kavmim her ne zaman (konuk ağırlamak veya düşmanlarla çarpışmak için) benden yardım isterlerse hazırım.

Beni, kavmimin meşveret meclisinde arasan bulursun; beni meyhanelerde de avlamak istersen avlayabilirsin.

Ne zaman bana gelirsene sana bir dolu sabah şarabı sunar ve kendim de seninle beraber içerim. Yok, eğer benden içmezsen kendinden iç ve bol bol iç.

Dağılmış olan kabile bir yere toplanıp ta soy sople övünmeğe kalktıkları vakit beni herkesin başvurduğu yüksek hanedanın ta tepesinde bulursun.

Benimle oturup şarap içen arkadaşlarım yıldızlar gibi parlaktırlar. Şarkılar okuyarak bizi eğlendiren kız da uzun gömleği ve safrana boyanmış entarisiyle geceleri meclisimize gelir.

O kızın yeni ve yakası geniştir, arkadaşlarımın; ellerini sokup onu her taraftan sıkıştırmalarına müsaittir. Onu vücudunun elbiseden dışarıda kalan kısımları da beyaz ve yumuşaktır.

“Bize biraz oku” dediğimiz vakit bakışları bir yere saplanmış gibi önüne bakarak yavaş yavaş başlar, birden bire sesini yükseltmez.

(Fakat biraz sonra) o kadar güzel ve hazin nağmeler yapmaya başlar ki (onun sesini) ölen yavrusuna ağlayan bir ananın sesi zannedersin.

Bol bol şarap içmek ve zevk sürmek ve bu (uğurda) kendi kazandığım ve babadan kalma malları (şuna buna) vermek ve satmaktan geri durmadım.

⁵⁵³ Müslim, *Cenaiz*, 29; Ateş, s. 75-76

Nihayet, bütün aile ve aşiretim; uyuzluğundan dolayı vücuduna katran sürülerek başka develerden ayrı bırakılan deve gibi benden ayrılıp beni tek başıma bıraktılar.

(Onlar, beni tek başıma bıraktılarsa da) evvelce lütfumu gören yoksulların ve aynı zamanda şu deriden yapılmış büyük çadırlarda oturanların (zenginlerin) beni unutmadıklarını gördüm.”⁵⁵⁴

Câhiliye Çağı erkeğinin sahip olduğunda kendisiyle gurur duyduğu belli başlı özellikleri vardı. Bunlar; köleler, mallar, içtiği şaraplar, öldürdüğü kimseler ve kadınlardı. Aşıkları, erkek çocukları ve erkek çocuklarını doğurma güçleri kadınlarının övünülecek en temel özellikleriydi. Bu erkek çocuklarının babasının kim olduğu hiç önemli değildi.⁵⁵⁵ Kadınların iyi çocuk doğurmaları, Câhiliye çağı hakkında bilgi veren Câhiliye şiirinde de belirtilir. Nitekim Lebîd:

“Biz dört oğlan anasının çocuklarıyız.” derken Arapların kadına bakış açısını gözler önüne sermektedir.⁵⁵⁶

Ataerkil bir anlayışa sahip olan Arap toplumunda göçebe bir hayat tarzı sürmek, kadını önemsiz bir konuma düşürmekteydi. Nitekim göçebe hayatın kaçınılmaz unsuru olan sık sık yer değiştirme ve zamanı belli olmayan kabile baskınları, yağmaları sonucunda ganimet elde etme, savaşma gibi özelliklerin kadında bulunmaması böyle düşünülmesine neden olmuştur. Aile içerisinde kadının söz söyleme hakkının olmaması onu erkeğe bağlı kılmıştır. Yerleşik hayattaki bir kadın, göçebe hayattakine oranla toplumda daha etkindir. Nitekim yerleşik hayattaki Hz. Hatice’nin mallarını işletmesi buna önemli bir örnektir.

Bu dönemin kadın-erkek ilişkileri de toplumun göçebe veya yerleşik olmasına göre değişmekte olup, göçebe toplumda daha serbestti. Toplumda iffetli kadınlar olduğu gibi köle ve azatlılar gibi bir çok erkekle ilişkisi olan kadınlar da vardı.⁵⁵⁷

⁵⁵⁴ Yalıtıkaya, s. 41-42

⁵⁵⁵ Muhammed Şarkavi, *Özgürlük Peygamberi Hz. Muhammed*, (trc. Muhharrem Tan), Alternatif Düşünce Yayınevi, İstanbul 2004, s. 22

⁵⁵⁶ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız), I, İstanbul 1986, 169

⁵⁵⁷ M. Akif Aydın, “Kadın”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, 86

Göçebe hayatta kadının hiçbir değeri olmamakla beraber yapmak zorunda olduğu bir çok sorumluluğu vardı. Bu kadınlar, çocuklara bakmak, hayvanları sağmak, giyecek ve çadır örmek, savaşta savaşınlara su taşımak, yaralılarla ilgilenmek ve savaşta söylemiş oldukları şiirlerle erkekleri cesaretlendirmek bu sorumluluklardan birkaç tanesi idi. Alt tabakada kadın, kocasının mallarından daha aşağı bir konumdaydı ki bu durum doğar doğmaz başlar ve hayat boyu devam ederdi.⁵⁵⁸

Kadın, erkeklerin arzularını gideren ve ona hizmet eden bir varlık olarak telakki edilirdi. Nitekim muayyen günlerinde kadınlarla oturulmaz, yemek yenmez hatta onlar evden, çadırdan da dışarıya çıkarılırdı.⁵⁵⁹

Şehirde yaşayan cariyeler, fuhşa zorlanır ve bu yolla elde ettikleri paralara sahipleri tarafından el konulurdu. Kadının namusu şehirdekine oranla çölde daha saygı görürdü.⁵⁶⁰ Cariyelerin bu şekilde muamele görmeleri onların “ahlaki sapkınlık ve insan sayılmamalarından” kaynaklanıyordu.⁵⁶¹

Arap toplumunda kadınlara değeri verilmemesi; toplumun sürekli mücadele halinde olmasından dolayı erkeğe duyulan ihtiyacın fazla olmasına bağlanmıştır. Nitekim bu yüzden de erkek çocuk doğduğu zaman şenlikler yapılırdı. Çünkü savaşta erkek ne kadar fazla olursa savaşı o taraf kazanır ve bu yüzden diğer kabilelere de üstünlük sağlanırdı.⁵⁶²

Câhiliye devrinde kadın, Kâbe’yi Muazzama’yı çıplak olarak tavaf ederek:

“Bana kim ödünç bir tavaf elbisesi verecek?” Elbiseyi fecrinin üzerine kor:

“Bugün bir kısmı veya tamamı görülür ama ondan açılanı helal etmem.” derdi.⁵⁶³

⁵⁵⁸ Neşet Çağatay, s. 133-134

⁵⁵⁹ Şemseddin Günaltay, “İslâmdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu”, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, XV, Ankara 1951, 60 sayı, s. 492; Çağatay, s. 133

⁵⁶⁰ Çağatay, s. 134

⁵⁶¹ M. Akif Aydın-Muhammed Hamidullah, “Köle”, *DİA*, XVI, Ankara 2002, 238

⁵⁶² Günaltay, s. 493-494

⁵⁶³ Taberî, X, 137-138

Kur’ân-ı Kerîm, Câhiliye Arapları’nın kız çocuğuna dolayısıyla da kadına bakış açılarını ortaya koymaktadır. “*Diri diri toprağa gömülen kıza, hangi günah sebebiyle öldürüldüğü sorulduğunda?*”⁵⁶⁴ Bu ayetlerde Allah, günahsız yere kız çocuklarını diri diri gömen Arapların bu adetlerini kınayarak, bu yaptıklarının büyük günah olduğunu belirtmiştir. Onlar, bu yaptıklarının günah olmadığı kanaatindeydiler.⁵⁶⁵ Onlar, kızlarını öldürür, buna rağmen köpeklerine daha fazla merhamet ederek onları beslerlerdi.⁵⁶⁶

Mev’ûde olarak isimlendirilmesi sadece kız çocuklarının gömüldüğü anlamına gelmemelidir. Gömülen çocukların çoğunluğunu kızlar oluşturduğu için bu isim daha ziyade kızlar için kullanılmıştır. Fakat zamanla diri diri gömülen kız veya erkek çocukları için de bu isim kullanılır hale gelmiştir.⁵⁶⁷

Bu dönemde bir kimse borçlandığı zaman borcuna karşılık olarak annesini, kızını, karısını veya oğlunun karısını alacaklı kişiye verirdi. Alacaklı kimse kendisi bu kadından yararlandıktan sonra, onu kapısında bayrak asılı olan evlere satar ve onun bedeninden para kazanırdı. Borçlunun borcundan kat kat fazla para kazandıktan sonra kadını ailesine teslim ederdi. Kureyş’te bu duruma düşmüş ailelerin varlığından söz edilirdi. İşte insanların, böyle bir duruma düşmemek için kız çocuklarını doğar doğmaz gömdükleri bildirilir.⁵⁶⁸ Namuslarını korumak gayesiyle kız çocuklarını öldürmeleri, aşırı şekilde şeref ve haysiyeti “ifrada kaçırma” olarak değerlendirilmektedir.⁵⁶⁹

Arapların çocuklarını neden öldürdüklerini ayetler haber vermektedir: “... *Allah’a ortak koşanlardan çoğuna çocuklarını öldürmeyi de o taptıkları ortaklar, hem onları helak etmek hem de dinlerini karma karışık etmek için hoş bir şeymiş gibi gösterdiler. ...*”⁵⁷⁰ “*Bilgisizlik ve düşüncesizlikle çocuklarını öldürenler ...*”⁵⁷¹ “*Oysa onlardan birine*

⁵⁶⁴ et-Tekvîr 81/8-9

⁵⁶⁵ Derveze, I, 124

⁵⁶⁶ Taberî, XXIV, 147-148

⁵⁶⁷ Yavuz Yıldırım, “İslâm Öncesi Arap Yarımadasında Çocuk Öldürme Olgusu”, *İÜİFD*, İstanbul 2003, sayı 7, s. 83

⁵⁶⁸ Şarkavi, s. 21

⁵⁶⁹ Hatte, s. 52

⁵⁷⁰ el-En’âm 6/137

⁵⁷¹ el-En’âm 6/140

kız müjdesi verildiğinde öfkesinden yüzü simsiyah kesiliyor. Verilen müjdenin kötü etkisiyle kavminden gizleniyor. Onu hakarete katlanıp sağ mı bırakacak, yoksa toprağa mı gömecek? ...”⁵⁷² “Geçim endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Onlara da rızık biz veririz, size de ... Onları öldürmek gerçekten büyük bir günahdır”⁵⁷³ Onlar, bazen de aile bireylerinin sayısının fazla olmasından dolayı geçim sıkıntısı çekeceklerini düşündükleri için çocuklarını öldürürlerdi.⁵⁷⁴

Kız çocukları iki şekilde gömülürdü. Birincisinde, kadın doğum yaklaştığı zaman bir kuyu kazar ve çocuğu kuyunun başında doğururdu. Kadın, eğer çocuk kız olursa çocuğu kuyuya atar ve toprağı üzerine doldurarak kuyuyu dümdüz ederdi. Çocuk erkek olursa onu bir kenara koyardı. İkincisinde ise kız, altı yaşına kadar büyütülürdü. Altı yaşına geldiği zaman baba, hanımına kızını süslettirir ve onu gezmeye götüreceğini söyleyerek evden çıkartır ve daha önceden kazdığı kuyunun yanına götürür ve onu kuyuya atarak üzerine toprağı doldurur ve orayı düzlerdi.⁵⁷⁵ Çukurun düzlük haline getirilmesi orasının mezar olmamasını ve unutulmasını sağlamak içindi. Ayrıca bu şekilde öldürme, izleri de ortadan kaldırıyordu.⁵⁷⁶

Çocuğun doğar doğmaz gömülmesi, annenin çocuğa olan bağlılığının az olması ve çocuğun evdeki nafakaya dahil olmamasına bağlanmaktadır. Altı yaşında öldürülmesi ise nadir olan bir durumdur. Bu uygulama, o dönemde yaşanan bir kıtlıktan olmuş olabilir. Yoksa böyle bir şeyin olmasının izahının zor olacağı ifade edilir.⁵⁷⁷

Câhiliye Çağı’nda kız veya erkek çocuklarını öldürme bir çok kabile tarafından uygulanan bir adetti. Nitekim bu kabileler arasında Mûdar Kabilesi’nden Temîm, Kinâne, Kays, Hüzeyl, Esed; Kureyş; Rebîa Kabilesi’nden Bekir b. Vâil; Kahtâni Kabilesi’nden Kinde ve Huzâa vardı.

⁵⁷² en-Nahl 16/58-59

⁵⁷³ el-İsrâ 17/31

⁵⁷⁴ Derveze, II, 344

⁵⁷⁵ Cevâd Ali, V, 89-90

⁵⁷⁶ Yıldırım, s. 81

⁵⁷⁷ Adnan Demircan, “Câhiliye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti”, *İSTEM*, Konya 2004, yıl 2, sayı 3, s. 19

Diri diri gömmenin yanında suda boğma, kuyuya atma, uçurumdan atma, boğazlayarak öldürme gibi yöntemler de kullanılmaktaydı.

Kızların öldürülmesinde rol oynayan etkenler arasında; aileye masraf olması, savaşta esir düşme sonucu ailenin rezil olması, ani baskınlarda kızın düşmanın eline geçmesi neticesinde ailenin toplumda düşeceği kötü durum, kızın herhangi bir uzvunda sakatlık olması halinde onun uğursuz sayılması ve tanrılarına insan kurban etme sayılabilir.⁵⁷⁸

Onlar, gömdükleri kızlarını, “Allah’ın kızları” olarak niteledikleri meleklerin yanına gittiklerine inanarak yaptıkları işle vicdanlarını rahatlatıyor, kendilerini psikolojik olarak huzurlu hissediyor ve böylece kızlarını gönül rahatlığıyla gömüyorlardı.⁵⁷⁹ Ayrıca yaptıkları işi cinayet olarak düşünmüyor ve “kızları diri diri gömmek iyi hasletlerdendir” diyerek övünürlerdi.⁵⁸⁰

Bu dönemde bu adeti hoş görmeyenler de vardı. Bunlardan biri de Zeyd b. Amr b. Nüfeyl idi. Bu kişi, diri diri gömülecek olan kızı babasından alır, besler, büyütür ve tekrar babasına sunardı. Eğer baba, kızı yine kabul etmezse kızın bakımına devam ederdi.⁵⁸¹

Savaşta erkekler, kadınlarını arkalarına alarak savaşırlardı. Çünkü bu, onların savaşta daha cengaver bir şekilde savaşmalarını sağlardı. Eğer yenilirlerse kadınlarının düşmanın eline geçip rezil olacaklarını bilirlerdi. O kadınlar, atlarını besledikleri kocalarının düşmanı yenmelerini, eğer yenilirlerse onların kocaları olmadığını söyleyerek onları harekete geçirirler ve onların kahraman olduklarını göstermeleri için de düşmandan bir alamet almalarını isterlerdi.⁵⁸²

⁵⁷⁸ M. Ali Kapar, “Mev’ûde”, *DİA*, XXIX, Ankara: 2004, 491

⁵⁷⁹ Yıldırım, s. 84

⁵⁸⁰ Günaltay, s. 494

⁵⁸¹ Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr*, 23

⁵⁸² Şerafettin Yaltkaya, *İmriül Kays Yedi Askı*, Maarif Matbaası, İstanbul 1943, s. 96-97

Câhiliye döneminde kadın, kocası öldürülürse onun arkasından ağlayamazdı. Ne zaman kocasının öcü alınırsa ancak o zaman kocasına ağlama hakkını elde edebilirdi.⁵⁸³ Kocasını ölen kadın, en kötü elbiselerini giyerek evinin en kötü yerinde bir sene boyunca beklerdi. Bu zaman zarfında koku sürünmez ve sürekli matem tutardı. Sene tamamlandığı zaman, yanından köpek geçtiği esnada yerden aldığı deve tezeğini omzunun arka tarafından attığı zaman matemini sona ererdi. Bu bir sene içinde kadın, yıkanmaz, tırnak kesmez ve hiçbir şekilde temizlik yapmazdı. Sene dolduğu zaman ona bir eşek, koyun veya kuş getirilerek hayvanı önüne sürerek bu matemden çıkardı ki o hayvan ölürdü. Bundan sonra kadın temizlenir ve yeni bir evlilik yapacak duruma gelirdi.⁵⁸⁴

Câhiliye Çağı'nda kadın, "Araplarda kutsal görev" olarak kabul edilen matemini baş kahramanıydı. Ölen kişinin arkasından onu övecek ağıtları söylerdi. Ölünün arkasından üstünü başını parçalayanlar, kendini dövenler, üzerlerine çamur sürenler, elbisesini ters giyenler olurdu. Bu matem bir yıl boyunca devam ederdi. Bu döneme has "yas elbisesi" giyilirdi. Ölen kimsenin akrabaları siyah ve beyaz renkteki bu iki yas elbisesini bir yıl boyunca giyerler ve cenaze için ayağa kalkarlar, cenazeyi gördükleri zaman da "sen şimdi hayatta olduğun gibisin. Şerli isen şerli, hayırlı isen hayırlısın" derlerdi. Ölecek olan kişi, öldükten sonra kahramanlıklarının anlatılmasını vasiyet eder, hatta bazen ölmeden arkasından söylenecek ağıdı kendisi de dinlerdi. Nitekim Hz. Peygamber'in dedesi Abdulmuttalib, ölüm döşeğinde iken kızlarını başına toplayarak kendisi hakkında söyleyecekleri ağıtı dinleyenlerden bir idi.⁵⁸⁵

Âtike bint Abdulmuttalib, ağlayarak babası hakkında şunları söylemiştir:

"Ey iki gözüm! Ölüm uykusundan sonra yaşlarınızla ağlayınız ve cimrilik etmeyiniz.

Ey gözlerim! Çok göz yaşı dökünüz, dökünüz ve ölüye ağlayan kadınların yüzlerini vurarak ağlamasına karıştırınız.

⁵⁸³ Çağatay, s. 138

⁵⁸⁴ Buhârî, *Talâk*, 45, 46, *Tıbb*, 18; Müslim, *Talâk*, 58, 60, 61; Tecdîd-i Sarîh, XI, 369

Ey gözlerim! Göz yaşlarını çok defa depo ediniz, yaşlı yük olan bir kimse gibi olmayan bir adamın üzerine akıtınız.

Büyük adam, belalı işlere dalan, keremler sahibi, ahdini yerine getiren hakkı veren ve hakkını alan kimse üzerine.

Şeybetü'l-Hamde, bilekleri ateşliye henüz sabit duran, doğruluk sahibi üzerine.

Harb esnasında katlanmayan kılıç, muhâsama esnasında hasmını yere çelen kimse üzerine ağla.

Yumuşak huylu, cömert, ahdini yerine getiren, dolgun süzölmüş halis, hayrı çok kimse üzerine.

Ailesi yüksek yerde asâletlenmiş, alını dik, gayesi güç.”⁵⁸⁶

Huzeyfe b. Ganim'in Abdulmuttalib hakkındaki mersiyesi şu şekildedir:

“Ey gözlerim! Yaşları göğüs üzerine dökünüz, cimrileşmeyiniz ki yağmur seli ile sulanasınız.

Göz yaşı dökünüz, her gün güneşin doğuşunda zamanın musibeti kendisinden caymayan bir kişinin ağlanmasıyla ağlayınız.

Kaldığınız müddetçe Kureyş'ten haya sahibi ve setr sahibi olan kimsenin üzerine dökünüz, toplayınız, çoğaltınız ve akıtınız.

Aklı kuvvetli olan, izzet ile beraber öfkeli olan, güzel yüzlü olan, zayıf olmayan ne de faydasız yere çok konuşmayan bir adamın üzerine dökünüz, toplayınız, çoğaltınız ve akıtınız.

İzzetli, rifatli, güzel huylu efendi, kadri yüce, cûd, fazıl, hayır sahibi kıtlık zamanlarda ve yoksul güç zamanlarda Luayy'ın baharına ağlayınız.

⁵⁸⁵ Buhârî, *Menâkıbu'l-ensâr*, 25; Cevâd Ali, V, 172; Mustafa Çağrıçı, “Matem”, *DİA*, XVIII, Ankara 2003, 128; Ateş, s. 86

⁵⁸⁶ İbn Hişam, I, 128-129

Mead ve Nâile'den olan şerefli kerimü bahş edici, keremleri çok hoş seciyyeli ve asıllı olan kimse üzerine.

Onların aslen ve neslen ve madeni itibariyle hayırlısıdır.

Şeref ve koşunca onların en çok paya sahip olanıdır.

Mecd hilim ve akıl ile senelerinin malları götürmesi esnasında fazliyle onların en iyisidir.

O Şeybeti'l-Hamd üzerine ki onun yüzü gecenin karanlığını aydınlatır tıpkı Bedir Gecesi'ndeki ay gibi.

Hacıları sulayan sonra hayır için tirid yapan Hâşim'dir.

Abd-i Menâf'ta Fihri'li Efendi'dir.

Makamın yanında Zemzemi çıkarttı ve onun sakılığı her iftihar sahibinin üzerine bir iftihar oldu.

Ona her bir esir hüznle kederle ağlasın.

Eli dar ve eli varlıklı olan Kusayy Ailesi ağlasın.

Onun oğulları yaşlıları ve gençleri kerim kişilerdir. Doğan kuşunun yumurtası onlardan gelmiştir.

O Kusayy ki Kinâne'nin hepsine düşmanlıkta bulundu.

O ise Beytullah'a güçlük ve kolaylık darlık ve varlık zamanlarında kendini bağladı hizmetine devam etti.

Eğer ölümlerin pençesi ona takılırsa da korkulardan emin olup umduklarına kavuşarak yaşamıştır.

Bir takım kılıçlı efendi adamlar geriye bıraktı ki,

Ebû Utbe hediyesini bana veren ışıkl zıyalı, renkleri beyaz ışıkl erkek topluluklarındandır.

Hamza Bedir gibidir hayır ve cuda, fazıla koşar, elbiseleri temiz zulmetmekten gadr etmekten temizdir.

Abd-i Menâf mecd sahibi izzet ile birlikte öfkeli akrabalara bakan, kayın akrabasına merhametli kişidir.

Saçına sakalına aklık karışanların hayırlısıdır.

Onların nesilleri ise meliklerin nesilleri gibidir, ne helak olurlar, ne de noksanlanırlar.

Onlardan büyüyerek zaman musibeti bir kimse karşılaştığında onun karşısında su gibi akar.

Onlar geçmiş asırda hatırlarla yarış yapıldığı zaman Mekke çukurunu mecd ve izzet ile doldurdular.

Onların içinde yüceleri inşâ edenler ve imaret vardır.

Onların dedeleri Abd-i Menâf kırıkları saran kimsedir.

Benû Fihri bizi mağlub ettiği zaman düşmanlarımızdan korumak için kızını Avf ile nikahlamakla.

Böylece biz beldelerin alçaklarında ve yükseklerinde onun emniyeti altında yürüdük ta kervan denize daldı.

Onlar hazır oldular, insanlar ise fırkaları göründü ve onlarda Benî Amr'ın ihtiyarlarından başka kimse yoktu.

Oralarda bol sulu evler yaptılar ve oralarda denizin büyük kısmından devamlı kesilmeyen sular akıtan su kuyularını taşla inşa ettiler.

Ki hacılar ve başkası onlardan nahrın ikinci günü sabahı oraya koştukları zaman su içsinler.

Üç gün onların kabileleri Ehâşib ile Hicir arasında zelilleşmiş oldukları halde kalırlar.

Eski zamanda bundan önce bir zaman müstağni kaldık.

Hum kuyusundan veya Hafr'dan başka su almadık.

Onlar karşılığında intikam alınan günahları bağışlar sefâhat ve çirkin sözü de af ederler.

Onlar bir kabileden olmayan kimselerin hepsini bir andlaşmada topladılar.

Ve onlar bizden, Benî Bekr'in azgınlarını men ettiler.

İbn Lübnâ'nın ihsan ettiği şeyi unutma ki o senden şüküre layık olmuş bir eli ihsan etti.

Ey İbn Lübnâ sen Kusayy'dansın. Nispet ettikleri zaman göğüsten kalbin kasdi yönelmesi nihayet bulacak şekilde.

Ve sen yüceliği kapsadın ve o yüceliği mecd için asıl olan işini yürüten ve ona hakim kimseye topladın.

Önde geldin ve kavme mal bezlettin, ekmek ufalttın, çok cömert oldun, her kerem yüce kadre sahip olan efendi geniş huylu her kimseye efendi olan bir evlatsın.

Senin anan Huzâa'dan nesebi halis cevherdir. Haber sahipleri bir gün nesepleri elde ettikleri zaman

Yerinden kaldırılarak Sebe'in bahadırları içine konuldun ve ona intisab ettin. O halde güneşin zerrelerinde mensup olarak onlara ikram et.

Ebû Şemir onlardandır. Amr, Mâlik ve Zu Ceden onun kavmindendir ve Ebû Cebr dahi.

Ve Es'ad insanları yirmi sene idare etti yönetti. İşte o vatanlarda memleketlerde yardım ile teyid edilir.”⁵⁸⁷

Tarafe'nin Muallaka'sında ise şunlar yer almaktadır:

⁵⁸⁷ İbn Hişam, I, 130-132

“Ey kardeşim Mabel’in kızı! Ben, ölecek olursam, arkamdan sayıp dökeceğin vasıflarımla benim ölümümü herkese duyur ve yakarı yırt.

Beni; benim kadar himmet ve gayreti yüksek olmayan ve her işe yetişemeyen ve vakaları başaramayan kimseyle bir tutma.

Beni; büyük işler karşısında ağır davranan; kötülük olunca koşan ve herkesin ellerinin tersleriyle itilip kakılan kimse yerinde sayma.”⁵⁸⁸

Görüldüğü gibi bu ağıtlarda o kişinin ömrü boyunca yaptığı iyilikler, güzellikler dile getirilerek methedilmektedir.

“... *gizledikleri ziynetleri bilinsin diye ayaklarını da vurmasınlar. ...*”⁵⁸⁹ âyetinden Câhiliye kadınlarının ayaklarına hal hal taktıkları anlaşılmaktadır. Gerek bu cümleden, gerek aynı sûrenin 60. ayetinde geçen “*süslerini açığa çıkarmalarında bir sakınca yoktur.*” cümlesinden ve gerekse Ahzab Sûresi’nin 33. ayetinde geçen “... *önceki câhiliyyet devri çıkışı gibi süslenip çıkmayın. ...*” cümlesinden bu dönem kadınlarının süslenmeye önem verdikleri anlaşılmaktadır.⁵⁹⁰

Nûr Sûresi 31, 60 ve Ahzab Sûresi 59. ayetlerden bu dönemin kadınlarının nasıl giyindikleri anlaşılmaktadır. Zira onların baş örtüsü kullandıkları, kıyafetlerinin boyun, göğüs ve sırtlarını gösterecek kadar açık olduğu, baş örtüsünden başka bir örtü daha kullandıkları ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda bu kıyafetlerin, şehirdeki kadının kıyafeti hakkında bilgi verdiği ve köydeki kadınların da yaklaşık olarak buna benzer kıyafetler giydikleri ifade edilir.⁵⁹¹

Bu dönem insanının saçlarını iki tarafa ayırdıkları,⁵⁹² öldükleri zaman mallarının sadece oğullarına kaldığı,⁵⁹³ ve eğlendikleri Nevruz ve Mihricân adında iki bayramlarının olduğu bildirilir.⁵⁹⁴

⁵⁸⁸ Yaltkaya, s. 48-49

⁵⁸⁹ en-Nûr 24/31

⁵⁹⁰ İzzet Derveze, *Asru’n-Nebi Kur’an’a Göre Hz. Muhammed’in Hayatı*, (trc. Mehmet Yolcu), Yöneliş, I, İstanbul 1989, 87

⁵⁹¹ İzzet Derveze, *Asru’n-Nebi*, I, 86

⁵⁹² Buhârî, *Libâs*, 70, *Menâkıbu’l-ensâr*, 51; *Tecrid-i Sarih*, IX, 273-274

⁵⁹³ Buhârî, *Vesâyâ*, 6; *Feraiz*, 10

⁵⁹⁴ Ebû Dâvûd, *Salat*, 245; Nesâî, *İydeyn*, 1; Ali Osman Ateş, s. 73

Bu dönemdeki kadın-erkek ilişkilerinin nasıl olduğu konusunda Ebû Cehil'in Evs Kabilesi ile yaptığı antlaşmadan bilgi sahibi olunmaktadır. Nitekim Ebû Cehil, Evs Kabilesi'nin liderine kendi aralarında hanımlarını, kızlarını ve cariyelerini birbirlerinden sakınmadıklarını, kadınlarının pazarlarda erkeklerle nâhoş hareketler içerisinde olduklarını, eğer kendileri de kadınlarının ve kızlarının onlarla böyle ilişkiler içerisinde olmalarına müsaade ederlerse kendi kadınlarının ve kızlarının da Evslilerle kendi kabilelerinin erkekleriyle yaptıkları muameleye izin vereceklerini söylemiştir.⁵⁹⁵

Câhiliye'de bir kişi, köle satın aldığı zaman boynuna bir ip takar ve kölesini evine o şekilde götürürdü. Kişi eğer savaş sebebiyle köle olduysa onun kakülü kesilirdi. İnsanlar birbirlerine köle hediye ederlerdi. Bazen de kumar yoluyla köle olunurdu ki Ebû Leheb ve Âs b. Hişam'ın bu şekilde kumar oynadıkları ve kumarda yenilen Âs b. Hişam'ın yenildiği için Ebû Leheb'in devesini güttüğü bildirilir. Borcunu ödemeyen kimse de köle olurdu.⁵⁹⁶

Köle veya cariyelere yapılan muamele de insafsızca idi. Kişi köle ve cariyesini dövebilir, uzuvlarını kesebilir ve hatta öldürebilirdi. Bu yaptıklarından dolayı herhangi bir muameleyle de karşılaşmazdı. Nitekim insanlar, hayvanlarına köle ve cariyelerine davrandıklarından daha iyi davranırlardı.⁵⁹⁷

Esirlere yapılan muamelede yukarıdakinden farklı değildi. Onlar, esirlerini yakıyor, bazı uzuvlarını kesiyor, onları köleleştiriyor, işkenceyle öldürüyor ve öldürülmeleri şartıyla düşmanlarına da satıyorlardı. Bazen de onları fidye karşılığında veya mübadele yoluyla serbest bırakırlardı. Eğer kabilenin reisi olan kişi esir düşer ve esir düştüğü kabilenin reisine sığınırsa bir daha savaşmamak şartıyla serbest bırakılırdı.⁵⁹⁸

⁵⁹⁵ Eyüp Sabri, *Mirâtu'l-Haremeyn*, Bahriye Matbaası, II, Konstantiniyye 1304, 332

⁵⁹⁶ Corci Zeydan, IV, 36-37

⁵⁹⁷ Çağatay, s. 132

⁵⁹⁸ Ahmet Özel, "Esir", *DİA*, XI, İstanbul 1995, 382

Bu zamanda insanlar, birbirlerine kızdıkları veya birbirleriyle kavga ettikleri zaman anneleri dolayısıyla birbirlerini kınarlardı ve ayıplarlardı ki bu Câhiliye ahlakı olarak nitelendirilmiştir.⁵⁹⁹

Bu dönemde güzel huylara sahip insanlar da bulunurdu. Bunlardan biri Hakîm b. Hizâm'dır. Bu kişinin Allah'a dua ettiği, yüz deve yükü malı bağışladığı, fakirlere sadaka verdiği ve yüz köleyi de azat ettiği bildirilir.⁶⁰⁰ Ayrıca Hakîm b. Hizâm, Hz. Hatice'nin yeğeni olup, nübüvvetten önce Hz. Peygamber'in çok yakın arkadaşıydı. Zeyd b. Harise'yi satın alarak Hz. Hatice'ye hediye etmiştir. Müslümanlar, Ebû Tâlib Mahallesi'nde boykot edildiği zaman halasına yiyecek götürdüğü, herkesin kırk yaşında üyesi olduğu Dârünnedve'ye daha yirmili yaşlarda iken onun üye olduğu, Hz. Peygamber'in öldürülmesine karar verildiği zaman Dârünnedve'de onun da bulunduğu, cömertliğiyle meşhur olduğu ve Mekke'nin fethiyle de Müslüman olduğu bildirilir.⁶⁰¹

Bu dönemde Abdullah b. Cüd'ân'ın da akraba ziyareti yaptığı, fakirlere yardımda bulunduğu bildirilir. Yaptığı bu iyiliklerin ahirette ona fayda sağlayıp sağlamayacağını soran Hz. Aişe'ye Hz. Peygamber, onun bir kez olsun "Rabbim! Günahlarımı affet" demediği için iyiliklerinin ona fayda sağlamayacağını bildirmiştir.⁶⁰² Abdullah b. Cüd'ân, gençliğinde cinayetler işlediği için gerek babası tarafından ve gerekse kabilesi tarafından reddedilmiştir. Fakat onun zamanla ticaretle uğraştığı, yaşı ilerledikçe de cömert bir insan haline geldiği, bir çok köle ve cariyeyi azat ettiği, Hilfû'l-Fudûl Antlaşması'nı düzenleyenlerden birinin de o olduğu, çeşitli nedenlerle Mekke'ye gelenlerin hem kendilerini hem de mallarını koruduğu ve insanlara bol bol ikramda bulunduğu bildirilir.⁶⁰³

Bir yıldız atıldığı zaman o gece büyük bir kimsenin doğduğunu veya öldüğüne inanırlardı.⁶⁰⁴

⁵⁹⁹ Buhârî, *Îmân*, 21; *Tecrid-i Sarîh*, I, 42

⁶⁰⁰ Buhârî, *Zekat*, 25, *İtk*, 12; *Buyû*, 100, *Edeb*, 16; Müslim, *Îmân*, 194, 185, 196; *Tecrid-i Sarîh*, V, 187

⁶⁰¹ İbrahim Sarıçam, "Hakîm b. Hizâm", *DİA*, XV, İstanbul 1997, 187

⁶⁰² Müslim, *Îmân*, 365

⁶⁰³ Mustafa Fayda, "Abdullah b. Cüd'ân", *DİA*, I, İstanbul 1988, 93-94

⁶⁰⁴ Müslim, *Selâm*, 124

Cahiliyede bir kimse öldürülürse ya katilin, ya da katilin yakınından birinin öldürülmesiyle maktulün intikamı ve öcü alınırdı. Öldürülen kimse asil, soylu bir kimse ise öldürülecek olanın da en az onun kadar asil olması gerekirdi. Aksi takdirde asil kişinin intikamı ancak birkaç kişinin öldürülmesiyle alınabilirdi. Bu ise kan davalarına ve kabilelerarası savaşa sebep olurdu. Onlar için intikam o derece önemliydi ki onlardaki bu intikam arzusu “intikam edebiyatı” diye bir edebiyatın doğmasına sebep olmuştu. Nitekim Amr b. Külsûm, Muallaka’sında, “Kavimler bizim boyun eğdiğimizi, yılgınlık gösterdiğimizi asla görmemiştir. Sakın biri kalkıp da bize karşı bir saldırıda bulunmasın. Çünkü biz, bize saldırandan daha saldırgan oluruz” diyerek câhiliyedeki intikamın derecesini göstermiştir. İntikam alınmadan dünya zevkinden uzak durulur, kadınlar yas tutar ve erkeklerini de intikam almaya teşvik ederlerdi.⁶⁰⁵

Bu dönemde kısas da uygulanmaktaydı. Bununla ilgili olarak “öldürmeyi en iyi yok eden şey yine öldürmedir” atasözü onların kısasa bakış açılarını sergilemektedir. Kısas, herkese eşit bir şekilde uygulanmazdı. Nitekim kısas uygulaması zengine karşı daha müsamahakar iken fakire karşı hemen uygulanırdı. Bu uygulamada kısas uygulanacak kabileye mensup olmak yeterli idi. Bu da kan davalarının devam etmesine sebep olurdu. Kocanın karısını, efendinin kölesini, babanın çocuğunu öldürmesinde kısas uygulanmazdı. Ayrıca kısas uygulayacak kabile zayıf bir kabile ise bu durumda da kabile diyete razı edilerek kısastan vazgeçirilirdi.⁶⁰⁶

Câhiliye Çağı’nda hırsızlık yaygındı. Hırsızlık, suç kabul edilmekle beraber müeyyidesinin varlığından pek fazla söz edilemez. Hırsızlığın, kabileden atma, hapis, dayak ve el kesme gibi yaptırımları olduğu söylenmekle beraber el kesme, yakın dönemde ortaya çıkarılan bir müeyyidedir. Eğer kişi, kendi kabilesi veya kardeş kabileden bir şey çalarsa bu durumda suçlu sayılırken; diğer kabilelerden çalarsa başarılı addedilir ve çaldıklarına da ganimet muamelesi yapılırdı.⁶⁰⁷

⁶⁰⁵ Mustafa Çağrı, “İntikam”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, 356

⁶⁰⁶ Şamil Dağcı, “Kısas”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, 489

⁶⁰⁷ Ali Bardakoğlu, “Hırsızlık”, *DİA*, XVII, İstanbul 1998, 385

Zenginlerin kışın ve kıtlık zamanlarında oynadıkları, oynayanların gurur duyduğu, oynamayan zenginlerin ise kınandığı kumar oyunu meysirdir. Bu oyunda hayvan, birkaç paya bölündükten sonra üzerine numaralar verilir ve onlardaki okları çekerek et elde edilirdi. Zenginler kumarda elde ettikleri bu etleri fakirlere vererek kendileriyle gurur duyarlardı. Etlerin fakirlere verilmesinden dolayı da bu kumar oyunu faydalı olarak kabul edilirdi.⁶⁰⁸

Kabile içinde kavga çıktığı zaman, bu kavga kabile içinde çözülürdü. Kabile dışından bir kişi ile anlaşmazlık çıkarsa, bunu hakim veya kâhin çözüme kavuştururdu. İnsanlar, genelde kendi haklarını kendileri savundukları için bu, toplumda kan davalarının ortaya çıkmasına zemin hazırlardı. Bir kabilede yabancı bir kimse ölü bulunursa, kabilenin bütün fertleri yemin ederek kendilerini temize çıkarırlardı. Fakat karşı kabile de yemin ederse öncekilerin yeminleri geçersiz sayılırdı. Uzun kavgalardan sonra bir sonuca ulaşılamazsa başka bir kabile ile dost olunur ve böylece o kabilenin yardımına hak kazanılırdı. Kavga esnasında bütün kabile yardıma çağrılırdı.⁶⁰⁹

2.1 Evlenme

“... babalarınızın evlenmiş olduğu kadınlarla evlenmeyin. ...”⁶¹⁰ Câhiliye Çağı’nda kişi, babasının ölmesi veya babasının hanımını boşaması üzerine babasından boşanan kadınla evlenebilirdi. Ebû Kays b. el-Eslet, babasının ölümü üzerine babasıyla evli olan Ümmü Ubeyd binti Damre ile, Esved b. Halef, babası Halef’in ölümü üzerine babasının hanımı olan Binti Ebû Talha b. Abduluzâ ile, Safvân b. Ümeyye, babası Ümeyye b. Halef’in ölümü üzerine babasının hanımı Fahite binti Esved b. Muttâlib ile, Zebbân b. Seyyâr ise babasının ölümü üzerine babasının hanımı Müleyke binti Harice ile evlenmiştir. Bu ayetin bunlar hakkında nâzil olduğu rivâyet edilir.⁶¹¹

Kadının kocası öldüğü zaman, kocasının oğlu kadının üzerine bir elbise atarak o kadın üzerinde kendisinin hak sahibi olduğunu gösterirdi. Bunu da babalarından

⁶⁰⁸ Tevfik Fehd, “Meysir”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, 509

⁶⁰⁹ Çağatay, s. 100-101; *Tecrîd-i Sarîh*, IX, 229-230

⁶¹⁰ en-Nisâ 4/22

kendilerine kalan miras olarak telakki ediyorlardı. O kişi, isterse o kadınla evlenebilir, isterse onu başka biriyle evlendirebilir veya kadının fidyasını ödemesi üzerine serbest bırakabilir anlamına gelmekteydi.⁶¹² Kadın üzerinde kendi ailesinin hiçbir söz hakkı yoktu. Bütün söz, kocasının akrabalarında. O erkeklerden herhangi biri onunla evlenebilir, onu başka biriyle evlendirebilir veya onu hiç evlendirmezlerdi. Kadının kendi istediği biriyle evlenmesine kesinlikle müsaade edilmezdi.⁶¹³

O dönemde kadınlar, genelde velileri tarafından para veren kişiyle evlendirilirdi. Bu ise o dönemin ataerkil bir aile yapısına sahip olmasına bağlanırken, kocası ölen kadının bir mal gibi kocasının akrabalarına devredilmesi de evlenirken kocasından alınan parayla ilişkilendirilmektedir. Ayrıca evlenmelerde kabile içi evlenme geleneği de etkili olmuştur.⁶¹⁴

Câhiliye Çağında kız, babasından veya amcasından veya amcasının oğullarından istenirdi. Kişi zenginse istediği kız da zengin bir aileye mensup olurdu ve isteme şu şekilde cereyan ederdi: “Sabah şerifiniz hayr olsun. Biz, sizin akran ve emsaliniziz. Eğer kızınızı bize tezvîc ederseniz şeref vermiş olursunuz. Biz de sizin şeref sıhriyyetinize nâil olduğumuzdan dolayı teşekkür ederiz. Eğer bizi vâkıf olacağımız bir sebepten dolayı red ederseniz sizi ma’zûr görerek geri gideriz.”

Kız, eğer kendi kabilesinden biri ile evleniyorsa ona şöyle telkinde bulunulurdu: “Hâmil olduğun vakit hamlini suhûletle va’z et. Daima erkek tevliyet et. Kız doğurma. Cenâb-ı Hak sana zürriyet ihsan etsin. Seni muazzez ve mukallid kılsın. Güzel huylu ol. Zevcene riayet et. Daima nezâfet üzere ol”

Kız, eğer başka kabilelerden biri ile evlendiriliyorsa o zaman da şöyle denilirdi: “Hâmil olduğun vakit hamlini sukûnetle va’z et. Lakin erkek çocuk doğurma. Çünkü sen ecânibe tekarrüb edecek ve düşman doğuracaksın. Güzel huylu ol. Zevcenin akrabasına

⁶¹¹ Taberî, VI, 548-553

⁶¹² Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 21-22; Nesâî, *Nikah*, 58; Derveze, VI, 97

⁶¹³ Buhârî, *Tefsîr*, 78; Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 21-22

⁶¹⁴ M. Akif Aydın, “Kadın”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, 86

kendini sevdire. Çünkü onlar, daima senin kusurunu görür ve iştirirler. Nezâfet (temizlik) ve tahareti terk etme.”⁶¹⁵

Araplar Arap olmayan birine kızlarını vermezlerdi. Nitekim bu konuyla alakalı olarak Fars Meliki Kısra'nın Arap olan Hire hükümdarı Numan b. el-Münzir'den kızını istediğinde hükümdarın Kısra'ya Arapların yanında en kötü olan şeyin kızlarını Arap olmayan birine vermeleri olduğunu söylemesidir. Melik'in tekrar istemesi üzerine bu defa da hükümdar, istediği şeyin kendilerinde olmadığını bildirerek isteğini reddetmiştir.⁶¹⁶

Câhiliye Çağı'nda dört çeşit nikah vardı. Birincisi; İslâmiyet'in de kabul ettiği nikahtır. Bu, kızın babasından veya aile büyüklerinden istenip mehri verilmek suretiyle gerçekleştirilen nikahtır. İkincisi; istibza nikahı denilen nikah olup kişi, karısını hayızdan temizlenince asil bir kimseye gönderirdi. Kadın, o kişiden hamile kalıncaya kadar kocasıyla ilişkiye girmezdi. Hamile olduğu anlaşıncaya kocası isterse tekrar karısıyla ilişkiye girerdi. Bu nikahtan kasıt, asil soylu evlat edinmektir. Üçüncüsü; kadın, on kişiden az sayıda erkekle ilişkide bulunur ve hamile kalırdı. Çocuk doğduktan sonra o ilişkide bulunduğu erkekleri toplar ve çocuğu istediği erkeğe nispet ederdi ki erkeğin itiraz etmeye hakkı yoktu. Dördüncüsü; çok sayıda erkek, kadının yanına girer ve onunla cinsel ilişkide bulunurdu. Bu tür kadınların kapılarının üzerinde bayrak dikili olurdu. Kadın hamile kalırsa çocuk doğduğu zaman o adamların hepsi toplanır ve kâifler çağrılarak çocuğun kime ait olduğu tespit edilirdi ve nispet edilen kişinin kabul etmeme gibi bir durumu olmazdı.⁶¹⁷

Bir de kadın ve erkeğin karşılıklı olarak belirli bir zaman dilimi için anlaştıkları nikah türü olan mut'a nikahı vardı. Bu nikahta erkek, kadının yaşadığı yere gelir ve o kabileye mensup olur ve onlarla beraber hareket ederdi. Kadın, kocasına bir çadır ve bir mızrak verirdi. Kadın anlaşılan sürenin bitiminde çadırın kapısını farklı bir tarafa çevirir ve böylece evliliği nihayete erdirirdi. Kocasını da kendi kabilesine dönerdi. Bu dönemde

⁶¹⁵ Seydişehir, I, 558

⁶¹⁶ *Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız), I, İstanbul 1986, 183

⁶¹⁷ Buhâri, *Nikâh*, 37; Ebû Dâvûd, *Talâk*, 32-33

çocuk olursa kadına nispet edilerek çocuk, “filan kadının çocuğu” diye adlandırılırdı.⁶¹⁸ Bu nikahın meydana gelmesi için hem sürede, hem de istenilen şeylerde anlaşma sağlanması gerekmektedir ki o zaman nikah gerçekleşsin.⁶¹⁹

Câhiliye insanının istibza nikahı yapmaktaki maksatları şeref ve soyla övünmekten başka bir şey değildi. Çünkü kişinin hangi kabileye mensup olduğu önemli bir unsurdur. Kişi, edinilen bu çocukla hem maddi hem manevi bir kazanç elde etmiş olurdu.⁶²⁰

On kişiden az kişiyle beraber olmada önemli unsur kadındı. Çünkü kadın, çocuğu istediğine nispet ederken çocuğuna bir baba bulmuş oluyordu.⁶²¹

Bütün bunlara rağmen Câhiliye’de bir kimse zina ederse bu zinadan doğan çocuk, o erkeğin nesebine katılırdı.⁶²²

Yine bu çağda Yemen’deki Araplar tarafından gerçekleştirilen bir nikah türü ise kardeş karısıyla ilişkide bulunmakla gerçekleşirdi. Ailenin zenginliğini korumak amacıyla sadece büyük kardeş evlenirdi. Fakat diğer kardeşler, onun hanımıyla istedikleri zaman rahat bir şekilde ilişkide bulunabilirlerdi. Bu dönemde yapılan kardeşlik anlaşmalarında kişi nasıl kardeşlik anlaşması yaptığı kişinin malını kullanma hakkını elde ederse kadını “mal” olarak düşündükleri için birbirlerinin eşlerini de kullanma hakkını elde ederlerdi.⁶²³

Bu dönemin evliliklerinde nikahın herhangi bir dini tarafı yoktu. Kadın, çocuk doğurduğu takdirde ailenin üyesi sayılırdı. Eğer çocuk doğurmadan ölürse kocasına taziyede bulunulmazdı. Herhangi bir sebeple diyet ödemek zorunda kalırsa bu diyeti kocası ödemez, kadının mensup olduğu kabile öderdi. Evlenme yoluyla meydana gelen

⁶¹⁸ Çağatay, s. 137

⁶¹⁹ Sarıcık, “Câhiliye Nikahı Mut’a ve Diğer Cahiliye Nikahları”, *SDÜİFD*, Isparta 1996, sayı 3, s. 45

⁶²⁰ Murat Sarıcık, *a.g.m.*, s. 58-59

⁶²¹ Sarıcık, *a.g.m.*, s. 60

⁶²² Ebû Dâvûd, *Talâk*, 29-30

⁶²³ Günaltay, *a.g.m.*, s. 705

akrabalık önemli olmadığından, babası öldüğü zaman oğlu babasının karısını rahatça nikahlayabilirdi.⁶²⁴

2.2 Boşanma

“*Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler ...*”⁶²⁵ Câhiliye Çağı’nda erkek, karısının mallarını elde etmek, kendi kendine hareket etmesini engellemek, kız çocuk doğurduğu zaman veya karısından nefret ettiği zaman karısına yaklaşmamak için yemin ederdi. Kadınlar, ne boşanmış, ne de evli sayılırlardı. Fakat onlar, evinin içinde evin işleri ve çocuklarının bakımıyla uğraşmaya devam ederlerdi.⁶²⁶

Îlâ, bir boşama şekliydi. Erkek, karısını baskı altına alarak ona zarar vermek için birkaç yıl karısına yaklaşmamaya yemin ederdi. Erkek, isterse yeminin bitiminde tekrar yemin ederdi. Kadın, bu yemin dönemi içinde başka bir erkekle de evlenemezdi.⁶²⁷

“... kendilerinden zihar yaptığınız eşlerinizi ...”⁶²⁸ ve “İçinizden zihar ile kadınlarınızdan ayrılmaya kalkışan kimseler ...”⁶²⁹ Câhiliye Çağı’nda erkek, karısı kız doğurduğu, onun mallarını elde etmek istediği veya ondan bıktığı zaman karısına “sen, bana anamın sırtı gibisin” demek suretiyle onunla cinsel ilişkiye girmeyi kendisine yasaklıyordu ki ayet, bunu bildirmektedir.⁶³⁰

Bu dönemde erkek, karısını canının istediği an boşar ve iddeti bitmeden tekrar ona dönerdi. Böylece kadın, ne ondan boşanabilir ne de başkasıyla evlenebilirdi.⁶³¹ Kocası kadını üç talakla boşamış olsa dahi ona yine dönerdi.⁶³² Onların bu şekilde

⁶²⁴ Çağatay, s. 129

⁶²⁵ el-Bakara 2/226

⁶²⁶ Derveze, V, 245

⁶²⁷ Hamdi Döndüren, “Îlâ”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, 61

⁶²⁸ el-Ahzâb 33/4

⁶²⁹ el-Mücâdele 58/2

⁶³⁰ Derveze, VI, 5

⁶³¹ Tirmizi, *Talâk*, 16

⁶³² Ebû Dâvûd, *Talâk*, 9-10

davranmalarının sebebi, karısına eziyet ederek zarar vermektir. “alay ettim, şaka yaptım” diyerek de bunu bizzat ifade ettikleri de olurdu.⁶³³

Kocasını ölen kadın bir yıl yas tutardı fakat kocasından ayrılan kadın iddet beklemeydi. Hamile olduğu bir zamanda kocasından ayrılır ve başka bir erkekle evlenirse, doğacak çocuk yeni kocanın nesebinden sayılırdı.⁶³⁴

2.3 Evlat Edinme

“... evlatlıklarınızı da öz oğullarınız yerine koymamıştır. ... Onları (evlatlıklarınızı) babalarına nispet ederek çağırın. ...”⁶³⁵ Câhiliye Çağı’nda bir kimse herhangi bir çocuğu evlatlık edinirdi. Çocuk bu yolla o kişinin oğluymuş gibi muamele görürdü. Yani o kişinin kızları ile evlenemez, mirasından pay alır, evlatlık edinen kişi de evlatlığının boşanmış hanımıyla evlenemezdi ve onun mirasından da o pay alırdı.⁶³⁶ Evlatlık edinilen kimse o kişinin adıyla anılırdı. Yani “filanın oğlu filan” denilirdi.⁶³⁷

Câhiliye’de bir kimse istediği bir kimseyi nesebine dahil edebilirdi. Bunun ana sebebi o kişinin mirasına ortak olmaktan başka bir şey değildi. Nitekim Nusayb b. Ribah, kendisini nesebine katmak isteyen kimseleri “parama göz dikeyorlar” diyerek reddetmiştir.⁶³⁸

Yukarıdaki olaya tamamen zıt olarak nesepten atma da gerçekleşirdi. Kişi ister kendi oğlu olsun, isterse nesebine kattığı bir kimse olsun istenmedik bir olay meydana getirdiği zaman onun sorumluluğundan kurtulmak için onu nesebinden atardı. Bu da gerek yazı ile gerekse de sözlü olarak halka duyurulur ve o kişinin yaptıklarından kabilesinin sorumlu olmadığı ilan edilirdi

Câhiliyede’ki nesepten atma olaylarından biri de Amr b. Âs ile Ammâre b. Velid’in olayıdır. Bu iki şahıs, ticaret maksadıyla gemi ile Habeşistan’a giderken

⁶³³ Hasan Ali Görgülü, “Cahilye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslam’ın Boşanmada Örfi İtibar Etmesi”, *SDÜİFD*, Isparta 1999, sayı 6, s. 119

⁶³⁴ H. İbrahim Acar, “İddet”, *DİA*, XXI, İstanbul 2000, 467

⁶³⁵ Ahzâb 33/4-5

⁶³⁶ Derveze, VI, 5-6; M. Akif Aydın, “Evlat Edinme”, *DİA*, XI, İstanbul 1995, 528

⁶³⁷ Buhârî, *Nikâh*, 16, *Meğâzî*, 12; Ebû Dâvûd, *Nikâh*, 9; *Tecrid-i Sarîh*, XI, 259

Ammâre, Amr'ın hanımına göz koyar ve Amr'dan kurtulmak için onu denize atar. Fakat Amr, kurtulur ve gemiye tekrar çıkar ve Ammâre'den intikam alacağını ve bu nedenle de sorumluluk almaması için babasından kendisini nesebinden atmasını isteyen bir mektubu babasına gönderir. Bunun üzerine Amr, kendi kabilesi Sehm'den Ammâre de kendi kabilesi Mahzûm'dan atılır ve her iki kabile de bu durumu Mekke'de ilan ederek herkese duyurur.

Hal' olayı yani nesepten atma Mekke'de çok fazla meydana geldiğinden hal' edilen kimseler zamanla gerek kervanlara ve gerekse de şahıslara zarar verir hale gelirlerdi.⁶³⁹

2.4 Hayvan

Câhiliye Çağı'nda hayvanın bazı maddi ve manevi değerlerin sembolü olduğu kabul edilirdi. Bunlar;

“Baykuş, ölümün habercisi veya intikam için yeryüzüne dönmüş bir insanın ruhu idi. Horoz cömertliğin, kertenkele ihanetin, toy kuşu aptallığın, aslan cesaretin, koç kahramanlığın, karga gecenin ve kederin, deve sabır ve dayanıklılığın, at savaşçılığın ve gücün sembolüydü. Deve, at, koyun, inek ve arıda bereket (uğur) vardı. Köpek, kedi, karga ise uğursuz hayvanlardı. Öte yandan bazı hayvanlar dönüşüme (mesh) uğramış varlıklardı. Buna göre ölenlerin ruhu baykuş olarak geri gelirdi; fare ve kertenkele de kötü insanların ölümlerinden sonra yeniden bedenlenmiş hali idi. Şüphesiz pek çok hayvan kehanet ya da falcılıkta kullanılıyordu. Câhiliye Arapları'nın, özellikle hayvan hareketlerinin gözlenmesi türünden kehanetlerde usta oldukları bilinmektedir. Mekke'de bu amaçla çok sayıda kuş yetiştirilirdi.”⁶⁴⁰

“... (putlarına adak için) hayvanların kulaklarını yaracaklar ...”⁶⁴¹ Hayvanların kulaklarının yarılması Câhiliye çağında gerçekleştirilen adetlerdendi.⁶⁴² Ayrıca onlar

⁶³⁸ Zeydan, IV, 29-31

⁶³⁹ Zeydan, IV, 34

⁶⁴⁰ Kürşat Demirci, “Hayvan”, *DİA*, XVII, İstanbul 1998, 84; Müslim, *Selâm*, 121

⁶⁴¹ en-Nisâ 4/119

⁶⁴² Derveze, VI, 214

canlı devenin hörgücünü keser ve yine canlı koyunun da kuyruğunu koparıp yerlerdi.⁶⁴³ Ayrıca devenin ilk yavrusunu putları için kurban keserlerdi.⁶⁴⁴ İnsanlar, hayvanlarını, Kâbe'nin çevresinde bulunan taşlar üzerinde keserlerdi. Yine bu dönemde dövüşerek ölen, boğulan, dövülerek öldürülen ve düşerek ölen hayvanlar da yenirdi.⁶⁴⁵

*“Allah, ne kulağı yarılan (bahîre), ne salma bırakılan (sâibe), ne erkek-dişi ikizler doğuran (vasîle), ne de on defa doğurması yüzünden yük vurulamayan (hâm) hayvanların (adanmasını) meşru kılmadı. Fakat küfreden kimseler, Allah adına yalan söyleyerek O'na iftira ediyorlar. ...”*⁶⁴⁶ Bu ayet, Câhiliye'deki bazı hayvanlar hakkında bilgi vermektedir. Araplar, yukarıda zikredilenleri Allah emrediyormuş gibi yapıyorlar ve böylece Allah'a iftira ediyorlardı. Onlar, eğer bir deve beş batın doğurursa ona binmezler ve yük taşımada ondan faydalanmaz, tüylerini kesmez, onu kendi halinde gezmeye bırakırlardı. Beşinci yavru erkek olursa onu keser, dişi olursa kulaklarını yararlardı. Bu işaret onun adandığının göstergesi sayılırdı ve bu hayvana bahîre denirdi. Bir arzularının gerçekleşmesi için deve adağında bulunurlardı. Arzuları gerçekleştiği zaman deveyi kendi haline bırakarak herhangi bir surette ondan faydalanılmazdı ve bu hayvana da sâibe denirdi. Bu sâibe uygulamasını ilk başlatan Amr b. Âmir el-Huzâi idi. Eğer devenin sulbünden on deve dünyaya gelirse veya deve, yavrusunun yavrusunu görürse o deve de kendi haline bırakılırdı ve buna da hâmî denirdi. Bir koyun hem erkek, hem de dişi doğurursa erkeğini boğazlamayıp dişisine de vâsile derlerdi.⁶⁴⁷

Bâhirenin hangi hayvanlar olduğu konusunda farklı rivâyetler vardır. Beş defa doğuran devenin beşinci yavrusu erkek olursa buna bâhire denilirdi. Ayrıca arka arkaya beş dişi deve doğuran deve olduğu, sâibenin on birinci yavrusuna denildiği, beşinci yavrusu erkek olan ve kulağı yarılarak salıverilen koyuna da bahîre denildiği rivâyet edilir. Bu hayvanlardan hiçbir surette faydalanılmazdı. Bâhire dişi doğurursa ondan sadece erkekler faydalanır ve onun kulağı yarılırdı. Öldüğü zaman ise kadınlar da

⁶⁴³ Tirmizi, *Et'ime*, 4; Ebû Dâvud, *Sayd*, 3; İbn Mâce, *Sayd*, 8

⁶⁴⁴ İbn Mâce, *Zebâih*, 2; Nesâi, *Fer'a ve Atîre*, 1, 2, 3

⁶⁴⁵ Taberî, VIII, 63-72; Derveze, VII, 331-335

⁶⁴⁶ el-Mâide 5/103

⁶⁴⁷ Taberî, IX, 26-41; Derveze, VII, 189-190

yiyebilirdi. Ayrıca bahîrenin, arka arkaya beş dişi deve doğuran deve olduğu ve beşincisinin de kulağı kesildiği bildirilir.⁶⁴⁸

“Sırtını korumuş” manasına gelen hâminin sulbünden gelen döllерinin sayısı ve cinsiyeti konusunda da farklı rivâyetler vardır. Sulbünden dişi veya erkek on deve olursa o deveye hâmi denildiği gibi, kendi doğurduğu veya yavrularının doğurduğu arasında on dişi deve olan veya kendisi peş peşe yedi dişi deve doğuran, on yıl döl alınan deveye veya kendinden belli sayıda döl alınan erkek deveye de hâmi denildiği bildirilir.⁶⁴⁹

“Onlar, bozuk kanaatleriyle: “Şunlar yasaklanmış hayvanlar ve ekinlerdir. Onları ancak dilediğimiz kişilere yedireceğiz. Şunlar da sırtlarına binilmesi ve yük taşınması haram edilmiş hayvanlardır.” dediler. Diğer bir takım hayvanları da Allah’ın adını anmadan keserler. Bütün bunları Allah’a iftira ederek yaparlar. ... Bir de “Şu hayvanların karnındaki yavrular, sadece erkeklerimize ait olup kadınlarımıza haramdır. Eğer ölü doğarsa hepsi ona ortaklırlar” dediler. ...”⁶⁵⁰ Ayette geçen yasaklanmış hayvanlardan kasıt, sâibe, vâsile, bahîre diye adlandırılan hayvanlardır. Onlar, eğer hayvan ölü doğurursa doğan hayvanı hem kendileri hem de kadınları yerken, sağ doğurursa sadece kendileri yerlerdi.⁶⁵¹

Hac ve umrede kesilen deve ve sığır cinsinden hayvanlara da bedene denirdi. Câhiliye Çağı insanı, bu hayvanları kutsal saydıklarından bunlara binmezlerdi.⁶⁵²

Câhiliye şairlerinden olan Tarafe, meşhur Mutallaka’sında deve hakkında en uzun ve ayrıntılı bilgiyi veren şairlerden biridir. O, yüz ondokuz beyitlik Muallaka’sının otuz dört beyitinde devesi hakkında bilgi vermiştir.⁶⁵³

“Ben, içim sıkıldığı zaman, zaiflikten karnı sırtına yapışmış olmasıyla iğrilmiş olan ve gece gündüz yol almaktan yorulmayan dişi devam üzerinde sıkıntımı def ederim.

⁶⁴⁸ İshak Yazıcı, “Bahîre”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, 487

⁶⁴⁹ Muhammed Eroğlu, “Hâmi”, *DİA*, XV, İstanbul 1997, 457

⁶⁵⁰ el-En’âm 6/138-139

⁶⁵¹ Taberî, IX, 577-589

⁶⁵² Abdülaziz Bayındır, “Bedene”, *DİA*, V, İstanbul 1992, 302

⁶⁵³ Yaltkaya, s. 33

Kemikleri; büyüklerin cenazelerini taşımaya mahsus olan tabut tahtası gibi iri sürçmek ve kaymak ne olduğunu bilmeyen devemi; üstü çizgili kalın kilime benzeyen çiğnenmiş yol üstünde, elimdeki değnekle sürerim.

(Devem) kuvvet ve etlerinin katılığı ve tıkızlığıyla erkek deveye benzer. Külrenginde az tüylü erkek deve kuşunu önünde koşan dişi devekuşunun koşması gibi koşması vardır.

Hızlı giden soy beyaz develerle yarışır. Koşarken yol üzerinde (hiç iğrilmeden) ard ayaklarını ön ayaklarının bastığı yere basar.

...⁶⁵⁴

Câhiliye şiirinin önemli konularından olan deve hakkında bir çok beyit yazılmıştır.⁶⁵⁵ Deveyi önemli gördüklerinden dolayı da onu helal-haram diye sınıflamaya gitmişlerdir.

“Allah’a ortak koşanlar diyecekler ki: ... hiçbir şeyi haram kılmazdık. ...”⁶⁵⁶ İnsanlar hiçbir bilgileri olmaksızın bazı şeyleri helal, bazılarını da haram sayarlar. Helal saydıklarını yerler, haram saydıklarını yemekten sakınırlardı.⁶⁵⁷

2.5 Atalarının Yolundan Gitmeleri ve Evlatla Övünmeleri

Câhiliye Çağı’ndaki insanlara yeni dine uyulması emredildiği zaman onlar atalarına uymayı tercih ederlerdi: “Onlara: “Allah’ın indirdiğine ve peygambere gelin” denildiği zaman: “Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter.” derler. ...”⁶⁵⁸

“Nihayet hac ibadetlerinizi bitirdiğinizde, bir zamanlar atalarınızı andığınız gibi Allah’ı anın. ...”⁶⁵⁹ Câhiliye Çağı’nda hacılar, Mina’da toplanır ve şiirler okuyarak atalarıyla övünürlerdi.⁶⁶⁰

⁶⁵⁴ Yalıtıkaya, s. 36

⁶⁵⁵ Ahmet Önkâl-Nebi Bozkurt, “Deve”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, 223

⁶⁵⁶ el-En’âm 6/148

⁶⁵⁷ Ebû Dâvud, *Et’ime*, 31

⁶⁵⁸ el-Mâide 5/104; Ayrıca bkz. es-Sâffât 37/69-70; ez-Zuhruf 43/22

⁶⁵⁹ el-Bakara 2/200

⁶⁶⁰ Derveze, V, 213

“Onlar bir kötülük yaptıkları zaman: “Atalarımızı bu yolda bulduk ve Allah da bize bunu emretti.” derler. ”⁶⁶¹ Onlar, Kâbe’yi çıplak tavaf ederlerdi. Bunun sebebi olarak da annelerinden çıplak doğduklarını bahane ederlerdi. Ayrıca günah işlediklerini düşündükleri için günlük elbiseleriyle tavaf etmezler ve bunun için yeni elbise giyerlerdi. Yeni elbise almaya güç yetiremeyenler –ahmas- elbiselerini çıkararak Kâbe’yi çıplak tavaf ederdi. Bunu da Allah’ın emri diye yaparlardı. Kadınlar ön taraflarına bir şeyler koyar ve “Bugün onun bir kısmı veya tamamı görünebilir. Fakat ben görüneni helal etmiyorum” derlerdi. Yemen’den bir Arap kabilesi Kâbe’yi çıplak tavaf eder, kendilerine neden böyle tavaf ettikleri sorulduğunda ise atalarını bu yol üzerinde bulduklarını ve öyle yapmalarını kendilerine Allah’ın emrettiğini söyledikleri rivâyet edilmektedir.⁶⁶²

Allah’a şirk koşmalarını da yine atalarına bağlıyorlardı. “... bizden önce atalarımız Allah’a ortak koştu. Biz onlardan sonra gelen bir nesiliz. ...”⁶⁶³

“Onlara: “Allah’ın indirdiğine uyun” denildiği zaman: “Hayır, biz atalarımızı neyin üzerinde bulduysak ona uyarız” derler. ...”⁶⁶⁴ Bu ayetin Nadr b. Hâris ve Kureyş’in elebaşları hakkında nâzil olduğu bildirilmektedir. Onlar, atalarının geleneklerine aşırı şekilde bağlılıklarından ve onların adetlerini kutsallaştırdıklarından dolayı putlarını bırakmalarını söyleyenlere düşman kesilirdi.⁶⁶⁵

Onların gözünde ataları son derece önemli ve etkili idi. Hatta onlar yemin ettikleri zaman dahi yeminlerini onlar üzerine ederlerdi.⁶⁶⁶

Mekkeliler, Kusayy’ın dediklerini aynen uygularlardı. Onun ölümünden sonra dahi ona olan saygıları devam etti ve kabri ziyaret mahalli haline geldi.⁶⁶⁷ Bu ise Mekke’de kabir ve türbelerin kutsallaşmasına sebep oldu.⁶⁶⁸

⁶⁶¹ el-A’râf 7/28

⁶⁶² Taberî, X, 137-138; Derveze, I, 429

⁶⁶³ el-A’râf 7/173

⁶⁶⁴ Lokmân 31/21

⁶⁶⁵ Derveze, III, 172-174

⁶⁶⁶ Buhârî, Menâkıbu’l-ensâr, 25; Tecrid-i Sarîh, X, 37

⁶⁶⁷ Belâzûrî, Ensâb, I, 52

⁶⁶⁸ Yaşar Çelikkol, *İslam Öncesi Mekke*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2003, s. 162

Onlar, Hz. Peygamber'e ve getirdiği ilâhi prensiplere karşı atalarına bağlılıklarını bahane ederek karşı çıkıyorlardı. Fakat asıl sebep, onların insanlar üzerinde etkili olmalarını sağlayan nüfûzlarını ve elde ettikleri menfaatlerini kaybetme korkusundan başka bir şey değildi.⁶⁶⁹

Amr, Muallaka'sında bu konuyla alakalı olarak şunları söylemektedir:

“Biz, Seyf oğlu Alkame mecdü şerefının vârisleriyiz. O, bize zorla alınmış olan şeref kalelerini açık bırakmıştır.

Ben, Mühelhil'in (şairin ana tarafından dedesi) ve ondan daha hayırlı olan Züheyr'in (şairin cediti) vârisiyim. Bunlar, göğüs kabartacak şeyler değil midir?

(Ben), Attab ve Külsum'un da vârisiyim. Biz, bunlarla bütün şerefli kimselerin miraslarına malik bulunuyoruz.

(Ben), duymuş olduğun Zelbürre'nin de vârisiyim. Biz, (onun şerefiyle) himaye edilir ve biz de (bize sığınanları) onun şerefi adına himaye ederiz.

Ondan evvel Sâi-koşan, çalışan-lakabını almış (veya çalışmasıyla yükseklik kazanmış) olan Küleyb de bizlerdendir. Bizim elde etmediğimiz bir şeref mi kalmıştır?”⁶⁷⁰

Arap şiirinin ana konuları arasında övmek-övünmek, hicvetmek, kadın, aşk, şarap vb. konular yer almaktadır. Kişinin cesareti, kahramanlığı, yardımseverliği, cömertliği gibi yönleri ele alınmak suretiyle övünülürdü. Onun kötü yanları görmezden gelinerek iyi yanları dile getirilirdi. Ayrıca kişi, hem kendi şahsı, hem de kabilesiyle övünürdü.⁶⁷¹

Ayrıca onlar evlatlarıyla ve mallarıyla da övünürlerdi. “*Ve dediler: “Biz malca ve evlatça daha çoğuz, biz azaba uğratılacak değiliz.”*”⁶⁷² Ayet, zengin elebaşların tavrını ortaya koymaktadır. Zira onlar, çok mal ve evlada sahip olduklarından dolayı

⁶⁶⁹ Günay Tümer, “Âbâ”, *DİA*, I, İstanbul 1988, 5

⁶⁷⁰ Yaltkaya, s. 92-93

⁶⁷¹ Nihad. M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1973, s. 86-87

⁶⁷² es-Sebe' 34/35

sürekli bunlarla övünürler ve bunların kendilerini koruyacağına ve kimsenin de kendilerine zarar veremeyeceğine inanırlardı.⁶⁷³

*“O çokluk kuruntusu sizleri oyaladı, ta kabirlere kadar gidip ziyaret edişinize kadar. Hayır! Yakında bileceksiniz. ... And olsun ki, cehennemi mutlaka göreceksiniz. ...”*⁶⁷⁴ ayetleri müşriklerin genel karakteri olan mal ve evlatla övünmelerinin sonucu olarak ahirette karşılaşacakları akıbeti haber vermektedir.⁶⁷⁵

Mevcut olan asabiyet ruhu toplumda meydana gelen güvenlik ve zararı gideren bir unsurdur. Yani kişi, eğer herhangi bir şekilde başka kabileden zarara uğratılırsa o kabilenin bütün üyeleri, o zararın karşılığını vermek için harekete geçerlerdi. Nitekim, Cündeb b. Anber b. Temîm’in söylediği “ister zalim, ister mazlum olsun kardeşine yardım et” sözü insanlar arasında kabul görmüş bir “kanun” olarak telakki edilmiştir.⁶⁷⁶

Asabiyet gereği kişi, kabilesinin nesebiyle ve bununla diğer kabilelere olan üstünlüğüyle her zaman gurur duyar ve kabilesinin intikamını da muhakkak alırdı. Bunları yapmaması halinde kabilesi tarafından kınanırdı. Bu iki özellikten asıl sorumlu olanlar ise kabilenin şair ve katipleri idi.⁶⁷⁷

Kişi, mensubu olmadığı bir kabilenin arazisinde gezdiği zaman o kabile tarafından düşman olarak kabul edildiği için soyulma veya ölümle karşılaşabilirdi. Eğer o kabileden bir kimsenin çadırına, elbisesine dokunursa veya oturduğu yere girerse himaye edilerek korunur ve hatta kabilesine dahil edilirdi. Önce komşu olarak görülen bu kişi, birkaç nesil sonra ise “kan akrabası” derecesine yükseltilirdi.⁶⁷⁸

⁶⁷³ Derveze, III, 205

⁶⁷⁴ et-Tekâsür 102/1-8

⁶⁷⁵ Derveze, I, 188-189

⁶⁷⁶ Mustafa Çağrıcı, “Asabiyet”, *DİA*, III, İstanbul 1991, 453

⁶⁷⁷ Adem Apak, *Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasi Tarihindeki Etkileri*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004, s. 55

⁶⁷⁸ Brockelmann, s. 4

2.6 Müslümanlarla Alay Etmeleri ve Onlara Eziyet Etmeleri

*“İnkâr edenlere dünya hayatı süslü gösterildi. Onlar, iman edenlerle alay ederler. ...”*⁶⁷⁹ Müşriklerin elebaşları, sahip oldukları zenginliklerden dolayı Müslümanlarla alay eder ve “Bunlar, Allah’ın dinine bağlı insanlar olsaydı, hiç şüphesiz Allah onlara bol rızık verirdi” diyerek kendilerinin zenginliklerine karşılık Müslümanların fakir olmalarıyla alay ederlerdi. Bu ayetteki durumun genel olarak Allah’a inanmayan zenginlerin tavrı olduğu da ifade edilir.⁶⁸⁰

*“Aramızdan Allah’ın kendilerine lütuf ve ihsanda bulunduğu kimseler de bunlar mı? ...”*⁶⁸¹ Mekke’nin elebaşları Hz. Peygamber’in yanına gelir ve onun yanında fakir Müslümanların olduğunu görünce Hz. Peygamber’e onları yanından kovmasını çünkü kendilerinin zengin olduğunu ve onlarla aynı ortamda bulunmayacaklarını belirtmişlerdir. Onlar, Müslümanları fakirliklerinden dolayı kınayarak “Allah, aramızda bunlara mı ikramda bulunup hidayete erdirdi?” diyerek alay ederlerdi. İslâmiyet’in ilk dönemlerinde Hz. Peygamber’in yanında kendi derecelerinde insan olmadığı için onun yanına geldikleri zaman fakir Müslümanların oradan gitmelerini isterlerdi. Peygamberin yanına kabile büyükleri geldiği zaman kölelerle aynı ortamda bulunmayı istemezlerdi. Çünkü onlar, gelen heyetlerin kendilerinin üstünlüğünü tanımasını ister ve kendilerinin onun yanından ayrıldıktan sonra tekrar onlarla oturabileceğini de söylerlerdi.⁶⁸²

Müslümanlarla eğlenen kafirlerin sonunu Allah bildirmektedir: *“Evet o günah işleyenler, iman edenlere gülüyorlardı. Onlarla karşılaştıklarında birbirlerine kaş göz hareketiyle alay ederlerdi. Evlerine döndükleri zaman keyiflenerek dönüyorlardı. İnananları gördüklerinde: “İşte bunlar sapıklar” diyorlardı. Halbuki inananların üzerine gözcü olarak gönderilmemişlerdi. İşte bugün de inananlar, kafirlere gülecekler. Koltuklar üzerinde bakacaklar kendileriyle eğlenen kafirlerin cehenneme nasıl*

⁶⁷⁹ el-Bakara 2/212

⁶⁸⁰ Derveze, V, 220-221

⁶⁸¹ el-En’âm 6/53

⁶⁸² Taberî, IX, 270-272; Derveze, III, 52-53; İbn Mâce, Zühd, 7

*yaslandıklarını seyredecekler. Nasıl, kafirler ettiklerinin cezasını buldular mı?*⁶⁸³
*“İnanan erkeklere ve inanan kadınlara eziyet edip de sonra tevbe etmeyenlere kesinlikle cehennem azabı ve yangın azabı vardır.”*⁶⁸⁴

*“... halkı zalim olan bu memlekette ... zulme uğramış erkekler, kadınlar ...”*⁶⁸⁵
Halkı zalim olan memleketin Mekke olduğu ve onların orada bulunan Müslümanlara eziyet ettiği bildirilir.⁶⁸⁶ Onların zulme uğramaları yurtlarından çıkartılma şeklinde de gerçekleşti. *“Onlar “Rabbimiz Allah’tır” demelerinden dolayı haksız yere yurtlarından çıkarılmış kimselerdir. ...”*⁶⁸⁷

*“... mü’minleri Mescid-i Haram’dan alıkoyuyorlar. ... Kâbe’nin huzurunda namazları ise ıslık çalıp el çırpıktan başka bir şey değil. ... Allah yolundan alıkoymak için mallarını harcayanlar, onu yine harcıyacaktı sonra bu kendilerine yürek acısı olacak, nihayet mağlup olacaklar. ...”*⁶⁸⁸ Ayetin de ifade ettiği gibi Kureyş müşrikleri Müslümanların Mescid-i Haram’ı ziyaret etmelerine mani olurlardı.⁶⁸⁹ Allah yolundan alıkoyanlar Kureyşli müşriklerden başkası değildi. Onlar Kâbe’de el çırpıp ve ıslık çalarak ibadet ederlerdi ve bu hareketin onların namazı olduğu rivâyet edilir.⁶⁹⁰

Eziyete maruz kalan Müslümanlardan bazıları ve gördükleri eziyetler şunlardır: Ümeyye b. Halef, öğlenin sıcağında kaya parçasını Bilal’in göğsüne koyar ve Hz. Peygamber’i inkar edip putlara tapmasını yoksa ölünceye kadar kendisini güneşin altında bırakacağını söylerdi.⁶⁹¹

Müşriklerin elebaşları, Nehdiyye, Habbab b. Eret, Ebû Fukeyhe, Lebîbe, Zinnîre gibi kimselere yeni dinlerini bırakıp Hz. Peygamber’e küfretmelerini istemişlerdir. İşkencenin dozunu daha da ileri götürdükleri de olurdu. Nitekim Yasir ve Sümeyye gibi

⁶⁸³ el-Mutaffifin 83/29-36

⁶⁸⁴ el-Burûc 85/10

⁶⁸⁵ en-Nisâ 4/75; Ayrıca bkz. el-Enfâl 8/26; en-Nahl 16/41; el-Hac 22/39

⁶⁸⁶ Taberî, VII, 224-228

⁶⁸⁷ el-Hac 22/40

⁶⁸⁸ el-Enfâl 8/34-36

⁶⁸⁹ Buhârî, Ebvâbu’l-Muhsar ve Cezâi’s-Sayd, 2, 28

⁶⁹⁰ Taberî, XI, 162; Derveze, V, 352

⁶⁹¹ İbn Hişam, I, 235

bazı Müslümanlar da işkence edilerek öldürmüşlerdir.⁶⁹² Ebû Zerr Müslüman olup Kureyş'e Müslümanlığını ilan ettiği zaman onlar Ebû Zerr'i de öldüresiye kadar dövmüşlerdir.⁶⁹³

Onlar, Müslümanlara demirden zırh giydirdiler, vücutlarının yağlarını eritmek için kızgın güneşte dağlama yaparak işkence ettiler.⁶⁹⁴ Medine'ye hicret ettikleri zaman da oranın havasına alışamadıkları için humma hastalığına yakalanan Müslümanların hastalanmalarına sevindiler.⁶⁹⁵

Onların işkenceleri sadece Müslümanların sağında olmuyordu. Öldükleri zaman da Müslümanlara zarar vermeye devam ettiler. Nitekim Uhud Savaşı'nın akabinde başta Hz. Hamza olmak üzere bütün şehitlerin kulak, burun gibi organlarını keserek kendilerine takı yaptılar ve yaptıkları bu takıları boyunlarına takarak Mekke'ye geri döndüler.⁶⁹⁶

Müşriklerin yaptıkları eziyetler kalıcı izli idi. Nitekim Habbab b. Eret, ileriki yıllarda Hz. Ömer'e müşriklerin yaptığı eziyetler sonucu sırtında kalan izleri gösteriyordu. O izler kızgın taşlara yatırılarak yapılan eziyetlerin izleriydi.⁶⁹⁷

Kendileri Müslüman olmadıkları gibi başkalarının da Müslüman olmalarını engellerlerdi. Nitekim Ebû Tâlib ölmek üzere iken Hz. Peygamber ona kelimeyi tevhid getirmesini söylediğinde Ebû Cehil başta olmak üzere Kureyş'in elebaşları kavminin dininden yüz çeviremezsin diyerek onun Müslüman olmasını engellemişlerdi.⁶⁹⁸

2.7 Allah'ın Câhiliye Çağı İnsanın Vasıflarını Bildirmesi

Allah, Câhiliye Çağı insanını âyet-i kerîmelerde çeşitli sıfatlarla sıfatlandırmıştır. Bu sıfatlar:

⁶⁹² İbn Esîr, II, 67-70

⁶⁹³ Buhârî, *Menâkıb*, 9, *Menâkıbu'l-ensâr*, 32, 44

⁶⁹⁴ Buhârî, *Kefâlet*, 4

⁶⁹⁵ Buhârî, *Meğâzî*, 45; Ebû Dâvûd, *Menâsik*, 50; *Tecrid-i Sarih*, VI, 114

⁶⁹⁶ Hüseyin Algül, "Hamza", *DİA*, XV, İstanbul 1997, 501

⁶⁹⁷ İbn Mâce, *Mukaddime*, 11; M.Yaşar Kandemir, "Habbâb b. Eret", *DİA*, XIV, İstanbul 1996, 340

⁶⁹⁸ Buhârî, *Tefsîr*, 152, *Menâkıbu'l-ensâr*, 39

Ateşin arkadaşları,⁶⁹⁹ ilmi olmayanlar,⁷⁰⁰ cehennemlikler,⁷⁰¹ ölü, sağır ve kör olanlar,⁷⁰² ateş çıkarları,⁷⁰³ zalimler,⁷⁰⁴ Allah'ı tanımayanlar,⁷⁰⁵ kafirler,⁷⁰⁶ şeytanın taraftarları,⁷⁰⁷ şüpheyeye düşenler,⁷⁰⁸ inanmazlar,⁷⁰⁹ peygambere sırt çevirenler,⁷¹⁰ cahiller,⁷¹¹ sağır ve dilsizler,⁷¹² ayetler hakkında münasebetsizliğe dalanlar,⁷¹³ Allah'ı ve peygamberi tanımayanlar,⁷¹⁴ İslâm'ın diğer dinlere üstün gelmesinden hoşlanmayanlar,⁷¹⁵ sadece dünya hayatını isteyenler,⁷¹⁶ kıyamette başkalarının günahlarını yüklenecek olanlar,⁷¹⁷ bilmezler,⁷¹⁸ gaflet içinde olanlar,⁷¹⁹ akılları olmayanlar,⁷²⁰ kalpleri oyunda olanlar,⁷²¹ Allah'ın yüceliğini gereği gibi takdir edemeyenler,⁷²² yalancılar,⁷²³ gerçekten hoşlanmayanlar,⁷²⁴ doğru yoldan sapanlar,⁷²⁵ sapıklığa giden topluluk olanlar,⁷²⁶ ilim ehli olmayanlar,⁷²⁷ az

⁶⁹⁹ el-Bakara 2/39

⁷⁰⁰ el-Bakara 2/118; Ayrıca bkz. el-Câsiye 45/18; er-Rûm 30/59

⁷⁰¹ el-Bakara 2/119; Ayrıca bkz. er-Rad 13/5; el-Hac 22/51

⁷⁰² el-Bakara 2/171; Ayrıca bkz. el-En'âm 6/36, 105; Yûnus 10/42; er-Ra'd 13/19; en-Neml 27/80-81; er-Rûm 30/52-53; el-Fussilet 41/4; ez-Zuhruf 43/40; el-Câsiye 45/23

⁷⁰³ Âl-i İmran 3/10

⁷⁰⁴ Âl-i İmran 3/128; Ayrıca bkz. el-En'âm 6/33, 68, 93, 135; A'râf 7/41; et-Tevbe 9/19; Yûnus 10/52; Hûd 11/113, İbrahim 14/42, 44; el-İsrâ 17/47, 99; Meryem 19/38; el-Enbiyâ 21/3, 46; el-Hac 22/71; el-Mü'minûn 23/94; el-Furkân 25/8, 27; el-Kasas 28/50; er-Rûm 30/29; Lokmân 31/11; es-Sebe' 34/31, 43; el-Fâtır 35/40; es-Sâffât 37/22; ez-Zümer 39/47, 51; eş-Şûrâ 42/21-22, 44-45; el-Ahkâf 46/10; ez-Zâriyat 51/59; et-Tûr 52/47

⁷⁰⁵ Âl-i İmran 3/196; Ayrıca bkz. en-Nisa 4/51

⁷⁰⁶ en-Nisa 4/56; Ayrıca bkz. Yûnus 10/2; er-Rad 13/14; el-Mü'minûn 23/117; el-Furkân 25/26, 52, 55; en-Neml 27/80; es-Secde 32/10; es-Sâd 38/4; el-Feth 48/29; el-Mümtehine 60/10; es-Saff 61/7; el-Mutaffîfîn 83/34, 36; et-Târik 86/17; el-Kâfirun 109/1

⁷⁰⁷ en-Nisâ 4/76; Ayrıca bkz. en-Nahl 16/101

⁷⁰⁸ el-En'âm 6/9; Ayrıca bkz. es-Sebe' 34/54; ed-Duhan 44/14; et-Tûr 52/36

⁷⁰⁹ el-En'âm 6/25; Ayrıca bkz. el-Hicr 15/13; Meryem 19/39; eş-Şuarâ 26/8; et-Tûr 52/33

⁷¹⁰ el-En'âm 6/35

⁷¹¹ el-En'âm 6/35

⁷¹² el-En'âm 6/39; Ayrıca bkz. el-En'âm 6/42; el-Enfâl 8/22; el-Enbiyâ 21/45

⁷¹³ el-En'âm 6/68

⁷¹⁴ et-Tevbe 9/3

⁷¹⁵ et-Tevbe 9/33

⁷¹⁶ er-Ra'd 13/26; Ayrıca bkz. en-Necm 53/29

⁷¹⁷ en-Nahl 16/25

⁷¹⁸ en-Nahl 16/101; Ayrıca bkz. el-Kasas 28/57

⁷¹⁹ Meryem 19/39; Ayrıca bkz. el-Enbiyâ 21/1

⁷²⁰ el-En'âm 6/42

⁷²¹ el-Enbiyâ 21/3

⁷²² el-Hac 22/74

⁷²³ el-Mü'minûn 23/90; Ayrıca bkz. el-Ankebût 29/12; es-Saffât 37/151-152; ez-Zâriyat 51/10; el-Kalem 68/8

⁷²⁴ el-Mü'minûn 23/70

⁷²⁵ el-Mü'minûn 23/73

⁷²⁶ en-Neml 27/60, 81

⁷²⁷ en-Neml 27/61

düşünenler,⁷²⁸ Hz. Peygamber'e hile yapanlar,⁷²⁹ kendilerine uyarıcı gelmemiş topluluk olanlar,⁷³⁰ heveslerinin peşinden gidenler,⁷³¹ çoğunun akli ermeyenler,⁷³² refah ve zevk sahibi inkarcılar,⁷³³ babaları uyarılmamış gaflet içinde olanlar,⁷³⁴ somurtanlar,⁷³⁵ görmeyenler,⁷³⁶ Hz. Peygamber ve Müslümanları yurtlarından çıkaranlar,⁷³⁷ Müslümanlara sapık diyenler,⁷³⁸ küfredenler,⁷³⁹ ayrılık ve gurur içinde olanlar,⁷⁴⁰ işitmeyenler,⁷⁴¹ Hz. Peygamber'i gözetenler,⁷⁴² yaptıkları boşa çıkanlar,⁷⁴³ şaşkınlar,⁷⁴⁴ dinlerini oyun ve eğlence edinenler,⁷⁴⁵ azabın pençesine düşenler,⁷⁴⁶ işitmedikleri halde işittik diyenler,⁷⁴⁷ ayetlerin başarısız olması için koşanlar,⁷⁴⁸ kendilerine hile yapanlar,⁷⁴⁹ günahkârlar,⁷⁵⁰ yalancılar,⁷⁵¹ kendilerine peygamber gelmemiş topluluklar,⁷⁵² suçlular,⁷⁵³ ilmin kıymetini bilmeyenler,⁷⁵⁴ imanı olmayanlar,⁷⁵⁵ çok yemin eden, aşağılık, gammaz, koğuculuk yapan, hayrı engelleyen, saldırgan, vebali olan, kaba, soysuzlukla damgalı, mal ve oğullarıyla

⁷²⁸ en-Neml 27/62

⁷²⁹ en-Neml 27/70

⁷³⁰ el-Kasas 28/46

⁷³¹ el-Kasas 28/50

⁷³² el-Ankebût 29/63

⁷³³ el-Müzzemmil 73/11

⁷³⁴ el-Yâsin 36/6

⁷³⁵ el-Yâsin 36/8

⁷³⁶ el-Yâsin 36/9

⁷³⁷ el-Mümtehine 60/1

⁷³⁸ el-Yâsin 36/47

⁷³⁹ en-Nisâ 4/84; Ayrıca bkz. en-Nisâ 4/104; el-Mâide 5/86, 103; el-Enfâl 8/65, er-Ra'd 13/31, el-Hicr 15/2; el-Kehf 18/106; Meryem 19/73; el-Enbiyâ 21/30; el-Ankebût 29/12; es-Sa'd 38/2, 27; Muhammed 47/8; el-Feth 48/26; et-Tûr 52/42

⁷⁴⁰ es-Sa'd 38/2

⁷⁴¹ el-Fussilet 41/4

⁷⁴² ed-Duhân 44/59

⁷⁴³ Muhammed 47/1, 9

⁷⁴⁴ Lokmân 31/11; Ayrıca bkz. Muhammed 47/8

⁷⁴⁵ el-En'âm 6/70

⁷⁴⁶ el-En'âm 6/70

⁷⁴⁷ el-Enfâl 8/21

⁷⁴⁸ el-Hac 22/51

⁷⁴⁹ el-En'âm 6/123-124

⁷⁵⁰ el-En'âm 6/124

⁷⁵¹ el-Mü'minûn 23/90; Ayrıca bkz. el-Ankebût 29/12; ez-Zâriyat 51/10; en-Nebe' 78/28

⁷⁵² es-Secde 32/3

⁷⁵³ el-Hicr 15/12

⁷⁵⁴ er-Rûm 30/59

⁷⁵⁵ er-Rûm 30/60

övünen,⁷⁵⁶ batıla uyanlar,⁷⁵⁷ kalpleri ve kulaklarının örtülü, perdeli olduğunu söyleyenler,⁷⁵⁸ secde etmeyenler,⁷⁵⁹ ahiretten korkmayanlar,⁷⁶⁰ hırsızlık ve iftiraya sapanlar,⁷⁶¹ Allah'ı gereği gibi tanımayamayanlar,⁷⁶² kendilerini kurtaramayanlar,⁷⁶³ kibirlenenler,⁷⁶⁴ çok kavgacı olanlar,⁷⁶⁵ Allah'a ortak koşarak iman edenler,⁷⁶⁶ Allah'ın nimetini nankörlükle değiştirip kavimlerini helak yurduna sokanlar,⁷⁶⁷ zanna uyanlar ve yalan uyduranlar,⁷⁶⁸ Rablerine kavuşmayı inkar edenler,⁷⁶⁹ kendilerine zulmedenler,⁷⁷⁰ sapıklığa düşenler,⁷⁷¹ taşkınlığı artanlar,⁷⁷² inkar edenler,⁷⁷³ hayvandan daha aşağı olanlar,⁷⁷⁴ iman etmeyenler,⁷⁷⁵ önceden yolunu şaşırmış olanlar,⁷⁷⁶ Allah'ın yolundan engelleyenler, Mescid-i Haram'a girmeyi engelleyenler,⁷⁷⁷ sapıklık içinde olanlar,⁷⁷⁸ inkarda yarışanlar ve iman karşılığında küfrü satın alanlar,⁷⁷⁹ Müslümanların açık düşmanları olanlar,⁷⁸⁰ kendilerine yazık edenler,⁷⁸¹ yaptıkları işleri güzel gösterilenler,⁷⁸² kendini bilmeyenler,⁷⁸³ suçlular,⁷⁸⁴ yurtlarından çalım satarak çıkıp insanlara gösteriş yapanlar ve Allah yolundan

⁷⁵⁶ el-Kalem 68/10-14

⁷⁵⁷ el-Ankebût 29/48

⁷⁵⁸ el-Bakara 2/7; Ayrıca bkz. el-Fussilet 41/5

⁷⁵⁹ el-İnşikâk 84/21

⁷⁶⁰ el-Müddessir 74/53

⁷⁶¹ el-Furkân 25/4

⁷⁶² el-En'âm 6/1, 9; Ayrıca bkz. et-Tevbe 9/26

⁷⁶³ el-Enbiyâ 21/43

⁷⁶⁴ en-Nahl 16/22, 23; Ayrıca bkz. Meryem 19/73

⁷⁶⁵ ez-Zuhruf 43/58, 59

⁷⁶⁶ Yusuf 12/106

⁷⁶⁷ İbrahim 14/28

⁷⁶⁸ Yûnus 10/36, 66

⁷⁶⁹ es-Secde 32/10

⁷⁷⁰ en-Nahl 16/33

⁷⁷¹ el-İsrâ 17/48

⁷⁷² el-İsrâ 17/60

⁷⁷³ Âl-i İmrân 3/178; Ayrıca bkz. el-Hac 22/25; es-Secde 32/29; el-Mümtehine 60/1

⁷⁷⁴ el-Furkân 25/44

⁷⁷⁵ el-Bakara 2/6; Ayrıca bkz. Yûnus 10/10, 96-97; Hûd 11/121; el-Yâsin 36/7

⁷⁷⁶ el-Bakara 2/198

⁷⁷⁷ el-Bakara 2/217; Ayrıca bkz. el-Hac 22/25; Buhârî, *Ebvâbu'l-muhsar ve Cezâi's-sayd*, 2, 28, *Şurût*, 15; *Meğâzi*, 37

⁷⁷⁸ Âl-i İmrân 3/164; Ayrıca bkz. İbrahim 14/3

⁷⁷⁹ Âl-i İmrân 3/177

⁷⁸⁰ en-Nisa 4/101

⁷⁸¹ el-En'âm 6/12

⁷⁸² el-En'âm 6/122; Ayrıca bkz. et-Tevbe 9/37

⁷⁸³ el-A'râf 7/199

alıkoyanlar,⁷⁸⁵ gerçeği kavrayamayan anlayıssız topluluk olanlar,⁷⁸⁶ hak gözetmeyen, antlaşmaya riayet etmeyen ağızları ile kalpleri farklı olanlar,⁷⁸⁷ küfür öncüleri,⁷⁸⁸ küfürlerine kendilerini şahit tutanlar,⁷⁸⁹ pislikler,⁷⁹⁰ öncekilere iman etmeyenler,⁷⁹¹ dünya hayatını ahirete tercih edenler,⁷⁹² tuzak kuranlar,⁷⁹³ mucize görseler büyülendik diyecek olanlar,⁷⁹⁴ Kur'ân'ı kısım kısım ayıranlar,⁷⁹⁵ şeytanın dostları olanlar,⁷⁹⁶ Allah'ın nimetini inkar edenler,⁷⁹⁷ Allah'ı anmaktan gafil, keyfine düşkün ve aşırılıkla uğraşanlar,⁷⁹⁸ yoldan saptıranlar,⁷⁹⁹ dünyada yaptıkları boşa gitmiş olanlar,⁸⁰⁰ Rablerinin zikrinden yüz çevirenler,⁸⁰¹ sağır oldukları için işitmeyenler,⁸⁰² zalim olduklarını söyleyenler,⁸⁰³ anlamayanlar,⁸⁰⁴ azgınlıklarında inat ederek hiçbir şey görmeyenler ve Allah'a yalvarmayanlar,⁸⁰⁵ cahillik edenler,⁸⁰⁶ boş söz söyleyenler,⁸⁰⁷ Müslümanlara sizin günahlarınızı yüklenelim diyenler,⁸⁰⁸ batıla inananlar,⁸⁰⁹ zulmedenler, heveslerine uyanlar ve şaşırmışlar,⁸¹⁰ bakıp da görmeyenler,⁸¹¹ inanmayanlar,⁸¹² yerin göğün boş yere

⁷⁸⁴ el-Enfâl 8/8; Ayrıca bkz. el-Hicr 15/12

⁷⁸⁵ el-Enfâl 8/47

⁷⁸⁶ el-Enfâl 8/65; Ayrıca bkz. et-Tevbe 9/6

⁷⁸⁷ et-Tevbe 9/8

⁷⁸⁸ et-Tevbe 9/12, 13

⁷⁸⁹ et-Tevbe 9/17

⁷⁹⁰ et-Tevbe 9/28

⁷⁹¹ el-Hicr 15/13

⁷⁹² İbrahim 14/3

⁷⁹³ İbrahim 14/46; Ayrıca bkz. en-Nahl 16/45

⁷⁹⁴ el-Hicr 15/14-15

⁷⁹⁵ el-Hicr 15/90-91

⁷⁹⁶ en-Nahl 16/63

⁷⁹⁷ en-Nahl 16/83

⁷⁹⁸ el-Kehf 18/28

⁷⁹⁹ el-Kehf 18/51

⁸⁰⁰ el-Kehf 18/104

⁸⁰¹ el-Enbiyâ 21/42

⁸⁰² el-Enbiyâ 21/45

⁸⁰³ el-Enbiyâ 21/46

⁸⁰⁴ el-Mü'minûn 23/56

⁸⁰⁵ el-Mü'minûn 23/75-76

⁸⁰⁶ el-Kasas 28/55

⁸⁰⁷ el-Kasas 28/55

⁸⁰⁸ el-Ankebût 29/13

⁸⁰⁹ el-Ankebût 29/67

⁸¹⁰ er-Rûm 30/29

⁸¹¹ el-Yâsin 36/9

⁸¹² el-Yâsin 36/10

yaratıldığını söyleyenler,⁸¹³ dini doğrulamayı ağır bulanlar,⁸¹⁴ haddi aşmış kavim olanlar,⁸¹⁵ şüphe içinde oynayanlar,⁸¹⁶ kötü iş kendilerine güzel gösterilip heveslerinin ardına düşenler,⁸¹⁷ Câhiliye taassubu olanlar,⁸¹⁸ Müslümanların kafir olmasını isteyenler,⁸¹⁹ ahiretten ümidini kesenler,⁸²⁰ Allah'ın nurunu söndürmek isteyenler,⁸²¹ dinin üstün gelmesinden hoşlanmayanlar,⁸²² önceden sapıklık içinde olanlar,⁸²³ az şükredenler,⁸²⁴ yaban eşekleri,⁸²⁵ dünya hayatını sevip kıyameti bırakanlar,⁸²⁶ görüş ayrılığına düşenler,⁸²⁷ hile yapanlar,⁸²⁸ kafirler,⁸²⁹ Allah'a kavuşmayı ümit etmeyenler,⁸³⁰ dinlerini oyun ve eğlence edinenler,⁸³¹ çıkmaza sapanlar,⁸³² Allah'a ihanet edenler,⁸³³ gerçekten hoşlanmayanlar,⁸³⁴ günahkarlar,⁸³⁵ yola gelmeyenler,⁸³⁶ akli ermezler,⁸³⁷ olarak vasıflandırılmışlardır.

Sonuç olarak Câhiliye Çağı'nda insanlar üvey anneleri ile evlenebiliyorlar veya onları başkalarından para almak suretiyle evlendirebiliyorlardı. Soyları asil olsun diyerek eşlerini başka erkeklere gönderip ondan çocuk sahibi olunabiliyordu. Kadınlar, istedikleri sayıda erkekle beraber olup, çocuk doğduktan sonra baba olarak istedikleri erkeği seçebiliyorlar ve buna da itiraz edilmiyordu. Boşanmada erkek hanımına eziyet etmek gayesiyle istediği zaman hanımını boşama ve istediği zaman ona dönme yetkisine sahipti.

Evlatla övünme o dönem insanının en belirgin özelliği idi. İstedikleri zaman evlatlık edinebilirler ve evlatlık edinilen kişi evlatlık edinenin oğlu gibi muamele görürdü. Malına

⁸¹³ es-Sa'd 38/27

⁸¹⁴ eş-Şûra 42/13

⁸¹⁵ ez-Zuhurf 43/5

⁸¹⁶ ed-Duhân 44/9

⁸¹⁷ Muhammed 47/14

⁸¹⁸ el-Feth 48/26

⁸¹⁹ el-Mümtehine 60/2

⁸²⁰ el-Mümtehine 60/13

⁸²¹ es-Saff 61/8

⁸²² es-Saff 61/9

⁸²³ el-Cuma 62/2

⁸²⁴ el-Mülk 67/23

⁸²⁵ el-Müddessir 74/50-51

⁸²⁶ el-İnsan 76/27

⁸²⁷ en-Nebe' 78/1-5

⁸²⁸ et-Târık 86/15

⁸²⁹ et-Târık 86/17

⁸³⁰ Yûnus 10/7

⁸³¹ Yûnus 10/70

⁸³² el-Furkân 25/29

⁸³³ el-Enfâl 8/71

⁸³⁴ el-Mü'minûn 23/70

⁸³⁵ et-Tevbe 9/8-11

⁸³⁶ el-Kehf 18/57

⁸³⁷ el-Mâide 5/103

ortak olabilir ve kızları ile evlenemezdi. Evlat edinen kişi de evlatlığının malı üzerinde tasarruf yetkisine sahipti.

Bazı hayvanları putlarına adadıklarından dolayı o hayvanları yemeyerek serbest bırakırlar ve hiçbir surette onlardan faydalanmazlardı. Belirli sayıda doğum yapan hayvanları da serbest bırakırlardı. Ayrıca bazı hayvanları da haram sayarak yemezlerdi.

Atalarına son derece bağlı oldukları için onlar hakkında herhangi bir kötü söz söylemezler ve söyleyen kişiye de cephe alırlardı. Yaptıkları belli başlı işleri de sırf ataları yaptıkları için yaparlar neden yaptıklarını dahi bilmezlerdi. Atarına aşırı derecede bağlı oldukları ve kendilerini de aşırı derecede büyük gördükleri için zayıf Müslümanları küçümser, onlarla alay eder ve hatta onlara eziyet dahi ederlerdi.

SONUÇ

Âyet-i kerîmeler ışığı altında ele aldığımız *Kur'ân-ı Kerîme Göre Câhiliye Çağı* adlı bu tezimizle o dönem insanının din ile ilgili olarak genel kabul gören inançlarının olmadığını söyleyebiliriz. Onlara göre Allah, dünyadaki mevcut olan her şeyin yaratıcısı olmakla beraber yaratma olayından sonra dünyadaki işlerle uğraşmıyordu. Böyle düşünmelerindeki etken, yakın bir zamanda kendilerine peygamber ve kitap gönderilmemesi olabilir. Çünkü onlar, Allah'ı kendilerine oldukça uzak hissettiklerinden melekleri, putları ve cinleri O'na ulaşmada vasıta kabul ederek bu vasıtalara çeşitli fonksiyonlar yüklemişlerdir. Hatta putlarına olan saygıları bazı hayvanları onlara kurban etmeye ve yine bazı hayvanları onlar için serbet bırakmaya kadar götürüyordu. Bize göre Câhiliye Çağı İnsanı, oldukça zeki olduğu için bu yaptıkları şeyleri, her ne kadar inanarak yapmasalar dahi onu mantıklı bir çerçevede içerisinde göstermeyi başardıklarının kanıtıdır.

Dönemin öne çıkan özelliklerinden biri de o dönem insanının zenginliğe ve çok erkek çocuğa sahip olmanın bir üstünlük vesilesi olduğu anlayışıdır. Çevrelerindeki bölgelere kutsal kitap ve peygamber gelmesi onları da böyle bir beklenti içerisine sokmakla beraber üstünlüğe olan düşkünlükleri bekledikleri peygamberi yalanlamaya itecek kadar da fazla idi. Zaman zaman yaptıklarının yanlış olduğunu söyleyenler olmasına rağmen, toplumdaki “üstünlük hırsı” kalplerindeki inanma arzusunu yok etmeye yetiyordu. Hatta bu duyguyu bastırmak adına ikileme düşerek bazen peygamberi doğrulamaya, bazen de olmadık eziyetler yapmaya götürecek kadar bariz bir şekilde dikkat çekiyordu. Hatta Kur'ân-ı Kerîm'i reddetmelerindeki ana unsur da Kur'ân-ı Kerîm'in ellerinde mevcut üstünlüğü ortadan kaldırarak onları sıradan bir insan durumuna düşürmesinden kaynaklanmaktaydı.

Onların tezat içerisinde oldukları konulardan biri de yaptıklarının karşılığını görececek olmalarıyla ilgili olan ahiret hayatı idi. Çünkü yaptıkları kötülüklerin cezasının olacağına inandıkları zaman, o davranışlardan uzaklaşmaları gerektiğini bilecek kadar bilgiye sahiptiler ve bu bilgi de onları sınırlamada oldukça önemli bir nokta idi. Kötü

davranışları bırakmak yerine sonlarını haber veren Hz. Peygamber’e eziyet ederek suçlarını kapatma yoluna giderek vicdanlarını rahatlatmak istemiş olabilirler.

Yukarıda da ifade ettiğimiz gibi toplumda erkek egemenliği hakim unsur olduğundan kadın, oldukça değersiz bir konumda idi. Bunun sebebi, erkeklerin “şerefe” aşırı derecede önem vermeleri gösterilebilir. Çapulculuk ve yağmanın her zaman olabileceği bir ortamda kadınlar, savaşmadıkları için esir olma ihtimalleri yüksek olduğundan onların toplumdaki önemini düşürüyordu. Çünkü esir olduklarında sadece kadının kendisi değil kabilesi de toplum nazarında kötü bir konuma düşmüş oluyordu. Bu da onların kız çocuklarına ve kadına bakış açılarını oldukça etkiliyordu. Erkek çocuk ise aileye her zaman hem maddi, hem manevi güç kattığından erkek çocuk evlat edinilerek güçlenme imkanları vardı.

Sonuç olarak adına Câhiliye Çağı denilen bir dönemde yaşayan insanların çok fazla güzel özellikleri bünyelerinde bulundurmaları imkansız denecek kadar zor bir durumdur. Nitekim biz de bu çalışmamızda âyet-i kerîmeler ekseninde vurgulamış olduk.

BİBLİYOGRAFYA

- ACAR, H. İbrahim, “İddet”, *DİA*, XXI, İstanbul 2000, 467-471
- AHMED Emin, *Fecrü'l-İslâm (İslâmın Doğuşu)*, (trc. Ahmet Serdaroğlu), Kılıç Kitabevi, Ankara 1976.
- ALGÜL, Hüseyin, “Hamza”, *DİA*, XV, İstanbul 1997, 500-502.
- ; Haram Aylar”, *DİA*, XVI, İstanbul 1997, 105-106.
- ALTINTAŞ, Hayrani, “Dehriyye”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, 107-109.
- APAK, Adem, *Asabiyet ve Erken Dönem İslâm Siyasi Tarihindeki Etkileri*, Düşünce Kitabevi Yayınları, İstanbul 2004.
- ARNOLD, T. W., *İntişâr-ı İslâm Tarihi*, (trc. Hasan Gündüzler), Akçağ Yayınları, Ankara 1971.
- AYDIN, M. Akif, “Evlat Edinme”, *DİA*, XI, İstanbul 1995, 527-529.
- ; “Kadın”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, 82-94.
- AYDIN, M. Akif -Muhammed Hamidullah, “Köle”, *DİA*, XXVI, Ankara 2002, 237-248.
- AYDINLI, Abdullah, “İkrime b. Ebû Cehil”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, 42-43.
- BARDAKOĞLU, Ali, “Hırsızlık”, *DİA*, XVII, İstanbul 1998, 384-396.
- ; “Kurban”, *DİA*, XXVI, Ankara 2002, 433-440.
- BAYINDIR, Abdülaziz, “Bedene”, *DİA*, V, İstanbul 1992, 302.
- BEBEL, Auguste, *H. Muhammed ve İslam Kültürü*, (trc. Veysel Atayman), Süreç Yayıncılık ve Tanıtım Ticaret Şirketi, İstanbul: 1987.
- BOKS, Abdullah, “Ebûkubey”, *DİA*, X, İstanbul 1994, 280-281.
- BROCKELMANN, Carl, *İslâm Milletleri ve Devletleri Tarihi*, (trc. Neşet Çağatay), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1964.
- BUHARÎ, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail (256/870), *Sahîh-i Buharî ve Tercemesi*, (trc. Mehmed Sofuoğlu), I-XVI, İstanbul 1987, Ötüken Neşriyat.
- CAETANÎ, Leoni, *İslam Tarihi*, (trc. Hüseyin Cahid), I-X, İstanbul 1924-1927.
- CERRAHOĞLU, İsmail, “Garanik”, *DİA*, XIII, İstanbul 1996, 361-366

- CEVÂD ALÎ, (1408/1987), *el-Mufasssal fî târihi'l- 'Arab kable'l-İslâm*, I-IX, Beyrut 1966-1972
- ÇAĞATAY, Neşet, *İslâm Dönemine Dek Arap Tarihi*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara 1989.
- ÇAĞRICI, Mustafa, "Arap, İslâmdan Önce Araplarda Din", *DİA*, III, İstanbul 1991, 316-320.
- ; "Asabiyet", *DİA*, III, İstanbul 1991, 453-455.
- ; "İntikam", *DİA*, XXII, İstanbul 2000, 356-357.
- ; "Matem", *DİA*, XVIII, Ankara 2003, 128-129.
- ÇELEBİ, İlyas, "Gûl", *DİA*, XIV, İstanbul 1996, 177.
- ; "Kâhin", *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, 170-172.
- ÇELİK, İbrahim, *Kur'an'da Peygamberlere Karşı Güçler*, Bursa: 2001.
- ; "Kur'an'da Mele' Terimi Peygamberler Ve Onlara Uymak İstemeyenler", *UÜİFD*, Uludağ Üniversitesi Yayınları, I, Bursa 1986, sayı 1, 75-83.
- ; "Mele'", *DİA*, XXIX, Ankara 2004, 36-37.
- ÇELİKKOL, Yaşar, *İslam Öncesi Mekke*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2003.
- ÇETİN, Nihad. M., *Eski Arap Şiiri*, Edebiyat Fakültesi Matbaası, İstanbul 1973.
- DAĞCI, Şamil "Kıyas", *DİA*, XXV, Ankara: 2002, 488-495.
- DANIŞMAN, Nafiz "Câhiliye Kelimesi", *AÜİFD*, V, Ankara 1956, 1-4 sayı, 192-195.
- DEMİRCAN, Adnan, "Câhiliye Araplarında Kız Çocuklarını Gömerek Öldürme Âdeti", *İSTEM*, Konya 2004, yıl 2, sayı 3, 9-29.
- DEMİRCİ, Kürşat, "Hayvan", *DİA*, XVII, İstanbul 1998, 81-85.
- DERVEZE, İzzet, *et-Tefsiru'l-Hadis Nüzûl Sırasına Göre Kur'an Tefsiri*, (trc. Şaban Karataş ve dğr.), Ekin Yayınları, I-VII, İstanbul 1997.
- ; *Asru'n-Nebi Kur'an'a Göre Hz. Muhammed'in Hayatı*, (trc. Mehmet Yolcu), Yöneliş, I-III, İstanbul 1989.

- DOĞAN, Lütfi, “Batıl İtikadlar: Câhiliye Devri Arap Adetleri”, *İslam*, III, Ankara 1960, sayı 31, 220.
- Doğuştan Günümüze Büyük İslam Tarihi*, (Redaktör: Hakkı Dursun Yıldız), Çağ Yayınları, I-XIV, İstanbul 1986-1989.
- DÖNDÜREN, Hamdi, “Îlâ”, *DİA*, XXII, İstanbul 2000, 61-62.
- DURÎ, Abdulabziz, *İlk Dönem İslam Tarihi-bir önsöz-*, (trc. Hayrettin Yücesoy), Endülüs Yayınları, İstanbul 1991.
- EBÛ DÂVÛD, Süleyman b. Eş’as b. İshak el-Ezdi es-Sicistânî (202/275), *Süneni-i Ebû Dâvûd Terceme ve Şerhi*, Hazırlayanlar: Necati Yenieli-Hüseyin Kayapınar, Şamil Yayınevi, I-XII, İstanbul: 1988-1991.
- ED-DAKÛKÎ, Hüseyin Ali, “Hîre”, *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, 122-124
- EROĞLU, Muhammed “Hâmî”, *DİA*, XV, İstanbul 1997, 457.
- EYÛP Sabri, *Mirâtu’l-Haremeyn*, Bahriye Matbaası, I-III, Konstantiniyye 1304.
- FAYDA, Mustafa, *Allah’ın Kılıcı Halid b. Velid*, Çağ Yayınları, İstanbul 1992.
- ; “Abdullah b. Cüd’ân”, *DİA*, I, İstanbul 1988, 93-94.
- ; “Abdullah b. Sa’d b. Ebû Serh”, *DİA*, I, İstanbul 1988, 130-131
- ; “Âs b. Vâil”, *DİA*, , III, İstanbul 1991, 449.
- ; “Câhiliye”, *DİA*, VII, İstanbul 1993, 17-19.
- FEHD, Tevfik, “Meysir”, *DİA*, XXIX, Ankara 2004, 509-510.
- GÖLCÜK, Şerafettin, “Esâtîr”, *DİA*, XI, İstanbul 1995, 359-360.
- GÖRGÜLÜ, Hasan Ali, “Cahiliye Devrinde Boşanma Çeşitleri ve İslam’ın Boşanmada Örfi İtibar Etmesi”, *SDÜİFD*, Isparta 1999, sayı 6, 111-126.
- GÖZÜTOK, Şakir, “Câhiliye Aydınları”, *YYÜİFD*, Van 1998, sayı 2, yıl 2, 166-188.
- GÜNALTAY, Şemseddin, “Kable’l-İslâm Araplar ve Tedeyyünleri”, *Darulfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası*, Evkâf Matbaası, İstanbul 1926, sayı 3, 112-176.
- ; “İslâmdan Önce Araplar Arasında Kadının Durumu”, *Belleten*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, XV, 60 sayı, 690-707, Ankara 1951.

- GÜNDÜZ, Şinasi, “Câhiliye Dönemi Arap Politeizmine Nebâtiler’in Etkileri”, *Dinler Tarihi Araştırmaları I. Sempozyum: 08-09 Kasım 1996*, Dinler Tarihi Yayınları, I, Ankara 1998, 355-380
- HAMİDULLAH, Muhammed, *İslâm Târihi Dersleri*, (trc. Ruhi Özcan), Atatürk Üniversitesi İslâmi İlimler Fakültesi, Erzurum 1976.
- ; *el-Vesâiku’s-Siyâsiyye Hz. Peygamber Döneminin Siyasi-İdari Belgeleri*, (trc. Vecdi Akyüz), Kitabevi, İstanbul ts.
- ; “Hudeybiye Antlaşması”, *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, 297-299
- HATTE, Muhammed Kamil, *Muhammed Aleyhisselâm’ın Peygamberliği*, (trc. İsmail Ezherli-M. Asım Köksal), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 1967.
- HELL, C., “Beliyye”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, II, İstanbul 1988, 491.
- HEYKEL, Muhammed Hüseyin, *Hz. Muhammed’in Hayatı*, (trc. Vahdettin İnce), Yöneliş, I-II, İstanbul 2000.
- IZUTSU, Toshihiko, *Kur’an’da Allah ve İnsan*, (trc. Süleyman Ateş), Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul, ts.
- İBN HALDÛN, Ebû Zeyd Veliyyüddîn Abdurrahman b. Muhammed (808/1406), *Mukaddime*, (trc. Zakir Kadiri Ugan), Maarif Basımevi, I-III, İstanbul 1954-1957.
- İBN HİŞÂM, Ebû Muhammed Abdülmelik (218/833), *es-Sîretü’n-Nebevîyye*, Dâru’l- Cîl li’t-Tabaati, I-IV, Kahire, ts.,
- İBN MACE, Ebu Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini, *Süneni İbn Mace Tercemesi ve Şerhi*, (trc. Haydar Hatipoğlu), Kahraman Yayınları, I-X, İstanbul 1982.
- İBN MANZÛR, Ebû’l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem (711/1311) *Lisânü’l-Arab*, Dâru Sâdır, I-XV, Beyrut, ts.
- İBN SA‘D, Muhammed b. Sa‘d (230/844), *et-Tabakâtu’l-Kübra*, I-IX, Beyrut 1968.
- İBN ESÎR, İzüddîn Ebû’l-Ferec Abdurrahman (597/1200), *el-Kâmil fi’t-Târih*, I-XIII, Beyrut, Lübnan 2002.

- İBNÜ'L-KELBÎ, Ebû'l-Münzir Hişâm b. Muhammed b. Saib (204/819), *Kitâbu'l-Esnâm*, (trc. Beyzâ Düşüngen), Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1969.
- KANDEMİR, M.Yaşar, "Habbâb b. Eret", *DİA*, XIV, İstanbul 1996, 340.
- KAPAR, M. Ali, *Hiz. Muhammed'in Müşriklerle Münasebeti*, İlim Yayınları, İstanbul 1987.
- ; "Ebû Cehil", *DİA*, X, İstanbul 1994, 117-118.
- ; "Ebû Leheb", *DİA*, X, İstanbul 1994, 178-179.
- ; "Hanîfe (Benî Hanîfe)", *DİA*, XVI, İstanbul 1997, 42.
- ; "Mev'ûde", *DİA*, XXIX, Ankara 2004, 491-492.
- KAZANCI, Ahmet Lütfi, "Câhiliye Devri İnsanında Akli Durum", *UÜİFD*, II, Bursa 1987, sayı 2, 121-129.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Açıklamalı Meâli*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2006
- Kur'ân-ı Kerîm Meâli*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara 2004.
- Kur'ân-ı Kerîm ve Yüce Meâli*, Elmalılı Hamdi Yazır, Huzur Yayınevi, İstanbul ts.
- LEWİS, Bernard, *Tarihte Araplar*, (trc. Hakkı Dursun Yıldız), İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1979.
- LİNGS, Martin, *Hiz. Muhammed'in Hayatı*, (trc. Nazife Şişman), İz Yayıncılık, İstanbul 1998.
- MACDONALD, D. B., "Cin", *İA*, İstanbul 1988, 192-193.
- ; "Gül", *İA*, IV, İstanbul 1988, 822-823.
- MACİT, Nadim, *Kur'ân ve Hadîse Göre Şirk ve Müşrik Toplum*, Damla Matbaacılık ve Ticaret, Konya 1992.
- MÜSLİM, Ebû'l-Hüseyin el-Kuşeyri en-Nisâbüri b. el-Haccac (261/875), *Sahih-i Müslim Tercümesi ve Şerhi*, (thk. Ahmet Davudoğlu), Sönmez Neşriyat, I-XII, İstanbul 1974.
- NESÂİ Ebu Abdurrahman Ahmed b. Ali b. Şuayb (303/915), *Sünenü'n-Nesâi*, (şrh. Ebû'l-Fazl Celaledin Abdurrahman b. Ebi Bekr Suyuti, hşy. Ebû'l-Hasan Nureddin b.

- Abdülhadi Sindi, trc. A. Muhtar Büyükçınar ve dğr.), Kalem Yayınevi, I-VIII, İstanbul 1981.
- ÖNKAL, Ahmet-Nebi Bozkurt, “Deve”, *DİA*, IX, İstanbul 1994, 222-226.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim, “Amr b. Luhay”, *DİA*, III, İstanbul 1991, 87-88.
- ; “Beliyye”, *DİA*, V, İstanbul 1992, 419.
- ; “İslâmda Hac”, *DİA*, XIV, İstanbul 1996, 387-389.
- ÖZCANOĞLU, Muzaffer, “Adî b. Zeyd”, *DİA*, I, İstanbul 1988, 382.
- ÖZEL, Ahmet, “Esir”, *DİA*, XI, İstanbul 1995, 382-389.
- RODİNSON, Maxime, *Hazreti Muhammed*, (trc. Attilâ Tokatlı), Sosyal Yayınları, İstanbul 1994.
- SARICIK, Murat, *İnanç ve Zihniyet Olarak Câhiliye*, Nesil Yayınları, İstanbul 2004.
- ; “Câhiliye Nikahı Mut’a ve Diğer Cahiliye Nikahları”, *SDÜİFD*, Isparta 1996, sayı 3, 41-73.
- SARIÇAM, İbrahim, “Hakîm b. Hizâm”, *DİA*, XV, İstanbul 1997, 187.
- SARIKÇIOĞLU, Ekrem, “Kur’an’a Göre Müşrikler ve Putperestler”, *İslâmi Araştırmalar*, Ankara 1986, sayı 1, 26-32.
- SEYDİŞEHİRİ, Mahmud Esad, *Târih-i Dîn-i İslâm*, Matbaa-i Hayriyye, I-III, Dersaadet 1327-1329.
- ŞAHİN, M. Süreyya, “Cin”, *DİA*, VIII, İstanbul 1993, 5-8.
- ŞARKAVİ, Muhammed, *Özgürlük Peygamberi Hz. Muhammed*, (trc. Muhharrem Tan), Alternatif Düşünce Yayınevi, İstanbul 2004.
- ŞEBBENDERZÂDE Filibeli Ahmed Hilmi, *İslam Tarihi*, (trc. Ziya Nur), Ötüken, Neşriyat A.Ş., İstanbul 1982.
- et-TABERÎ, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd (310/922), *Câmi’u’l-Beyân an Te’vîli’l-Kur’ân*, Dâru’l Âlimi’l-Kütüb, Riyad 2003.
- TİRMİZİ, Ebu İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi (279/892), *Sünen-i Tirmîzi Tercemesi*, (trc. Osman Zeki Mollamehmetoğlu), Yunus Emre Yayınları, I-VI, İstanbul, ts.

- TOPALOĞLU, Bekir, “Kıyamet”, *DİA*, XXV, Ankara 2002, 516-522.
- TÜMER, Günay-Abdurrahman Küçük, *Dinler Tarihi*, Ocak Yayınları, Ankara 1993.
- TÜMER, Günay, “Âbâ”, *DİA*, I, İstanbul 1988, 5.
- UĞUR, Mücteba, *Hicrî Birinci Asırda İslam Toplumu*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1980.
- USLU, Recep, “Hums”, *DİA*, XVIII, İstanbul 1998, 364-365.
- ÜÇOK, Bahriye, *İslamdan Dönenler ve Yalancı Peygamberler*, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1967.
- ÜNAL, Halit, “Atîre”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, 79-80.
- ÜNAL, Sadettin, “Kâbe”, *DİA*, XXIV, İstanbul 2001, 16.
- WATT, W. Montgomery, “Hz. Muhammed”, *İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti*, (trc. İlhan Kutluer), Kitabevi, İstanbul 1997, I-IV.
- WEİR, T. H. “Câhiliye”, *İA*, Milli Eğitim Basımevi, III, İstanbul 1988, 11-12.
- YAZICI, İshak, “Bahîre”, *DİA*, IV, İstanbul 1991, 487.
- YALTKAYA, Şerafettin, *İmriül Kays Yedi Askı*, Maarif Matbaası, İstanbul 1943.
- YILDIRIM, Yavuz, “İslâm Öncesi Arap Yarımadasında Çocuk Öldürme Olgusu”, *İÜİFD*, İstanbul 2003, sayı 7, 79-111.
- ez-ZEBÎDÎ, Ahmed b. (893/1488), *Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, (trc. Ahmed Naim-Kamil Miras), Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, I-XII, Ankara 1970.
- ZEYDAN, Corci, *Medeniyeti İslâmiyye Târîhi*, (trc. Zeki Meğamiz), Akdam Matbaası-Kanaat Matbası, I-V, Dersaadet 1328-1330.